

Buda Ferenc

Huszadik évem: 56

*Fények és fekete árnyak esztendeje.
Jégzajlás, rügyfakadás, tűz esztendeje.
Szárnyak, szívek és vaspaták esztendeje.
Zászló, fegyver és bilincs esztendeje.
A fiatalságé.
Az egyenes szóé.
A kifogyhatatlan erőé.
A mi éviünk.
Az én évem.
Az én vérem.
Szépséges huszadik évem:
féltoe kuporgatott kenyérem –
morzsáid szedegetem.*

(2006)

Ferdinandy György

Még mindig élsz?

Székely Ilona emlékére

Nem tudom, mások hogy vannak vele. Vajon minden szökevénynek megfordul-e a fejében, hogy mi lett volna, ha vállalja a sorsát. Ha nem fut bele a vakvilágba, hanem – lesz, ami lesz! – csakazértis itt marad.

Én ilyenkor, október végén, minden évben a régiakkal álmodom. Azokkal, akiket magukra hagytam ötven éve. És akik minden évben felkeresnek egy-egy ilyen ködös hajnalon.

Még mindig élsz? – kérdezik. És: miért folytatod? Van úgy, hogy írnak. Egyszer csak elém kerül egy napló, egy levél. Megszólal egy ismerős, síron túli hang.

Mint most is, ez a sárga, nyolcoldalas kézirat. Ili küldte, valahonnan a másvilágról. Hadd tudjam meg, mi lett belőle. A szóke szomszédlánnyból, aki akkor, ötven éve, itt maradt.

Kint találtam, az utcán. Lomtalanítás volt, s lomtalanításkor én is körbejárok a hegyoldal. A guberálók hagynak. Őket nem érdekli, csak a fém. Én meg a papírok között matatok.

Szép írás, levegős. Dátumozva vannak az oldalak. Annak, aki teleírta őket, fontosak voltak ezek a sárga lapok.

„Ma kitakarítottam a szobámat” – áll a felébe tépett első oldalon. „Éppen vasalni kezdtem, amikor rám nyitott Lajos. Pénzt hozott, cukrászdába hívott. Megbeszéltük, hogy délután a Hauernál találkozunk.”

Ili asszony, ez a Lajos itt, a férje. Külön élnek, az albérletébe nem enged be férfi látogatót a tulajdonos. Ilyen idők jártak. Ház nélkül házasodtak a férfiak.

A második oldal már hibátlan. „Október 23-a” – áll a bal felső sarokban. Kiborítom a dobozt, összeszedem mind a nyolc lapot. A cigányok elvonszolnak egy gázrezsót. Intenek, leporolom a zsákmányomat.

Ezt a második oldalt éppen csak átfutom. Aznap még itt tébláboltam én is, a Petőfi- és a Bem-szobor között. Ili is valahol velem énekelte a Himnuszt a tömegben. Még nem tudtuk: mi ez. Hőbörgés, örömnünnep, vagy forradalom?

Az Országház előtt azután történik valami. Lent a téren Nagy Imrére vár a tömeg, amikor az asszony ismerős sziluettet fedez fel odafent a balkonon. Egy szóke fiatalember áll a mikrofonnál. Amikor megigazítja a szemüvegét, ráismer. Ő az, a férje. Elszorul a toroka, kishíján sírva fakad.

Ez a kép később is gyakran visszatér. Lajos rágyújt: felejthetetlen, jellegzetes mozdulat.

A folytatást megint csak ismerem. A rádió ostroma, a Bródy Sándor utca és az első halott. A pusztá kézzel félretolt negyvenkilences villamos.

A Sztálin-szoborig nem jut el a lány. Régi beidegződés: éjfélkor hazamenni a budaiai. A férjét nem találja. Egy kicsit nyugtalanítja, hogy a Hauernál hiába várt rá Lajos.

Azokban az időkben kevés lakásban volt telefon. Ili a harmadik emeletre rohángál, valahányszor felhívja őt valaki. Lajos meghagyja neki, hogy ne mozduljon ki a lakásból, mert a városba bejöttek az oroszok. Este hat órára kijárási tilalmat jelent be a Kossuth rádió. Addigra otthon leszek! – ígéri a hang.

Megkezdődik a várakozás. Lent a városban csend van, de a harmadik emeleten nem akar megszólalni a telefon. Hívják a szomszédok: kellene nekik egy negyedik. Az emeleten bridzsparti van.

Ez pedig már október huszonegyediké. A fürdőszobából indul az ágya felé, amikor ott, a közös ebédlőben, hirtelen páni félelem fogja el. Az asztalba kapaszkodik, testét elönti a verejték. Egy másik furcsa, felejthetetlen pillanat.

*

Október 25-e, csütörtök. „Életem legborzalmasabb napja. Soha nem fogom elfelejteni.” Pedig az eseményeken gyorsan siklik át. A borzalom kimondhatatlan: Ili nem találja Lajost.

Felkeresi a barátokat, egyiket a másik után, de a férjéről senki se tud. Az Írószövetségben egy szőke nő még látta, hogy szerdán ott ebédelt. De utána ismeretlen helyre távozott.

Bemegy a munkahelyére is. Ott még működik a telefon. Az utcákon énekelve vonulnak a tüntetők, hol a Hősök tere, hol a Parlament felé. Mintha valaki szántszándékkal össze akarná zavarni az embereket.

Ili hol ide, hol oda csatlakozik, a Lajosnak szánt szendvicsekkel a hónap alatt. A Pest megyei fiókban, a belső szobában, gyertyafénynél ülnek a pénztárosok. Kérdezzetik, hogy kik vonulnak az utcán. Félnék. Hiszik is meg nem is a kinti dolgokat. Várnak: véleményt egyelőre nem nyilvánítanak.

„Mikor a tankok tüzet nyitnak a körúton, rémülten szaladnak utánam, hogy húzzam be a rácsot, nehogy bejöjjenek az oroszok. Nem tudják, hogy haladó tankokról nem jár le fosztogatni senki. Vagy a felkelőktől félnék? Nem tudom.”

Lajosról senki se hallott. „Nehezen szánom el magam – írja Ili –, de tudom: végig kell hívnom a kórházakat.”

„Mint a holdkóros, járom a külvárosi utakat. Hátha megsebesült, és valahol Újpesten vár rám szegény. Nyilván van oka rá, hogy nem jelentkezett.”

„Persze az is lehet, hogy valamelyik szerkesztőségben dolgozik. Eszembe se jut, hogy meg is halhatott. Próbálok gondolkozni. Próbálok megnyugtanni magam.”

„Tíz óra múlt, nemrég süttött csak ki a nap. Én pedig, mintha már napok óta! A vajás kenyérrel a hónap alatt...”

*

„Ez még mindig október 25. Elterjed a hír, hogy az orosz tankok megadták magukat, és hogy fellobogózva haladnak az Országház felé. Rohanok én is utánuk, véges-véig a Bajcsy-Zsilinszky úton. Ha ott van, Lajosnak a menet élén, a legelső harckocsin kell lennie.

Hát ott, a Parlament előtt, már csak halottak vannak. Elkéstem. A sebesülteket kiviszik a Ságvári térre, sűrű vérszag ül az árkádok alatt. A sortűz óta elmúlt már egy óra is, de az emberek most is csak találgatják, hogy ki és honnan nyitott a tüntetőkre tüzet. Nem az oroszok, mondják. Az első pillanatokban a tankok visszalóttek. Csak úgy vaktában, a padlásablakokra. A sorozat csak valahonnan felülről jöhetett.”

Az életben maradottak vonulnak tovább. Ili addigra már a hátukra fordítgatta a halottakat. Kimerülten, kétségbeesetten indul haza. Hátha – amíg ő körberohanta a várost – már hazatelefonált Lajos.

Süt a nap, süket csönd ül a városon. A Városmajorban harangoznak. Mintha napok és hetek múltak volna el. Pedig még csak déli tizenkét óra van.

Újra kezdődik a várakozás. Egyetlen biztos pont van az életében: a harmadik emelet. A telefon.

Közben jönnek a hírek. Áll a harc, a Corvin mozinál benzines palackokkal gyűjtják fel a tankokat. Budán az emberek sorban állnak. Hajnalban szétviszi a szél a friss kenyérillatot. Préda úr üzletéig nem jutott el a forradalom.

A szomszédok néha beszélnek. Hogy jöjjön át. Hogy egyen valamit. Ili nem mozdul. Ül a rádió előtt. Várja Lajost.

*

Azután egyszer csak nem bírja tovább. Vasárnap van, október 28-a. Az emberek azt mondják: győztünk. Budapesten győzött a forradalom.

Ili körbегyalogolja Budát. A Sportkórházban elfogyott a kötszer, az emberek beviszik a tartalékaikat. Az utakon véges-véig tankok állnak, az hírlik, vége. Mennek haza az oroszok.

A Károlyi-kertben két tizenöt éves gyerek sírján mécsesek. A címük ott van a sapkájukban, a fényképük alatt.

És Lajos? Lehetetlen. Már értesítették volna őt. De hát akkor mi történt? Végigjárja, újra meg újra, a közös barátaikat. Mindenki megvan. Az utcákon romok, leszakított vezetékek, kiégett villamosok.

Az Akácfa utca és a Rákóczi út sarkán a Sztálin-szobor maradványai. Ide von-szolták. Aki teheti, tör magának belőle egy darabot. Az Alsóerdősoron végignézi a felvételi listát, de a sebesültek között itt sem találja Lajost.

Sötétedik, mire hazaér. Bejön hozzá egy barátnője, a Zeiss Babi. Vigasztalja, azt mondja, hogy már régen tudnák, ha történt volna valami.

– Mindennap telefonált! Volt úgy, hogy napjában kétszer is! – mondja zokogva Ili.

Asztalhoz ülnek, tegnapi van még leves. Bekapcsolják a rádiót, ilyenkor este üzeneteket közvetít Amerika.

Éppen enni akarnak, amikor hármat csengetnek. Három hosszú csengetés: most már ez is örökre a fülében marad. Feláll, kirohan. Az ajtóban a szomszéd.

Azt mondja, hír van Lajosról. Mi az, hogy hír?! Él, hal? Egyik sem: megsebesült. Gerinclövése van. Kint fekszik Angyalföldön, a Róbert Károly körúton.

Reszket a térde, nem tud állva maradni. Hüppögve zokog. Azután hirtelen feláll. Indulunk? – kérdezi. Ma már nem mehetsz! – felelik neki. – Statárium van! Kijárási tilalom!

Szappant, törülközőt csomagol, inget, poharat. Nem meri feltartóztatni senki. A leves a tányérban marad.

*

Szalad végig a Mártírok útján és a Bécsi úton. Fialat lány, még alig asszony. Könnyedén, szökdécselve szalad.

Az Árpád hídnál igazoltatás van. Átjut, senki sem meri megállítani. Folyik a könny a szeméből. Énekel, kacag. És még hátravan a legnehezebb. Mert két klinika is van a Róbert Károly körúton.

Szerencsére nem keres sokáig. Lajos a Honvéd-kórházban fekszik. Sápadt és megtört. Nehezen lélegzik, gerinc- és tüdőlövést kapott. A portán tizenöt perc látogatást engedélyeznek, de Ili bent marad. Az utcára mégsem tehetik ki, statárium alatt.

Hosszú, nehéz éjszaka vár rá. A szobában hat beteg fekszik fejlődéssel. Lajos félrebeszél. Oroszul magyarázza, hogy ne féljete, mi nem bántunk titeket! Részleteket szaval a Galileiből, ami előző este volt műsoron. Az Írószövetségben Déry Tiborral beszél, majd újra kint rohangál: a Rudas László utcai szállóba zavarja be az utcán lófráló diáklányokat. Nagyon dühös rájuk, kiabál. A Ferdinánd híd felől harckocsi robot.

Azután összerándul a teste. Most éri őt a lövés. Valami orvlövész, magyarázza. Felülről. Nem a tank.

Hajnalban végre elalszik. Ili hazamegy. Már a hídon jár, amikor felkel a nap.

Először a szüleikhez. Tudja mozgatni a lábujjait? – kérdezi az apja. Tudja, tudja, és ez jó jel. Megfürdik, csomagol, délre már újra kint van a Róbert Károly körúton. November másodikán gyertyák égnek az ablakokban. Csend van, a város temet. Azt mondják, hogy Budapestről kivonulnak az oroszok.

Végre bejön a szobába egy orvos. Ili megkérdezi, hogy mikor jöhet haza Lajos. Melyik az? – kérdezik. Azután nem felelnek. Odaadják neki a golyókat, miket kiszedtek belőle. Csontot érhettek, mert egészen laposak.

Megy, megy, oda-vissza, oda-vissza. Már betéve tudja az utat.

*

Lajos állapota javul. Szombaton meglátogatja őt az egész család. Megbeszélnek, hogy hol fog állni az ágya. Nemsokára felkel, de addig is. Mindenki egyetért vele, hogy piszok nagy szerencséje van. Ili boldog.

– A Hauernál találkozunk! – biztatja a férjét.

– Délután ötör! – mosolyog vissza Lajos.

A városban újra indul az élet. Kinyitnak az üzletek, és már járnak a buszok. Lágyan, melegen süt Budapesten a nap.

Azután, november 4-e, vasárnap. Hajnali ötkor ágyúzásra ébred. Azt hiszi, álmodik. Annyira fáradt, hogy nem jut el a tudatáig a hang. Még amikor magához tér, sem tudja elképzelni, hogy visszajöttek volna az oroszok.

Bekapcsolja a rádiót, fegyverropogás. A miniszterelnök rádiószózata. Ki ne hallotta volna ezerszer! „Ma reggel a szovjet csapatok...” Ágyútűz alatt áll a város. A Várban ég a Levéltár. Mindenütt füst, torkolattűzek.

A kórházban biztonságban van! – állítják a barátok. Ki tudja! A Széna térre befészkeltek magukat a felkelők: Óbuda felé nem lehet átjutni a városon.

Ili keresztülgyalogol a Rózsadombon. Az Árpád hídon megmotozzák az oroszok. Nem néznek rá. Kiskatonák, szégyellik magukat.

A Róbert Károly körút környéke kihalt. A kórház kapujában viszont fegyveresek. Közlik, hogy amíg a háború tart, nem lehet látogatni a betegeket. Papírt és ceruzát kér, ír pár sort, és kéri a portást, hogy vigye be. Még egy üzenet, amit soha nem kap meg Lajos.

Visszafelé a Margithíddal próbálkozik. Mind a két lába véres, hólyagos. A Zsigmond tér sarkokháza összeomlott. Gül Baba felé próbál visszamenni, az Ezredes utcán egy kapu alatt várja ki, míg a Széna tér felől alábbhagy a lövöldözés. Itt hozzácsapódik egy kiskatona.

Az Orbánhegyi úton és a Királyhágó téren át ér haza. Megnyugodva, hogy Lajos biztonságban van a Róbert Károly körúton.

*

Pedig, jaj, dehogy! A hír valamivel később érkezik. Reggel még lemegy cigarettáért. A Nagyenyed utcától az Endresz György térig barikádok: a pályaudvarról kitolt vagonok. Az Alkotás mozi előtt kilőtt páncélkocsi. Seholy üzlet. Dolgavégezetlenül tér haza.

Átjönnek a szomszédok, egy fiatal pár. Vitakoznak, kétségbeesetten. Az egyik menne Ausztriába, a határ nyitva van. A másik azt mondja, hogy ő nem. Hogy ő itt marad. Rám ez nem vonatkozik! – feleli Ili. Intézzék egymás között a dolgukat!

Megindul a menekültáradat. A külföldi adások neveket sorolnak. Családok keresik egymást, aki kijutott, hívogatja a többieket.

Akkor jön a hír, hogy a sebesülteket elviszik az oroszok. Teherautókkal jönnek értük, éjjel. Kiürítik a kórházakat. A Róbert Károly körút telefonja nem felel. Nincs vesztegetnivaló idő: haza kell hozni Lajost!

És Ili megint rohan.

Ez az utolsó ilyen útja. A pesti hídfőnél leállít egy mentőkocsit, a sofőr vállalja a fuvart.

Ül a hordágy mellett. A férje sápadt, nem beszél. Hol van már az a szőke fiatalember, aki Nagy Imre mellett állt a balkonon! Hol van már az a jellegzetes mozdulat!

Bevonszolják a lakásba, a mentős nem fogad el pénzt. Még nem tudják, hogy most járt kint utoljára az utcán. Ezentúl ebben a szobában marad.

Itt megszakadnak a jegyzetek. November van, sűrű köd ül a városon. Ilyenkor, lomtalanítás előtt, körbejárok a hegyoldalon. A guberálók intenek: leporolom a zsákmányomat.

Hát igen, Ili. A szőke szomszéd lány, aki akkor, ötven éve, itt maradt. Az utcából mindenki elment. Lajos húga Ausztráliából küldi a képeslapokat. Igazatok volt! – válaszolja nekik. Megcsináltatok az életeteket. De lelépni – ezt már csak magában teszi hozzá –, lelépni talán mégsem lett volna szabad.

Utóirat: Székely Ilona még harminc éven át gondozta a férjét. Előbb ment el, mint Lajos.

Bogdán László

Másvilág

részletek egy ciklusból

1. A forradalmi menetoszlop

*Kik élve maradtak,
akik meghaltak,
harcoló csapataink
a temetetlen holtak,
Corvin közben,
a Széna téren
találkozunk
a jövő télen.
Jöttünk napkeletről,
futhatunk vadnyugatra,
nincs már, aki
a sorsunk visszalopja.
Egy kalap,
egy szemüveg,
egy sétabot,
egy sapka,
somogyi föld
egy zacskóban,
kész a leltár,
a mustra.
Kulcsosomó, amely
nem nyit már
semmi zárat.
Egy róka,
egy menyét,
pár szimatoló
vadállat.
Karóra, amely
az időt már*

*nem mutatja,
pár túlélő,
ki önmagát
és társait
siratja.
A pesti srácok,
akik megöregedtek,
a süllyedő,
az emelkedő nemzet,
a körbeérő
hazugságok,
tiltás, türés,
őrjöngések,
fogadkozások.*

2. Dal a magyar szabadsághoz

énekli egy vésző pesti srác

*A velencei karneválon,
reméltem, végre viszontlátom.
Valami repülőgép kéne,
hogyan jussak innen Velencébe?
Lindberghet kéne idehívnom,
egy kis rumot kellene innom,
de hát itt nem tudna leszállni,
dekkolni kell, várni, kivárni,
kint tartani az utolsó golyóig,
ellátni innen a túlsó házig.
Nő a szabadság, a karneválon,
reméltem végre viszontlátom.
Ott táncol ő egy orosz gárdatiszttal,
nem látni kerengőzik-e vagy toszttal?
Táncol, míg engem a Corvin közben
véres tetemek között az isten
nyűgöz le, egy esztelen álom,
míg elképzelem a kínhalálom.
Érted magyar szabadság, te céda,
Ki Velencébe szöktél tegnap óta.
Köröttem tankok s a régi nóta.*

3. Kérdések, amelyeket csak önmagának tett fel

egy vogul származású szovjet katona

*Hol a csatorna? Ez itt Szuezt?
Csak egy zordon lánchidat látok,
rajta ijesztő kőoroszlánok.
De hol a csatorna, a hajók?
Hol vannak az angol harckocsik?
Nem tudtam, hogy Szueztben is
Már novemberben havazik?
Mi lesz velünk itt tavaszig?
A foglyok valami ismeretlen,
mégis ismerős nyelven beszélnek.
Hátuk mögött a kőoroszlánok,
a dideregtető sunyi végzet.
Ez itt Magyarország. A tisztek
ezt már eleve pontosan tudták?
A medve-őst látom álmomban,
nem sivatagot, nem csatornát.
Ezek itt rokonaink Ázsiából,
emelkedik a medve isten,
hely van elég, ha nem is a földön,
mindnyájan elérték az égben.
Robbannak Molotov-koktélok.
Ha átállok, meghalok én is.
Összezavarodnak a dolgok.
Meghalok úgyis, ha nem állok át.
Szívem helyén lobog a fétis.
Ez itt Magyarország, ahol
otthon lehetnék végre én is.*

4. Távolodóban

*És feldübbörögtek
a pszichopaták.
Mindennek vége lett,
csak az őszirózsák
világítottak
a tömegsírok felett.
A magyar szabadság,*

*a céda nő,
Velencében
a végzettel táncolt
s az égben
akkor télen
és azután is
minden este bál volt.*

5. Után

*Történhetett volna természetesen másképpen is,
nohát meséljünk,
győzhettek volna a foradalmárok
és Maléter, csapatai élén bevonulhatott volna Moszkvába,
lemondásra szólíthatta volna fel Hruscsovot,
aki így nyugodtan írhatta volna dicsőséges emlékiratait
a Balatonöszödi kormányüldülésben,
s a térségben harminchárom évvel hamarabb
kezdődhetek volna el a demokratikus átalakulások,
boldog lehetett volna mindenki,
Nagy Imre vagy Bibó István az ENSZ
ülésein fejthették volna ki
emelkedett nézeteiket az emberi jogokról
és Vlagyivosztoktól Drezdáig
megvalósulhatott volna végre
a nagy francia forradalom hármasszója:
szabadság, egyenlőség, testvériség,
de hát nem ez és nem így történt.
Jött Kádár az akasztófákkal,
jöttek az ítéletek,
Pest felett körözött a halál.
Hát ennyit ért a magyarok vére?
Később persze változott a lemez,
ígéretes is jöttek:
aki nincs ellenünk, velünk van!*

De mindez már hidegként ismerős.

6. Ez a harc...

*Versírás közben szél fúj,
a versben örök nyár van,
csak egy vén varjú károg
egy romló látomásban.*

*Ez a harc lesz a végső,
ha nem ez, hát egy másik.
Előbb-utóbb eljutunk
a fel nem támadásig.*

*Mi örökre kitartunk,
a másvilágon bál van,
és károg a vén varjú,
döglődő látomásban.*

*Szovjet marsallok karján
céda magyar szabadság.
Még esztendőig járja
veszettül ama hopplát.*

7. Sorakozó

*Bejött a hó, jöttek a
hölgys- és úrmenyétek,
kardfogú cápa várt és
lopakodó enyészet.
Én nem tudom, hogy történt,
megtörtént-e vajon?
Bejött a hó a szétlőtt,
szárnyas ablakokon.
És a túlélők is mind
sorba ideértek,
volt, aki kenyeret kért
és volt, aki csak nézett.
Fejükkel hónuk alatt
pukedliztek a holtak
és egyre távolodott
a hómezőn a holnap.
Bajusz a Corvin közben
megfújta trombitáját.
Malétert már lefogták.*

Didergőzött az ország
Én nem tudom, hogy történt,
megtörtént-e vajon?
Mit keresett a holló
a szétlőtt ablakon?
Havas szárnyait rázva
mit akart mondani?!
Nagy Imre már fogoly volt,
akárcsak társai.
Lenn tankok dübörögtek,
ágyúk dörögtek, puskák.
Kis csendre vágytam volna,
elmentem volna hozzád,
de az utcákon lőttek
pufajkás hőscincérek
s a Gellért-hegyről indult
Bú-pest felé a végzet.
Arra lettem figyelmes,
a holtak sorbaállnak,
utolszor tisztelegni,
a hátbaszúrt hazának.

8. A koholt vádak alapján kivégzett orvosnő monológja

Kínoztam volna őket?   Kéjgyilkos lettem volna?
Hogy sok példa volt erre,   már Hippokrátesz óta?
Kötöztünk, imádkoztunk,   hisz gyógyszerek se voltak.
Hogy injekciós tűvel?   Ez rágalom! A holtak
tanúskodnak mellettem!   Mindent megtettem értük.
Golyózáporban, tankok   dübörgésében értük
sokszor el a kórházat,   folyosón is feküdtek.
Az ókori Hellaszban   bizonynyal vesztaszűznek
álltam volna, hisz bennem   túltengett részvét, kétely.
Az eszme nem érdekelt,   sem a marxista métely.
Szerettem a világot.   Nem, én nem voltam gyilkos!
Pufajkás vagy felkelő,   járókelő vagy ávós...
Csak beteg embert láttam,   segítettem, ha tudtam,
Felakaszthatnak immár,   amit elmondtam, úgy van.
Alászálllok holnapra.   A betegeim fáznak.
Bajtársaim fogadnak.   Hádész árnyai várnak.
De visszajövök én még!   Álmaiban kísértek,

*nem hagyok gyilkosomnak egy szemhunyasnyi létet.
Hüpnosszal üzenek majd, az álmok istenével,
ki alvó vészbíráim agyába is bekémlel.
Nem lesz egy percnyi nyugtuk! Lázít, el sose fárad,
elfoglalja a várost gyűlöletünk! Elárad.
Tücsökzenekaraink sírjainkon dörögnek.
Felakaszthatnak engem. Helyettem mások jönnek.*

9. Egy népfelkelő delirál

passziánsz romlott Apollinaire-verssorokkal

*Fut a Mirabeau-i híd alatt a Duna.
Margit-híd alatt zubog-robog a Volga.
Ó, csak egy korty
vodka volna.
Szerelmeink
Ránk néznek kitakarva.*

*Már a Lánchíd alatt oson tova
a Szajna, a Volga, a Rajna, a Duna.
Lángol egy tank a Széna téren,
csőrömpöl egy szitává lyuggatott
szovjet csajka.*

*Mért volt az öröm
ráadás a bajra?*

*Akár a csendes Don, rohan az élet,
hurrázva szovjet harcosok,
dübörgő harckocsik jönnek.*

*Szerelmeink
szétesve is igéznek,
tovaringó,
agresszív remények.*

*Már Csepel szigetét érinti, elmossa,
nincs már, ami az arcunk visszamossa.*

*Lángol utolsó Molotov-koktélom
Üvöltöző, égő katonákat
s egy lángoló Budapestet látok.
Sudáran állsz, élő életcélom.*

*Hétre hét és nap a napra,
nincs már mit a
szerelem visszaadna.*

*Fut a zörgő Lánchíd alatt a Volga,
halott vagyok immár egy idő óta?!*

*S immár éber álmomban delirálok?
Lehet, véresen is terád várok?
Visz a vonat s nem mehetek utánad
kipróbálni a bécsi szállodákat.
Szeretnék szeretni egy vízágyon,
hogy ringasson már halálba az álom.
Helyette most egy versbe költözöm,
s felhőkbe hanyatlik a drégelyi rom.*

10. A nyugalmazott vészbíró özvegye cenzúrálatlan emlékiratokat olvas

Petre Stoica-átirat

*Rajk Lászlót árulóvá nyilvánítták,
amikor haldokló sebesültek láttán,
golyót akart repíteni mellébe Granadában,
már akkor is az imperialistáknak kémkedett.*

*Faludy Györgyöt éhezették Recsken,
de a csont és bőr költő nem adta fel,
lámpaoltás után a cseles Odüsszeuszról mesélt a többieknek
és Ugolinóról, aki Pissát árulta el, mint ti a pártot,
mert a történelmet a gyáva győztesek írják,
bizonyos csak a halál.*

*Petrescanut harmadosztályú szakértőként
alkalmazták a nagy épületben,
nyilván kapott nem mindennapi jogi feladványokat is,
(gyűlt már az osztályellenség,
annyi volt, mint a pelyva),
hiszen ő volt az igazságügy-miniszter,
de aztán a kivert fogú román angyal vicsorított,
s a lila alkony játszani kezdett mélyhegedűjén
és koholt vádak alapján kivégezték.*

*Fóris Istvánt az akkori első titkár,
feltékenységből vagy bosszúból,
oly mindegy immár,
vasrudakkal verette agyon
a fény városában, a Peceparti Párizsban.*

*Amikor künn eső cseperészett
s a vers prózába hullt*

*és a himnuszt felváltotta a tragédia,
Hamletet Machbeth,
Nagy Imrét Snagovra internálták,
előbb természetesen kitepdesték angyalszárnyait,
aztán a kínok kaszavermébe hajították.*

*Losonczi Gézát, mert éhségstrájkolt,
kásával tömték
s így kétségei homályos útvesztőjében
talált rá, fulladás maszkjában
a lesben álló halál.*

*Bibó István a magyar Gulág egyik
névtelen börtönszigetén cidrizett,
még szerencséje volt, hogy
mint korunk főbűnösét,
nem hurcolták el a Szovjetunióba.
Mindenesetre egyetlen pillanatig sem
veszítette el a reményt,
s miközben halott cellatársai mellén csipegették
a telhetetlen hollók a vörös csillagot,
angolul tanította Göncz Árpádot
talán, hogy később lefordíthassa Updike regényeit.*

*A börtön magánzárkájában,
űzötten, de a reményt el nem veszítve,
Kosáry Domokos, akár egy néma hattyú
nézhette végig a magyar lélek szétdarabolását,
miközben könyvet írt a legnagyobb magyar
döblingi végnapjairól és cellatársa
Déry Tibor, a G. A. úr X-ben-t írva,
esténként arról purpárlézott,
hogy tulajdonképpen szerencsések,
mindez történhetett volna rosszabbul is,
hiszen például Ezra Poundot
sokkal kevesebbet rakták hónapokra ketrecbe,
a labdarúgó Itália, már nem is tudja melyik
turisztikai központjának látványosságaként.
Pisában, ásított a történész, aki körülbelül már akkor is
mindent tudott, ami egyáltalán
tudható volt ebben az elmebeteg században.*

*Vasile Voiculescu szentnek az ázsiai politruk
fütykössel törte össze a gerincét,*

*és az öreg szent éhségstrájk közben hunyt el,
ránk hagyva William Shakespeare képzelt szonettjeit.*

*Gyula diák éhenhalt a börtönben,
miután Dachaut szerencsésen túlélte,
végleg ködbeveszett a Rajna,
amiből érdekes összehasonlításokat lehetne tenni
a fasiszta és kommunista típusú börtönök között...*

*„Kik ezek a semmirekellők? –“
kérdezi a nyugalmazott vészbíró özvegye,
mialatt kezéből földre hullanak a könyvek
és a kérvény, amelyben nagyobb nyugdíjért
folyamodik a hivatalhoz,
figyelmeztetve az elotársakat,
hogyan megboldogult férje
a gáton állott mindig
és mindent megtett a rendszer nyugalma érdekében.*

*Igen, földre hullanak a könyvek,
szélben vitorláznak a kérvény lapjai,
miközben a hölgy szalmaszállal szűtja
talpas poharából a huszadik századi
történelemhez hasonlóan tiszta, üde és aromás itókáját.*

11. Az árnyék

*Az áriákban égő Máriák,
jelszavakba fulladó remények,
zátonyra futó fogadkozások,
értelmüket veszítő tájszavak,
ígérettek,
folyókat lehetne
rekeszteni velük,
sodró mániák,
tankok, Molotov-koktélok, utcai harcok,
akasztófák, koholt vádak, golyók, kötelek,
zsúfolásig teli börtönök,
a szimatoló patkány,
a tiltakozások,
amíg nem fordul egyet megint
a történelem mókuskereke.
Vadászles, premier, zsúfolt talponállók,*

*három évente nyugati utazás,
Trabant, háztáji, rotyog a kádár-gulyás,
visszanyelt nem-ek,
igen, igen, igen, igen,
ha beledöglünk is,
a konszenzus alapja a vállveregetés.
Te tudod, hogy én tudom, hogy ő nem tudja.*

*Fél mondatok
zegzúgos átjáróiban didergő haza,
amint a ráboruló árnyék elől menekül.
Igen, aztán csak ez,
ez a rettenetes labirintus,
árnyék a metaforán és az arcodon,
csak ez a múlhatatlan, iszonyatos árnyék.*

12. A kis éji zene

Eörsi István emlékének

*Mert végül mindég ez marad,
káromkodások, tájszavak,
egy zárka szürke négyyszöge,
kübli, homály, rácsok, falak.*

*Egy priccs és az ónszürke ég,
kenyérgalacsin-menedék,
valahonnan éji zene,
hazának most untig elég.*

*Kivégzők előtt a fogoly,
egy fellázadó hangyaboly,
kiszabadulsz egyszer te is,
ne fogadkozz és ne bomolj!*

*Társaid közben megkötik
sivár kompromisszumaik.
Ne csodálkozz! Ne keseregj!
Itt mindenki megalkuszik.*

*De akkor október mi volt,
ha minden vád ügyis koholt,
miért akasztattak, lövettek,
a magyar vér mivégre folyt?!*

13. Kérdések

*És Budapestről akkor hova tűnt el az Isten?
A szívéinkben rejtőzött? Tétova délkörökben?
Versekben bujkált volna? Költők álmaiban?
Molotov-koktélokban? Ahogy a szél suhan
változtatta alakját? Többé senki se látta?
Míg harcok dúltak hol volt? Átment a másvilágra?
A Hádeszek öblében, Charon ladikján strázsált,
várva az érkezőket? Hazánk színe-virágát?
Obulust tett a nyelvük alá, hogy vigye Charon?
Megtérnek új alakban. A bajlátott világon
sem lelhet nyugtot soha, nem nyugodhat a lelkük.
Sírjuk sincs, hogy gyertyát gyűjthasson a szerelmük.
Hol volt akkor az Isten, mikor a földre rogytak?
Halhatatlan lelkük szárván az angyaloknak?
És mért tűrte az Isten, hogy szétlőjék a várost?
A kérdés, mint a pelyva. „Aludj!” Nem vagyok álmos,
S még van három golyóm. S ha engedi az Isten,
három ellenségem még a halálba segítem.
Hogy szolgáljanak ott túl. Mint hun vezéreket
leölt ellenfeleik. Nélkülük nem megyek.
De addig is érdekelne, hol rejtőzik az Isten?
Akiben én idáig, pillanatig se hittem,
de most már tudom, hogy él! Hol rejtőzik vajon?
A görög istenek is süketen és vakon
rejtőztek el Trójában? A harcban részt nem vettek?
Könnyű dolguk volt mindig a bujkáló Isteneknek?
De a mi Istenünk más? Más a keresztyén Isten?
De hol rejtőzik vajon? A szó- és sorsközökben?!
És lehet, nem is tudja, hogy szétlőtték Budapestet.
A Corvin közben szél fúj. Új orosz tankok jönnek.
Nincs hova menekülni. Vállalni kell a harcot,
az utolsó golyóig. Vajon az Isten boldog?*

14. A fogoly lány

*Kátyát, a katonalányt
foglyul ejtettük este.
A Széna téren kószált,
a társait kereste.
Rárohantunk, sikoltott,
de nem volt ellenállás,*

elhúztunk a pincébe,
hiszen jött már a váltás.
Szovjet katonák vasalt
csizmái dübörögtek,
Kátya ijedten bámult,
mint akit kopók úznak.
Az éjjeli őrzőjárat.
Rembrandt, hát Rembrandt persze.
Szembeszegülni velük
kinek is volna mersze?
Gabi, a mérnökjelölt
gagyogott oroszul,
megnyugtatta: ne féljen,
tanuljon magyarul,
reggelre elengedjük,
nem esik bántódása,
haja szála se görbül,
ahogy anyja világra
hozta, úgy adjuk vissza!
A Széna téren lőttek.
Kátya kenyeret rágcsált,
különöseket kérdett:
„hogyan hol van a csatorna?!
Hát ez itt nem Szevez?”
Elképedve bámultuk
s már nem szólt senkihez,
maga elé meredve,
hosszasan hallgatott,
hát ez itt Magyarország,
nincsenek angolok
és hajók sincsenek,
tenger sincs, csak Duna.
Hogy ez itt Budapest
s a többi üres duma.
Hogy ők már egyszer régen
jártak itt s nem okultak,
vérbe fojtottak akkor
egy másik forradalmat.
Kátya már könnyezett,
az orosz nép nevében
kért elnézést mitőlünk,
bocsánatunkat kérte.
És reggel elengedtük,
egy lépést tett s lelőtték
saját bajtársai.

*Ime, betelt a mérték.
Egy táblával a nyakában
estig feküdt a téren,
halál az árulókra!
S ezt én máig se értem.*

2006. július 11.

15. A skorpió havában

*A skorpió havában kezdődött a cirkusz,
a sebzett skorpió kibocsátotta mérgét.
Romlott víziók. Lövöldözés. Árulások. Téboly.
Órjöngések. Besúgások. A bizalmatlanság pestise.
Mindenki mindenkit megfigyelt.
A szisztéma beindult és működött.
Özönöltek a névtelen leveleknek „becézett” feljelentések.
Az elszánt, bösz rebellió sehogyan sem akart véget érni.
Kádárt Moszkvába vitték, zakóban didergett a komisz
orosz télben,
amelyet olyan hideglelős bűbájossággal örökített meg Jókai
Mór.
De már nem volt visszatérés. Megkapta Hruscsov értékes
utasításait.
Közben, miután hazahozták, tüntettek a munkástanácsok.
Lőporfüstbe vezetett a jövő. Lobogtak még a lyukas lobogók,
és az utcákon ott heverték a temetetlen holtak.
Volt, aki ellent állott. Egyszerűen nem tehetett mást.
Addig tart a kötelesség, amíg engedi a becsület.
Lobbantak az utolsó Molotov-koktélok.
A vörös hadsereg tankokkal lőtte a várost.
Némely házfalakon ma is jól láthatóak az egykori
becsapódások nyomai.
Az idő tűzjelei.
Sokan meghaltak.
A pufajkás brigád bosszúja elől
külföldre rohant, aki tehetette.
Budapest delirált.*

16. A fordulat

Sorra számolták fel a góccokat.
Ágyúk dörögtek. Ki tudott, menekült
Ausztria felé. A város elmerült
a rettegésbe. Hullafoltokat
bámult a lány, már sírni sem tudott.
Nem tudni, mikor jött a fordulat,
felrobbantották még a tankokat,
de a szél rossz tanácsokat súgott.
Anyja kereste az eltűnt fiát,
rekedten szidta Kádárt s kiabált
s az égben hallgattak az Istenek.
Álmában a legyőzött ország
elképzelni sem tudta már a sorsát,
hogymindez végül másként is lehet.

17. A Sztálin-szobor

A Sztálin-szobor ledőlt
és véget ért egy korszak,
felkelők döntötték le,
kezdődhetett a holnap.

Néztem a vas fejét,
az eszelős tekintet
mutatta mi várhat ránk,
szemei reánk néztek,

vagy a hátunk mögé,
a rohanó jövőbe?
Mindenki nevetett és
nem is gondolt a végre.

Pedig hamarabb eljött,
mint bárki képzelhette,
rádiónál ávósok
tüzeltek a tömegre.

Sikoltoztak, rohantak,
véresen földre rogytak.
Ekkor sejthettük volna,
hogymit hoz még a holnap.

*De gyanútlanok voltunk,
hittük, hogy sikerülhet,
hogy a történelmünkben
számítható a végzet,*

*örökös vereségek,
a fene fátumok,
kihuny balcsillagzatunk!
S jöttek az oroszok,*

*akárcsak száznyolc éve,
de most tankokkal jöttek,
prédájuk lett az ország,
mint tatárnak, töröknek*

*az elmúlt, szántó-vető,
elsüllyedt századokban.
Maléter szkeptikus volt,
titkos áramlatokban*

*szívárgott és elérte
az ellenállás gögje.
„Semmi esélyünk nincsen,
mi erejük megtörje,*

*a Vörös Hadsereg ma
erős, legyőzhetetlen,
de meg kell kísértetni,
mondom én, a hitetetlen.*

*Bem is megkísértette
és vállalta a harcot,
kilátástalanul is,
utolsó vérig harcolt.*

*Mi sem tehetünk mást,
harcos őseink néznek,
kik annyi áldozattal,
foglalták ezt a földet...”*

*Maléter elhallgatott,
a fegyverek dörögtek,
elvérzett Magyarország,
Kádárék visszajöttek,*

*és aki nem vérzett el,
s nem tűnt el észrevétlen,
akasztófán végezte,
rohadt a börtönökben.*

*De érdemes volt mégis,
vállalni a küzdelmet,
ennnyivel tartoztunk is
Rákóczi szellemének.*

2006. július 1–14.

Gyáni Gábor

A forradalom társadalomtörténeti paradoxonjai

A neves amerikai történet-szociológus, Barrington Moore Jr. immár klasszikusnak tekintett munkája céljával eredetileg azt tűzte ki, hogy feltárja mindazon történelmi körülményeket, melyek során egyik vagy másik társadalmi kategória képviselői (a földbirtokosok és a parasztok) a demokrácia nyugati parlamentáris változatának, illetve a jobb- és a baloldali diktatúrák (a fasiszta és a kommunista rezsim) felemelkedésének számottevő erejévé váltak.¹ Mi viszont ezúttal arra vállalkozunk, hogy megragadjuk az ötvenhatos forradalom társadalmi bázisát, valamint rámutatunk azokra az ösztönző erőkre, melyek hatására egy-egy társadalmi csoport a sztálinista hatalmi és társadalmi berendezkedés elleni lázadás „számottevő társadalmi erejévé” nőtte ki magát.

Az 1956-os magyar forradalom társadalomtörténetét kutatva egyszerre figyelünk azokra, akik „csak” szimpatizáltak a forradalom ügyével, és persze főként azokra, akik tevőlegesen be is kapcsolódtak az eseményekbe. Az utóbbiakból kerültek ki a minden helységben hamarosan felálló, különböző nevekkkel illetett forradalmi irányító szervek tagjai és vezetői. Őket viszonylag könnyen azonosítani lehet a személyüket illetően, a tüntetések és a tömegrendezvények résztvevőiről ellenben legfőljebb sejtethetjük, hogy mely társadalmi csoportok tagjaiból verbuválódtak.

Míndez azért fontos kérdés, mert ha túl kívánunk jutni a forradalmi legendákon és az ötvenhatal kapcsolatos Kádár-kori propaganda társadalomképén, akkor ezeket a „tényeket” kell elsősorban tisztázni. Ami azért sürgető feladat, mert a kádári propaganda és a neki megfelelő történeti felfogás, még ha csak burkoltan is, tovább él a köztudatban; olykor épp az elsődleges források közvetítik számunkra. Hiszen a megtorlás során, a megtorlás céljából keletkezett peres iratanyag, a forradalom történetének egyik elsőrendű forrása közvetlen módon a forradalmat eltipró hatalmi elit forradalomképét továbbítja; olyan konstrukcióknak ad ugyanis hangot, helyesebben írott formát, melyek nem, vagy csupán áttételesen vallanak az események tényleges mozgatórugóiról és eminens szereplőinek a kilétéről. A bírósági tanúk és vádlottak ötvenhatról szóló elbeszélései valójában az „irányított beszéd” jegyében keletkeztek a kihallgatás során vagy a bírósági tárgyalótermekben. Ilyenformán a kihallgatást vezető rendőrtisztek, a bíró, valamint a vádat képviselő ügyész kérdéseinek, magyarán: a megtorló hatalom érdeklődésének megfelelően szerkesztett elbeszélésekkel szolgálnak az események korabeli láncolatáról. S ez nem éppen a számunkra ma leghitelesebbnek tetsző '56-elbeszélést ígéri. A nem a kádári hatalom akkori szolgálatát vagy utólagos igazolását hivatásuknak tekintő történészek persze mindig tudatában voltak ennek a ténynek. A Nagy Imre-per dokumentumain alapuló

---

¹ Barrington Moore, Jr.: *Social Origins of Dictatorship and Democracy. Lord and Peasant in the Making of the Modern World*. Beacon Press, Boston, 1967. xi.

„Fehér könyv”-et, a kádári propaganda eme „alapirodalmát” így jellemzi például a Nagy Imre-biográfia jeles szerzője: „A kiadvány célkitűzése az ítéletről szóló közlemény állításainak alátámasztása volt. [...] A kötet a manipuláció olyan ismeretes eszközeivel készült, mint a szövegek környezetből kiragadott idézetek és az ellenkező vélemények elhallgatása, a szövegek egyszerű meghamisítása, nem létező párbeszédnek konstruálása.² S ez *mutatis mutandis* a peranyagra is érvényes.

A megtorló hatalmi apparátus '56-ról alkotott elképzelése szöges ellentétben állt a forradalmároknak ugyanerről vallott akkori és későbbi felfogásával. Így nem csoda, hogy már az főbenjáró bűnnek számított a megtorlás időszakában, ha valaki a hivatalos felfogástól, a kanonizálttól eltérő módon dokumentálta a történeteket. Könnyen bíróság elé kerülhetett bárki, aki egyszerűen csak összegyűjtötte és „archiválta” a forradalom eseményeinek írott dokumentumait (újságokat, röplapokat); ez történt egyebek közt Kosáry Domokossal.³ S könnyen a megtorlás áldozatává vált az is, aki „az ellenforradalom idejében egy olyan csoportot vezetett, amely csoport az ellenforradalomnak *ferde beállításban* történő fotografálását tűzte ki célul, és ezen filmanyagoknak külföldre juttatásával hivatva lett volna a népköztársaság elleni gyűlöletet kelteni, az ellenforradalmat pedig dicsőséggel övezni”.⁴ A forradalomról való „helyes” tudás kisajátításának és kanonizálásának a jegyében, a megtorlás során keletkezett tehát az '56 fontos forrásainak tekintett dokumentumok nagy hányada.

A kérdőre vont (bíróság elé állított, majd elítélt, illetve „csak” internált) „ötvenhatosok” sem minden célzatosság vagy előzetes szelekció nélkül váltak a megtorlás áldozataivá. Nem csupán a perek konstruált személyi összetétele érdemel figyelmet – erről többször szó esett már egyes történeti munkákban, mint történt akkor is, amikor egy tanulmány szerzője megjegyezte: a forradalom helyi résztvevőinek nagy hányada soha nem került bíróság elé.⁵ Ilyen és hasonló tapasztalatokról bármelyik történész beszámolhatna a megtorlás történetét tárgyalva. Ennél közvetlenebb bizonyítékunk is van ugyanakkor arról, hogy mennyire megbízhatatlan a korabeli peranyag tanúságtétele a forradalom valós társadalmi támogatottságát illetően.

A belügyminiszter-helyettes által 1957. december 4-én kibocsátott 61. számú, „szigorúan titkos” („Csak vezetők részére!”) szolgáló utasítás *expressis verbis* kimondta: az őrizetesként vagy gyanúsítottként büntetőügyeiben eljáró belügyi szervek az illetők szociális származásáról „sok esetben nem megfelelően leellenőrzött és megtevesztett adatokat tüntetnek fel”. Miért? Azért, mert: „Ezek a téves adatok sok esetben a valóságtól eltérően azt mutatják, hogy a köztörvényes és politikai bűnözők nem elsősorban osztályidegen, lumpenproletár, huligán elemek soraiból kerülnek ki.” A mondott „hiba” abból ered, hogy a megtorlás hivatalnokai nem tisztázzák a gyanúsítottak, őrizetesként „valódi osztályhelyzetét” és „sok esetben csak bemondás alapján határozzák azt meg”. Következésképpen:

² Rainer M. János: *Nagy Imre. Egy XX. századi magyar életút a világban*. Élet és Irodalom, 2006. június 16. 15. Rainer egyúttal utal rá, hogy a kiadvány forráskritikai elemzését „Nagy Imre 1956 után külföldre menekült hívei Méray Tibor és Kende Péter vezetésével *Az igazság a Nagy Imre-ügyben* című, ... több nyelven megjelent kötetben” már elvégezték. Uo.

³ A forrásról tájékoztat: *Dr. Kosáry Domokos pere*. In: Hegedűs B. András, főszerk.: *1956 kézikönyve. Megtorlás és emlékezés*. 1956-os Intézet, Bp., 1996. 203.

⁴ A vádiratot idézi Gervai András: *Megbilincselve*. Élet és Irodalom, 2006. június 16. 8. A „hamis bizonyítékok” előállításának vádjával 1958-ban öt évre ítélte Teuchert József bűne volt egyebek közt, hogy filmfelvételeket készített a december 4-ei „asszonytüntetésről” és megörökítette az oroszok által megrongált Magyar Nemzeti Múzeumot.

⁵ Bán Péter: *A Pécsi Megyei Bíróság büntetőperes iratainak néhány társadalomtörténeti tanulása*. In: Kapiller Imre, szerk.: *'56 vidéken*. Zala Megyei Levéltár, Zalaegerszeg, 1992. 24.

„Előfordul, hogy többszörösen büntetett huligán elemeket, osztályidegeneket névleges foglalkozásuk, jelenlegi munkakörük, vagy származásuk alapján munkásnak tüntetnek fel.” Mindeme „anomáliák” kiküszöbölése végett a belügyminiszter-helyettes arra utasítja a BM parancsnokait, hogy „tartsanak eligazításokat beosztottaiknak az osztályhelyzet megállapításának alapvető kérdéseiről.” E szerint: „Nem lehet munkásnak vagy parasztnak feltüntetni azt, aki pl. már kétszer büntetve volt, valamint azokat az osztályidegen személyeket, akiket a proletárdiktatúra szorított ki pozícióikból fizikai munkára...”. Fontos tehát, hogy: „Az osztályhelyzet meghatározásánál származást, eredeti és jelenlegi foglalkozást együttesen kell alapul venni.”⁶

S mi vajon a helyzet a többi történeti nyommal? Egy további becses történeti forrás az '56-ot illetően évtizedekkel az esemény megtörténte után, zömében 1989 után keletkezett s többnyire írásban is rögzített dokumentum, az oral history. Az interjúk készítői kezdetben az írott források hiányos adatainak a kiegészítése, azok pótlása miatt fordultak nagy elánnal az oral history felé. Némi idő elteltével be kellett látniuk, hogy a forrás erre a célra nem, vagy alig alkalmas. Az oral history történelmi tanúságtételének a hitelessége ugyanis elsősorban nem a múlt így feltáruzó képének a valóságosságában, hanem elsősorban abban rejlik, hogy megtudhatjuk belőle: milyen tapasztalatokat szerzett a múlttól a kortárs, és főként, hogy milyen emlékképek élnek benne tovább erről a múlttól.⁷ Márpedig az emlékezet révén tovább adott történelmi tapasztalat, illetve a múlt, „ahogy volt”, két igen különböző dolog.

Elemézve egy ötvenhatos svájci emigránsokkal néhány éve készített oral history gyűjteményt jutottam arra a következtetésre, hogy az emlékezők „framework-story” jellegű elbeszélései jóval többet árulnak el az érintettek emigrációs élményeiről, a vele összekapcsolódó narratív (identitásteremtő) stratégiákról, mint tényleges '56-os élményeiről. Az emlékezők által a saját ötvenhatukról előadott történetek ugyanis rendre teleologikusak, tehát az utólagos konstrukció jegyeit hordják magukon. Különösen jellemző ez akkor, midőn az ötvenhatban tanúsított viselkedésükről számoltak be vagy adtak számot az emlékezők akkori cselekedeteik motívumairól.⁸

Kellő óvatossággal kell tehát eljárni mind az elkövetők (a Kádár-kori megtorló apparátus), mind (a zömmel) az áldozatok köréből verbuválódó emlékezők dokumentumainak a történetírói felhasználása során.

***

Elsőként arra keressük a választ, hogy kik voltak a „forradalmárok”, pontosabban: mely társadalmi csoportok tagjai reprezentálták magukat a forradalmi megmozdulásokban. Durván mondva három nagy makrotársadalmi csoport körvonalai látszanak kibontakozni: a baloldali, röviden „revizionistáknak” nevezett alkotó értelmiség, köztük nagy számban írókkal, újságírókkal és társadalomtudósokkal; az egyetemi diákok és végül az ipari, főként a nagyipari munkásság. Már most kijelenthetjük: túlzott leegyszerűsítés lenne kizárólag bennük megjelölni '56 jellemző társadalomtörténeti hátterét. Amennyiben

⁶ Történeti Hivatal, *Az érvényes miniszteri, miniszterhelyettesi parancsok, utasítások, közös utasítások gyűjteménye 1957. 6–21/1957.* A forrásra Takács Tibor hívta fel a figyelmet, szívességéért ezúton is köszönetet mondok.

⁷ Vö. Paul Thompson: *The Voice of the Past. Oral History.* Oxford, Oxford University Press, 1982., különösen 150–166; Gyáni Gábor: *Emlékezés és oral history.* In: *Uő: Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése.* Napvilág, Bp., 2000. 128–145.

⁸ Gyáni Gábor: *56-os menekültek emlékezési stratégiái.* In: Kanyó Tamás, szerk.: *Emigráció és identitás. 56-os magyar menekültek Svájcban.* Budapest, L'Harmattan/MTA Kisebbségkutató Intézet, 2002. 135–149.

kitekintünk a főváros és a nagyobb vidéki városok határain, akkor nyomban szembeötlik a parasztság egyes elemeinek a forradalmi szerepvállalása is. Ezen azonban a legkevésbé sem csodálkozhatunk, mivel (1) a parasztság üldözése az ötvenhatot megelőző néhány évben kirívónak volt mondható, következésképpen a rákosista hatalmi gépezet elleni természetes ellenérzéseik gyorsan felszínre kerülhettek, amikor a hatalmi gépezet egyik pillanatról a másikra látványosan összeomlott. Továbbá, a falvak véleményformálói mindig is elsősorban a gazdag(abb) parasztbirtokos családok soraiból kerültek ki, ami '56-ban is megismétlődött. Ezt az esetet példázza az a kitűnő ötvenhatos falusi társadalomtörténeti elemzés, mely szerint a Nógrád nevű faluban október 26-án kirobbant tömegdemonstráción a település lakosainak közel a negyede képviseltette magát személyesen, legalább úgy, hogy kiállt házának a kapuja elé, hogy ily módon kövesse nyomon a tüntetés eseményeit. Az aktívabb szereplők ugyanakkor nyilvánosan is hallatták a hangjukat, a forradalmi testületek tagjai lettek; a 797 lelket számláló település tíz százalékát alkották az utóbbiak (78 fő). Tegyük hozzá: mind kizárólag férfiak voltak.

Az idézett falusi példa abból a szempontból is áruklódó, hogy a helyi birtokoscsaládok férfitagjai mellett ugyanazon családok fiatal leszármazottai is hamar mobilizálódtak: élenjáró szerepük főként a forradalmi események helyi beindításában, a kezdeményezésben volt igazán számottevő. A faluból részben már kiszakadt, az ingázó életforma folytán ahhoz már csak félig-meddig tartozó fiatal, 30 év körüli városi munkások hozták ugyanis magukkal a városból a forradalom szelét. Később sem szorultak ki teljes egészében a forradalom helyi eseményeiből: idősebb társaikkal, a valamikori módosabb parasztnok férfi reprezentánsaival (nemegyszer az apáikkal) megosztották a vezető posztokon.⁹

Az ötvenhatos forradalomnak ez a falusi társadalmi képlete, kis megszorítással, bizvást általánosnak is mondható, mert ott is így alakultak a dolgok, ahonnan pedig nem jártak el nagy számban dolgozni a közeli vagy a távolabbi városok ipari üzemeibe. Erre vall annak a két Csongrád megyei falunak a vizsgálata, melyekre a Nógrádban tapasztaltnál kevésbé hatott az ingázás által közvetített urbanizáció. Am itt is meglepően aktívak az elsőgenerációs, tehát a paraszti származású fiatal ipari munkások.¹⁰

Mi rejlik vajon a fiatal ipari munkásoknak falusi viszonylatban szembetűnően nagy forradalmi aktivitása mögött? Nem tévesztve szem elől, hogy forradalmi időkben is rendszerint a társadalmi hierarchia csúcsain vagy az közelében elhelyezkedő elemek, a módosabb, de legalábbis a törekvő egzisztenciák, a politikailag tudatosabb, a szervezetesebb és tekintélyes személyek és csoportok játsszák a vezető szerepet, nem meglepő a falusi munkások és a valamikori módos parasztagazdák ilyen forradalmi viselkedése.

Az ötvenes évek viharos társadalmi átrétegződési folyamatai szintén hozzájárultak valamit ehhez. A társadalmi emelkedés hagyományos paraszti-falusi módjának a két háború közt elsősorban a földbirtok gyarapítása képezte az elsődleges formáját. Ez a mobilitási csatorna azonban az 1940-es évek végétől mindinkább bedugult, majd teljesen el is apadt a városba költözés, illetve a városi ipari munkába állás következtében. Ilyenformán a mobil (az emelkedő) paraszti egzisztenciák, mindenekelőtt a paraszti származású fiatalok elitje a városi szakmunkásság sorait kezdte el gyarapítani egyre nagyobb számban. Mely mobilitási minta a két háború közt még teljesen ismeretlennek számított, mert folyt ugyan némi városba áramlás a falvak irányából, az azonban nem feltétlenül az ipari munkásság

⁹ Tyekvicska Árpád: *Helyi forradalom. Önszerveződés Nógrád községben 1956-ban*. In: Kapiller Imre, szerk.: i. m. 37., 41., 47 és 49.

¹⁰ Belényi Gyula: *Párhuzamos falurajzok: Kistelek és Mórahalom 1956-ban*. In: Kapiller Imre, szerk.: i. m. 14–15.

sorait gyarapította, hanem többnyire a képzetlen munkások (a városi napszámosok, a városi cselédek) utánpótlásul szolgált.

A második világháborút követően ellenben – a szorgalmazott mobilitás politikai prioritást élvező gyakorlata folytán – mindez észrevehetően átalakult. Az extenzív iparosítás eredményeként teremtett megannyi új városi-ipari munkahely és a paraszti fiataloknak a faluból való tömeges kiáramlása, nem utolsósorban a gyors átképzési programok hatására nem számított többé újdonságnak a paraszti sorból közvetlenül a privilegizáltak számító szakmunkási sorba való felkerülés. Ezen átrétegződési folyamat következtében került előtérbe ötvenhat falusi bázisában egyik-másik „modern” társadalmi csoport, például a városokban foglalkoztatott nagyipari munkásság (ingázó része).¹¹

S van itt még valami. A parasztság, mondhatni egyfajta történelmi tradíció jóvoltából, rendszerint idegenkedik a politikai tartalommal telített modern tiltakozási formák átvételétől. Ezért is viseli mindig magán a parasztság hamisítatlan bélyegét a paraszti megkülönböztetés (a diszkrimináció) elleni „lázadás”, a paraszti sors (örök?) fátumával való szembeszegülés. A „racionális paraszt” rendszerint azokat a másokéval összehasonlíthatatlan életvezetési technikákat veti tehát latba sorsát javítandó, melyek kiríznak a (modern) társadalomban e célból rendelkezésre álló cselekvési repertoárból. A paraszt – az érdekeit védendő – ilyenformán nem a szakszervezetnek, a pártpolitikának vagy a társadalmi tiltakozás modern formáinak (sztrájk, tüntetés) veszi közvetlenül is nagy hasznát. Fontosabbnak tűnik számára az, amit a hatalom, a hatalmasok kijátszásának szokásszerű praktikáiként régtől fogva ismer és gyakorol: az „ürdölga” látszatteljesítése, az adó eltitkolása, egyszóval, a fű alatti eljárások ravasz kimódolása és ügyes kivitelezése, a csoportszolidaritás és az egyéni ügyeskedés kombinációján nyugvó „csendes forradalom”; s persze a paraszti moralitás potenciáljának a tökéletes kihasználása (a szigorú munkamorál, az asketikus életvitel, a szűkös lehetőségek maximális kiaknázásának különleges képessége stb.). A Mancur Olson kollektív cselekvéseméletét is magáévá tevő meghatározás szerint „a parasztok nem szükségképpen cselekszenek közös vagy csoportérdekeik realizálása végett, egyéni érdekeiket gyakran fontosabbnak tartják, mint közös érdekeiket. (...) Ha tehát a kollektív cselekvés mindössze »a csoport vagy társadalom egésze számára nyújt kollektív előnyöket«, akkor a parasztközösségekben egyértelmű hajlandóság mutatkozik a közös problémák individuális szintű megoldására. (...) A kollektív cselekvéshez nem elegendő a konszenzus vagy akár a szükségletek intenzitása, hanem arra van szükség, hogy a parasztok úgy találják: egyéni érdekük fűződik... ahhoz, hogy erőforrásaikat közös érdekeik realizálására fordítsák.”¹² A falvak paraszti népe már csak ez okból is kevésbé veszi ki a maga részét a forradalmi akciókból, nagyobb teret engedvén ezáltal azoknak a falusiaknak, akik már megindultak a városiasodás útján, lévén hogy városi ipari munkássá vedlettek át.

A forradalom előkészítésében és irányításában ideig-óráig annak a fiatal baloldali, a rákosista rendszerhez korábban hű, idővel vele élesen szembeforduló, ún. revizionista értelmiségnek jutott döntő szerep, amely a forradalom történetírói emlékezetét is erőteljesen formálta 1957-től fogva. Ilyetén szerepük oly mértékben közismert, hogy nem szükséges e helyt bővebben is tárgyalni. Annál inkább megérdemli a figyelmet az egyetemi

¹¹ A Horthy-kori falusi mobilitáshoz vö. Gyáni Gábor: *Magyarország társadalomtörténete a Horthy-korban*. In: Gyáni Gábor – Kövér György: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig*. Osiris, Bp., 1998. 315–316.; az ötvenes évek jellemző paraszti/falusi mobilitási tendenciáiról Valuch Tibor: *Magyarország társadalomtörténete a 20. század második felében*. Osiris, Bp., 2001. 194.

¹² A sajátos paraszti értékrendről és habitusról Samuel L. Popkin: *A racionális paraszt*. ELTE, Bp., 1986. 88. (Szociológiai Füzetek 39)

diákság, amely már hónapokkal az október végi robbanást megelőzően kitüntette magát politikai tettekre készségével és gondolati radikalizmusával. Aligha véletlen, hogy legnagyobb számban épp közülük hagyták el az országot 1956 végén, 1957 elején.

Az egyetemi diákság feltűnő forradalmi mobilizálódása már amiatt is hosszabb magyarázatra szorul, mert az 1956 előtti években követett szigorú osztályselektációs egyetemi felvételi politika és az egyetemi képzés túlideologizáltsága miatt nem annyira magától értetődő ez a forradalmi aktivizmus. Ha ezúttal csak a diákok szociális összetételét tekintjük is, nyomban szembetűnik, hogy főként azok az alsó társadalmi csoportok élhettek ez idő tájt gyermekeik felsőfokú iskoláztatásának a lehetőségével, melyek ideológiai okokból is („proletárdiktatúra”) a kommunista diktatúra megbízható támaszának számítottak. A szegény paraszt, valamint a városi (ipari) munkáscsaládokból származó diákok alkották az egyetemisták abszolút többségét: a Marx Károly Közgazdaság-tudományi Egyetem hallgatóinak a 67 százalékát tették ki például az említett rétegekből származók az 1954–55-ös tanévben.¹³ Nem mellőzhető ugyanakkor a szakérettségi társadalmi jelentősége sem, hiszen rajta keresztül szintén a Horthy-korban legszegényebb, legelesettebb és legkevésbé mobil alsó társadalmi csoportok fiai és lányai szereztek – könnyített úton – egyetemi diplomát. Ilyenformán az 1952–53-as tanévben a hallgatók egyötöde a szakérettségisek közül rekrutálódott, bár ez az arány idővel némileg csökkent – 1956 októberében például már csupán 13 százalék felelt meg neki.¹⁴ Ennek az volt az oka, hogy időközben (1955-ben) megszűnt a szakérettségi intézménye.¹⁵

Vessünk végül futó pillantást az ipari munkásságnak az ’56-os forradalomban betöltött szerepére. Ez azért égető kérdés, mert a kommunista rendszer 1956 előtt és utána úgyszintén folyton a nagyipari munkásságra hivatkozott, mint uralma fő társadalmi bázisára. Ami több volt holmi ideológiánál (ahogy a kifejezést Karl Mannheim használja), hiszen a munkásság, de legalábbis az e sorból származók egy része olykor ténylegesen is hasonélvezője volt a rendszer osztálypolitikájának. Ahogy az egyetemi diákság kapcsán korábban már regisztráltuk, ezen előny az egyéni mobilitási esélyek számukra kedvező alakulásában mutatkozott meg. A munkásság egészének az élethelyzete azonban semmivel sem mutatott jobb képet, mint a többi társadalmi csoporté, legföljebb a falusi rétegeket túlta valamennyire felül.¹⁶ Tény viszont, hogy olyan súlyos politikai üldöztetés sem érte a szóban forgó csoportot, mint a kisbirtokos rétegeket, mindenekelőtt a parasztságot az 1956-ot (és különösen az 1953-at) megelőző néhány évben.

Az ipari munkásosztály fogalma gyökeres tartalmi változáson esett át a második világháborút követő egy évtized folyamán. Az erőltetett iparosítási politika által kiváltott óriási számbeli bővülés alapvető szerkezeti és tudati módosulásokat eredményezett itt is. Az ötvenes évek ipari munkássága merőben más képet mutatott a húszas-harmincas évek ipari munkásosztályához képest, például azért is, mert hiányzott belőle az osztálytudatos, autonóm érdekvédelmi, politikai, valamint kulturális szervezeti potenciállal rendelkező szakmunkás elit. Továbbá az új munkásság kifejezetten hibrid képződmény volt. A paraszti sorból hirtelenjében felemelkedettek mellett nagy számban találtak itt maguk-

¹³ Zsidi Vilmos: *A hallgatóság és a tanári kar átalakítása a közgazdaság-tudományi egyetemen 1945–1956*. In: Valuch Tibor, szerk.: *Hatalom és társadalom a XX. századi magyar történelemben*. Osiris/1956-os Intézet, Bp., 1995. 615.

¹⁴ Kovács M. Mária – Örkény Antal: *Káderek*. ELTE, Bp., 1991. 17. (Szociológiai Füzetek)

¹⁵ Majtényi György: *A tudomány lajtörjája. „Társadalmi mobilitás” és „új értelmiség” Magyarországon a II. világháború után*. Gondolat – MOL, Bp., 2005. 109.

¹⁶ Belényi Gyula: *A munkáscsaládok realjövödelme és szociális ellátottsága (1949–1968)*. Történelmi Szemle, XL., 3–4. (2003) 305–331.

nak helyet átmeneti időre szólóan a kispolgárság, a középosztály, sőt helyenként a felsőbb osztályok lecsúszott, deklasszálódott elemei is. Csupa olyanok tehát, akik munkásként való azonosítását erősen kifogásolta az '56-os forradalom munkabázisát eliminálni igyekvő kádári megtorló apparátus és a hivatalos forradalmi imázs (amit az ellenforradalom kifejezése félmjelzett). Az egész háttérben pedig az rejlett, hogy 400 ezer fő, az 1949-ben regisztrált falusi népesség egyhatoda váltott át ipari munkára 1949 és 1953 között.¹⁷ Az említett hallatlan exodus alapjaiban módosította az ipari munkásság társadalmi és mentális arculatát.

A nagy átalakulás azzal járt, hogy a fiatal szakmunkások bére (és társadalmi megbecsültsége) vészesen közel került a vállalati menedzsment középső grádicsain helyet foglaló, a közvetlen termelésirányítást ellátó technikusai, kezdő mérnöki alkalmazottak béréhez és presztízséhez egyaránt. A folyamat a nem fizikai ipari alkalmazottak béreinek drasztikus csökkenésével egyetemben végül oda vezetett, hogy a vállalati alkalmazotti hierarchia ezen két kategóriája szoros „szövetséget” kötött egymással a forradalom során, ami a munkástanácsok tevékenységében nyilvánvalóan: mely szervezetet a technikusok, a mérnökök, valamint az újonnan felemelkedett fiatal szakmunkások legmozgékonyabb elemei töltötték meg ekkoriban élettel. Megfigyelhető volt ugyanakkor a belső homogenizálódás tendenciája is a fizikai ipari munkások tágabb körén belül, ami a bérszínvonal kiegyenlítődéésében és a korábban eltérő presztízst élvező iparágak közti közeledésben jelentkezett.¹⁸

***

Miután érzékeltettük az ötvenhatos forradalom főbb társadalmi támasztékait, külön is foglalkozunk '56 társadalmi támogatottságának egyes szociológiai és pszichológiai mozgatórugóival. Arra a kérdésre igyekszünk választ adni, hogy mi motiválta a fentiekben már azonosított társadalmi és foglalkozási csoportokat a diktatúra hatalmi gépezetével való szembe fordulás során. Amit elsőként ki kell vagy ki lehet emelni e tekintetben, az az '56 előtti fél, egy évtized intenzív társadalmi átrétegződési folyamata. Ez a fajta társadalmi mobilitás, amely szinte minden egyes családot és minden egyént közvetlenül is érintett valamilyen módon, azt eredményezte, hogy általánossá lett a bizonytalanság és az átmenetiségérzés az identitást tekintve. A társadalmi státust érintő fokozott bizonytalansági érzés nem csak azokat sújtotta, akik 1945-öt követően deklasszálódtak, s akik számszerű tömegét korántsem szabad lebecsülni (noha máig tisztázatlan a lesüllyedők tényleges nagyságrendje). Ám hasonlóképpen áthatotta azokat is, akik ezzel egy időben a helyükbe léptek és a cirkuláris mobilitás folytán új értelmiséggé, új elitté vagy új munkásosztállyá váltak. Egyetlen kompakt társadalmi csoport sem akadt az ötvenes évek közepi Magyarországon, amely rendelkezett volna azzal a biztos önazonosság-tudattal, amely ráadásul az imázsukkal is egybeesett.¹⁹

Nem járunk messze az igazságtól, ha feltételezzük, hogy a bizonytalansági érzés volt a legáltalánosabb korabeli társadalmi tapasztalat, ami egyúttal valamiféle szociológiai magyarázattal is ellát bennünket a forradalmi potenciál kialakulását illetően. Ezt a jelen-

¹⁷ Belényi Gyula: *Az extenzív iparosítás politikája és a fizikai dolgozók foglalkozási átrétegződése (1948–1953)*. Valuch Tibor, szerk.: i. m. 623.

¹⁸ Horváth Sándor: *Munkás, paraszt, értelmiség munkaverseny lázában ég*. In: Püski Levente – Valuch Tibor, szerk.: *Mérlegen a XX. századi magyar történelem – értelmezések és értékelések*. 1956-os Intézet – DE TI, Debrecen, 2002. 351.

¹⁹ Az új értelmiségről, valamint az új munkásságról készült történeti vizsgálatok alátámasztják a státuszbizonytalanságot illető tézisünket. Vö. Majtényi György: i. m. 169–171; Horváth Sándor: *A kapu és a határ: mindennapi Sztálinváros*. MTA TTI, Bp., 2004. különösen 52–53.

séget a *mobilitási csapda* kifejezéssel kívánjuk ezúttal illetni, azt igyekeztünk sugallni általa, hogy a sztálinista hatalmi elit önnön sírját ásta meg az erőltetett iparosítási politika és a társadalom folytonos mozgásban tartása révén. Mindezek segítségével mindenki sikert ért el ugyan elültetniük (és tartósítaniuk) a bizonytalanság mindent átható érzését, amely a túlzottan képlékeny társadalmi hierarchiájával jár szükségképpen együtt. Azért volt ez csapdahelyzet, mert az eredetileg a rendszer stabilizálása, az erőszakos hatalomátvétel és az önkényes hatalomgyakorlás legitimálása érdekében alkalmazott mobilizációs stratégia vált olyan erővé, ami sokakban (szinte mindenki) képes volt megérlelni a kemény diktatúra elleni fellépés lelki-szellemi lehetőségét.

S mi vezetett vajon a mobilitási politika alkalmazásához? Nem más, mint a képviselői demokrácia intézményeinek a teljes hiánya, minél fogva a nyílt terror mellett nemigen állt más intézményes eszköz a hatalmi elit rendelkezésére az állampolgári (helyesebben az alattvalói) lojalitás elnyerésére. A társadalmi mobilitás zsilipjeinek a szélesre nyitása viszont ráadásul illeszkedett is a kommunista utópia mint társadalomszervező erő teleologikus ideológiai elképzeléséhez. Abban a politikai rezsimben, ahol a legitimációt szinte kizárólag a „programideológiák” szolgáltatják, a szabadság súlyos korlátozásával járó hatalomgyakorlás az öröklött nagy társadalmi egyenlőtlenségek tompításával és látványos ellensúlyozásával (a cirkuláris mobilitás ösztönzésével és a javak elosztásának az egalitarizmusával) szerezhet magának valamennyi (és valamelyest) támogatót az alávetettek köréből.²⁰

Feleletre vár még az a kérdés, hogy mi motiválta a helyzetét, kultúráját és érdekeit tekintve egymástól sok mindenben különböző társadalmi csoportok tagjait forradalmárrá válásuk során. Ami e tekintetben a revizionista értelmiséget illeti, a kérdés könnyen elintézhető a szokványos magyarázattal, nevezetesen, hogy becsapottsági érzésük, a kommunista utópiákba vetett illúzióik hirtelen és drámai elvesztése miatt váltak lázadókká (már jóval '56 kirobbanását megelőzően). Hazai körülmények között tovább fokozta ebbéli fogékonyságukat a történelmileg adott értelmiségi szubkultúra, s annak kollektív emlékezeti hagyománya, amely a reformkor és 1848 óta mindenfajta társadalmi átalakulás fő kiváltó okául az írók, a költők és társaik társadalmi és politikai érzékenységét tüntette ki. A módfelett átpolitizált értelmiségnek ez a szereptudata, sőt prófétikus hevülete jótányit sem vesztett erejéből 1945-öt követően sem. Életben tartásához jótékonyan hozzájárult a politikai romantika hagyományát tovább vivő kommunista társadalomfilozófiai utópia is. Ez a mélyebb oka annak, hogy az ún. elkötelezett (valamint a társutas) értelmiség oly mérvű hatalmi szerephez juthatott a diktatúra uralmi gépezetén belül. A párt akaratát közvetítették a „nép” felé, és egyúttal a nép jóváhagyását is kifejezésre juttatták a hatalom irányába. Azt a közvetítő szerepet vállalták tehát magukra, amely – *par excellence* politikai közvélemény hiányában – a hatalom legitimálásának a funkcióját teljesítette a diktatúra sajátos körülményei között. Aminek persze maguk is tudatában voltak, ráadásul kézzelfogható történelmi tapasztalatok igazolták előttük, hogy miként a múltban, ezúttal is rájuk hárul a társadalom úgynevezett képviselője a hatalom színe előtt. Ebből fakadt kivételes helyzetük, amely végül a hatalommal való szövetség nyílt felmondására is őket tette elsősorban képessé, amire 1953-tól folyamatosan sor került Magyarországon.

Az értelmiség (legalábbis a kommunista kötődésű hányada) által betöltött eme sajátos funkcióból, a jelzett közvetítő szerepből fakadt, hogy a hatalom maga is úgy tekintett erre az értelmiségre, mint a társadalom, vagyis a köz véleményének adekvát megszólaltatójára

---

²⁰ A fogalmi alapokhoz vö. Szabó Miklós: *Programideológiák és állapotideológiák. Az ideológia szerepe és típusai a polgári korszakban*. In: *Új: Politikai kultúra Magyarországon 1896–1986*. Medvetánc, Bp., 1989. különösen 98.

és autentikus képviselőjére. Ezért is tulajdonított a hatalom átlagon felüli jelentőséget az értelmiségnek, melyet ugyan gyakran megrendszabályozott (a kommunista kultúrpolitika volt ennek megfelelő eszköze), ám amihez magának is alkalmazkodnia kellett némiképpen. Ez okból követte az elit éber figyelemmel az értelmiség mérvadó köreinek a politikai viselkedését, és reagált az észlelt változásokra oly feltűnő heveséssel. Mely gesztussal egyúttal meg is erősítette az értelmiség önnön fontosságába vetett hitét. Mivel tehát a hatalomnak szüksége volt az értelmiségre, hogy fenn tudjon tartani néminemű kapcsolatot vagy a kapcsolat látszatát a társadalommal, az értelmiség kiváltságolt magja bizonyos mozgásterre is szert tudott tenni a cselekvést és a gondolkodást illetően, aminek birtokában a hatalomra nézve akár veszélyt is jelenthetett az értelmiségnek tulajdonított jelentőség, valamint a saját szereptudata folytán.²¹

Az egyetemi diákság proeminens forradalmi szerepvállalása egy, a hazai horizonton némileg túlmutató kontextus felvillantását követeli meg. A fiatalok lázadása egy már jó ideje érlelődő, a második világháború befejezésétől különösen szembeötlő nemzedéki szakadás megnyilvánulásaként is felfogható. Hadd emlékeztessék a fiatalok nyugati (az Egyesült Államokból kiinduló) életstílusreformjára és nemegyszer anarchisztikusnak tűnő lázadására, amely végül egy, a felnőttektől élesen elütő ifjúsági szubkultúra kialakulását eredményezte.²² A főként a tömegkultúra eszköztárát mozgósító nemzedéki „protest” (ruházat, testkultúra, zene és fogyasztás) Nyugaton az 1960-as évek végén telítődött határozott politikai tartalommal (ami az 1968-as egyetemi diáklázadásokban kulminálódott); Magyarországon azonban ez már 1956-ban nyíltan a felszínre tört. A kérdés így szól tehát: mi áll vajon az átpolitizált diákmozgalmak korai – magyarországi – megnyilvánulása mögött?

A magyarázat újfent a kommunista diktatúra által teremtett sajátos körülményekben keresendő. Abban, hogy a mifelénk is töretlenül folyó ifjúsági szubkulturalizálódás hamar és drasztikusan szembe került a politikai és egyéni szabadságnak a diktatúra általi könyörtelen korlátozásával. A nemzedéki önállósulás hazai folyamata ilyenformán időlegesen sem rekedhetett meg (mint történt tőlünk nyugatabbra) az öltözködési reform vagy a fogyasztási szokások radikális megváltoztatásának, az így affirmálódó új identitások szintjén. Hiszen a szabadság hiánya nyomban és szükségképpen átpolitizálta a politikailag ártatlannak indult nemzedéki identitáskeresés buzgalmát. Ezért mondott csődöt a szigorú kommunista iskolai szocializáció gyakorlata, midőn összetalálkozott a háború utáni generációs újrendeződés univerzális folyamatával.

Ami végül a munkásságot illeti, a forradalmi ösztönző erők talán legfontosabbika ez esetben is a frusztráltság volt vagy az lehetett. Az elkeseredettségnek vagy elégedetlenségnek a kétségkívül rossz anyagi helyzet melletti fő kiváltó oka minden bizonnyal a társadalmi felemelkedés kilátásának a hiánya volt. Ezt szem előtt tartva vélik úgy egyes elemzők, hogy a munkások alsó szegmensei kapcsán akár még a durkheimi anómia fogalmát is használatba lehet venni magyarázatképpen. Azokra a képzetlen városi (budapesti) munkásfiatalokra vonatkoztatják a fogalmat, akiket „pesti srác”-ként szokás megnevezni,

²¹ Vö. Ständeisky Éva: *Gúzsba kötve. A kulturális elit és a hatalom*. 1956-os Intézet – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Bp., 2005.

²² A kérdést tekintve alapvető: John R. Gillis: *Youth in History. Tradition and Change in European Age Relations, 1770-Present*. Academic Press, New York, 1981. 185–211. A magyar fejleményeket vizsgálta: Horváth Sándor: *Hooligans, spivs and gangs. Youth subcultures in the 1960s*. In: János M. Rainer – György Péteri, eds.: *Muddling Through in the Long 1960s. Ideas and Everyday Life in High Politics and the Lower Classes of Communist Hungary*. Institute for the 1956 Hungarian Revolution – Program on East European Cultures and Societies, Budapest – Trondheim, 2005. különösen 200–203.

vagyis az utcai harcoló csoportok tagjaira gondolnak ekkor. Akik társadalmi státusát állítólag az immobilitás, sőt a süllyedés, s ezzel szoros összefüggésben az alacsony iskolázottság, a deviancia, a marginalitás, a „normális” családi háttér hiánya, az általános elkeseredettség és a konfliktuskereső lelki beállítottság határozta meg.²³

E fogalmi megközelítés szembevetésén gyenge pontja, hogy nem áll kellő összhangban az empirikus adatok bizonyítékaival. Amellett, hogy – a korábban mondottak miatt – nem adhatunk teljesen hitelt azoknak a foglalkozási, a státusra vonatkozó hivatalos megnevezéseknek, melyek a perek elíteltjeiről a megtorlás során keletkezett iratokban olvashatók, ráadásul ma már azt is tudjuk, hogy nem csak sodródó, marginális helyzetű és segédmunkásként számon tartott tagokból álltak az utcai fegyveres csoportok. Kézelfogható bizonyítékokkal szolgál ezt illetően a kérdés avatott kutatója, Eörsi László, aki egyik munkájában több ezer „pesti srác” foglalkozási adatait is közreadta.²⁴ Azok fényében a frusztrált nagyvárosi alsó munkás rétegeknek a fegyveres csoportokkal történő mechanikus azonosítása, az erre épített elméleti magyarázat nem állja ki a tudományos bizonyítás próbáját.²⁵

A munkástanácsokban tömörülő, az általuk láthatóvá tett munkásság viszont, társadalomtörténeti értelemben, az utcai fegyveres csoportokétól eltérő minőséget képvisel. Legalábbis ezt sugallja a munkástanácsok köré szőtt társadalomelméleti mítosz, amikor e szervezetet a szakmunkásság (a munkáselit) fogalmával hozza közvetlen kapcsolatba. A munkástanácsoknak kivételesen nagy elméleti jelentőséget Hannah Arendt kölcsönzött. Néhány évvel az események megtörténte után, azok közvetlen hatása alatt állva Arendt kijelentette: az ötvenhatos munkástanácsok, a munkásság forradalmi aktivitásának spontán teremtményei a társadalom alulról való megszerveződésének a csíráját és ígérését, a közvetlen demokrácia reményét rejtették magukban. Ami a munkástanácsok spontán módon való keletkezését illeti, a „tényt” Arendt úgy értékelte, mint annak ékes bizonyítékát, hogy: „semmi sem mond inkább ellent a kormány korlátozása nélkül maradt nép anarchista és törvénytelen hajlamairól szóló régi bölcsességnek, mint a tanácsok kialakulása, amelyek mindenütt, ahol megjelentek, a legkifejezettebben pedig a magyar forradalomban az ország politikai és gazdasági életének újjászervezésével és egy új rend megteremtésével voltak elfoglalva.”²⁶

Ezt a koncepciót történészként viszi tovább az angol Bill Lomax, aki a hatvanas évek (nyugati) politikai aktivizmusától (a diáklázadásoktól) fűtve és a 20. század eleji szindikalizmus eszei hatására vált (vagy válhatott) Arendt hí követőjévé. Mint írta: „A magyar forradalom legnagyobb vívmányát tehát abban kell látni, hogy megteremtette a népi hatalom tökéletesen új struktúráját – a munkások által közvetlenül ellenőrzött munkástanácsok államát. [...] Lényegük ... abban állt, hogy forradalmi intézményként olyan szervek voltak, amelyek révén a nép közvetlenül uralkodhatott és a társadalom önmaga urává válhatott. A magyar munkások tehát a gyárak feletti közvetlen ellenőrzést gyakorló munkástanácsok révén egy csapásra szétzúzták a kommunista párt korábbi államhatalmát, és megnyitották az utat egy olyan társadalom felé, amely a marxizmus és

²³ Kozák Gyula: *Szent csőcselék*. In: *Évkönyv 1999. VII. Magyarország a jelenkorban*. Szerk.: Standeisky Éva – Rainer M. János. 1956-os Intézet, Bp., 1999. különösen 264–69.

²⁴ Eörsi László: *Ferencváros 1956. A kerület fegyveres csoportjai*. 1956-os Intézet, Bp., 1997; Uő: *Corvinisták, 1956. A VIII. kerület fegyveres csoportjai*. 1956-os Intézet, Bp., 2001; Uő: *Széna tériek 1956*. 1956-os Intézet – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, Bp., 2004

²⁵ Vö. Tóth Eszter Zsófia: *A társadalmi részvétel egyes kérdései 1956-ban*. In: Püski Levente – Valuch Tibor, szerk.: i. m. 379–380.

²⁶ Hannah Arendt: *A forradalom*. (Ford. Pap Mária) Európa, Bp., 1991. 355.

a szocializmus eredeti célja volt – ahol a hierarchia az egyenlőségnek adja át a helyét, ahol a politikai intézményeket népi szervek váltják fel, ahol a politikai uralomból társadalmi hatalom lesz...”²⁷

A munkástanácsoknak főként a rendszerváltás után megindult alaposabb kutatása nem támasztja azonban alá ezeket az elméleti elvárásokat és történetírói megállapításokat. A forradalmi munkásradikalizmus munkástanácsokban testet öltő spontaneitásának a téziséhez is komoly kétségek férnek, hiszen ezeket a szervezeteket fentről, a hatalom oldaláról kezdeményezték: közvetlenül a kommunista párt és a neki engedelmessé SZOT állt életre hívásuk mögött. Nem térve ki az eseménytörténet részleteinek az ecsetelésére, csupán megemlíjtük az október 26-ai, a november 16-ai, illetve 22-ei rendelkezéseket, melyek a munkástanácsok felállításáról intézkedtek. Ezek a hatalmi kezdeményezések abból eredtek, hogy a hatalom a munkástanácsokon keresztül próbált (és tudott) hatni a nagyvárosi és a nagyipari munkásságra annak érdekében, hogy beinduljon az ipari termelés, és hogy korlátozhassa vagy szabályozhassa a sztrájkokat. Egy szó mint száz: a hatalom, már a Nagy Imre-féle vezetés, de a kádári szintűgy arra próbálta váltakozó sikerrel felhasználni a munkástanácsokat, hogy mind Budapesten, mind pedig a nagyobb ipari gócpontokon minél hamarabb megteremtődjenek a hatalom szempontjából konszolidált élet- és munkaviszonyok.²⁸

Ennél is fontosabb a munkástanácsok megfelelő társadalomtörténeti tartalommal való feltöltése és a munkástanácsok demokrácia társadalomelméleti megítélése. Az utóbbit illetően sem igazolódna a korábbi hipotetikus feltevések, melyek a közvetlen demokratikus társadalomszervezési ideák szervezeti forrásaként állítják be az ötvenhatos munkástanácsokat. S az sem igazolódik, hogy mindez kapcsolatba hozható a két háború közötti szakmunkásélet politikai és habitusbéli hagyányaival. Az érvelés kritikus pontja a társadalomtörténeti argumentáció hiányosságában rejlik, hiszen a munkástanácsok társadalmi összetételét vizsgálva többen is megállapították, hogy (1) nem tisztán munkásszervezetekről van szó; (2) nem is kizárólag a szakmunkásélet játszott benne hangadó szerepet; (3) a munkástanácsok szakmunkás származású vezetői pedig sem a személyüket, sem pedig az eszmei beállítottságukat tekintve nem mutatnak észrevehető folytonosságot a két háború közötti, az akkori munkásmozgalmat éltető szakmunkásélettel (és szociáldemokrata eszmékörrel).

A munkástanácsok aktív tagjai és jól azonosítható vezetői szakmunkásokat, technikusokat, mérnököket egyaránt magukba foglaltak. Továbbá: a munkástanácsokban aktív szerepet betöltő szakmunkások zöme a fiatalabb évjáratú (30 év körüli) és nemegyszer közvetlenül is paraszti származású, többnyire elsőgenerációs munkásokból kerültek ki; ez viszont önmagában is kizárta, hogy általuk folytatódjék tovább az ötvenes években kényszerűen megszakadt két háború közötti munkásmozgalmi hagyomány. Ráadásul az eddig alaposabban tanulmányozott munkástanácsok dokumentumok (jegyzőkönyvek, nyilatkozatok) nem támasztják alá, hogy az alulról ellenőrzött és szervezett társadalmat illető eszmék általánosan elfogadottak lettek volna a munkástanácsok körében.²⁹

Ama további kérdésre, hogy mi készítette a nagyipari munkás- és nagyvállalati középvezetői rétegek meghatározott köreit a forradalmi mobilizálódásra, a következő módon

²⁷ Bill Lomax: *Magyarország 1956*. Ford. és kiegészítette Krassó György. Aura Kiadó, Bp., 1989. 242–243. Az eredeti angol kiadás 1978-ban jelent meg.

²⁸ Horváth Sándor: *A Központi Munkástanács története. Első Század*, 1998/1. 113–209; Tóth Eszter Zsófia: *A Csepel Vas- és Fémművek munkástanácsának története (1956–1957)*. Múltunk, 1999/4. 163–198. A munkástanácsok tárgyilagossá eseménytörténetéhez ld. még Varga László: „*Utóvédharc*”. *Munkástanácsok 1956*. In: Uő: *Az elhagyott tömeg. Tanulmányok 1950–1956-ról*. Cserépfalvi – Budapest Főváros Levéltára, Bp., 1994. 199–237.

válaszolhatunk: egy felemelkedő réteg (a szakmunkások) elégedetlenkedése nyilvánult meg ilyen módon a kedvezőtlenül alakuló életviszonyokkal és az autoriter hatalmi viszonyokkal szemben. Mely ressentiment találkozott és egybe folyt a technikusok, a mérnökök, tehát a vállalati középvezetői réteg frusztrációjával. A technikusok, a mérnökök és hasonszórú társaik rossz közérzete a bérezés nivellálásából (alig kerestek jobban a sztahanovista szakmunkásoknál), és nem utolsósorban munkabéli önállótlanáguk deprimáló hatásából fakadt. Így és ezúton találtak tehát egymásra ők, akik a termelés általuk történő megszervezését és a javak elosztása feletti rendelkezés jogának a gyakorlását tekintették közös érdeküknek 1956 végén.

***

Az 1956-os forradalom társadalomtörténetét, ezt a ma még megíratlan történetet elbeszélve arra mutattam rá, hogy melyek azok a társadalmi csoportok, melyek a forradalmat közvetlenül „csinálták” és milyen késztetések hatására tették a dolgukat. Nem volt célom, hogy marxista történész módjára megpróbáljam kimutatni azt az egyedüli társadalmi erőt (*osztályt*), melynek kifejezett és egyedüli érdekében állt (volna) kirobantani a forradalmat. Szakítva a szokványos megközelítéssel, amely osztályalapon igyekszik definiálni valamely forradalminak tekintett felfordulás társadalmi jelentését (és ennek megfelelően polgári vagy proletár forradalomról beszél), arra igyekeztem rávilágítani, hogy mennyire szerteágazóak voltak a forradalomban „érdekeltek” társadalmi csoportok és milyen sokrétűnek bizonyultak a forradalmasodásukhoz vezető ösztönzők. Arra az eredményre jutottam tehát, hogy a magyar forradalom társadalomtörténeti specifikuma társadalmi támogatottságának a pluralitásában és fragmentált voltában. Egyetlen olyan átfogó társadalmi csoport sem akadt ugyanis, melynek ne ragadta volna magával egyik vagy másik szegmensét a forradalom ellenállhatatlan heve, s amely több-kevesebb szerepet ne vállalt volna az események kirobantásában vagy továbbvitelében. Ez a társadalmi sokszínűség és heterogenitás az, ami láthatólag megkülönbözteti '56-ot az addig ismert forradalmaktól, vagy csak a velük kapcsolatban előadni szokott történeti narratíváktól. Már ez okból sem lehet társadalomtörténeti kategorizálással megnyugtatóan megoldani ötvenhat mint forradalmi esemény meghatározását, kijelentve róla, hogy ennek vagy annak a társadalmi erőnek (osztálynak) volt a műve. Ez a törekvés már a kádári propagandának is komoly nehézségeket okozott, amikor – a marxista kliséknek megfelelően – a restaurációs jellegű ellenforradalom címkéjét igyekeztek ötvenhatra ragasztani azt bizonygatván, hogy nagy vagy döntő szerepe volt benne a horthysta társadalmi-politikai erőnek. Ez az ideológiai megfontolásokon nyugvó meghatározás a maga idejében is hiteltelennek hatott.

Könnyen lehet, hogy '56 illetén társadalmi vonása a tagadni, lerombolni és meghaladni kívánt kommunista diktatúrának volt a következménye. Abból eredt, hogy az ötvenes évek sztálinista diktatúrája a (civil) társadalom egészével került szembe ötvenhat során. Leszámítva egy szűk apparátusi réteget, egyetlen olyan kompakt és népes társadalmi csoport sem akadt, amely ne mondta volna fel részben vagy egészben a lojalitást a sztálinista ancien régimmel szemben.

Már pusztán ezért sem számít döntő kérdésnek, hogy egy valamikori bolsevik apparátscsik, Nagy Imre állt a forradalminak nevezett események élén, amely maga is ötvenhat jellemző paradoxonja. Ennek az áll a háttérben, hogy a hatalom legitimációjának eróziója rövid időn belül magát a hatalmi elitet is elérte (a folyamat már évekkel '56 előtt megindult). S mivel egy totalitáriánus politikai rendszerben a társadalmi hierarchia csúcsain

²⁹ Horváth Sándor: i. m. (1998); Tóth Eszter Zsófia: i. m.; Szokolczai Attila: *A győri vagongyár munkás-tanácsa a győri forradalom élén*. In: Püski Levente – Timár Lajos – Valuch Tibor, szerk.: *Politika, gazdaság és társadalom a XX. századi magyar történelemben* II. KLTE, Debrecen, 2000. 129.

nyílik csak némi tér az önálló politikai cselekvés és a szellemi útkeresés számára, nincs rajta mit csodálkozni, ha '56 előkészítői és kezdetben volt legitím irányítói szintén ebből a régi-új elitből rekrutálódtak. Akik döntésükkel nyomban ki is rekesztették magukat a hatalmi elitből, és visszacsúsztak az alattvalók táborába. S valóban, a Rákosi Mátyás által Nagy Imre és támogatói ellen 1955-től foganatosított lépések (kizárásuk a pártból és minden hatalmi tisztségtől való megfosztásuk), valamint Kádár János 1957-től éveken át tartó megtorló akciói mind ezt a célt kívánták szolgálni.

A forradalom társadalomtörténeti heterogeneitása a forrása, hogy sokakat zavarba hoz ötvenhat történeti narratívájának elhelyezése a „világtörténelem” palettáján. A marxista fogalmi klisékhez igazított történetszemlélet tükrében ugyanis '56 rendhagyó és kategorizálhatatlan történelmi entitás. Ennek kívánt a marxista Lomax ellenszegülni, midőn a munkástanácsos munkásság mint '56 vezető forradalmi erejének a posztulálásával tért volna vissza a marxista fogalmi játékhoz. Ha azonban ez már nem lehetséges, akkor aligha odázhatjuk sokáig ötvenhat társadalomtörténetének gondos és körültekintő feltárását, ami a magyar forradalom historiográfiájában a teljes megújulást is magával hozhatja idővel.

Szekér Endre

James A. Michener: Az andai híd

Editorial Danubio, Buenos Aires, 1957

Márai Sándor 1957. március 4-én a Szabad Európa Rádióban beszélt Michener *A híd Andauban* című könyvéről, a több száz magyar menekültről, Ausztriába, az andai hídon. A könyv jelentőségét maga Márai emelte ki, s a következő mondatot idézte rádióelőadásában Michenertől: „A magyar forradalom a világtörténelem fordulópontja.” James A. Michener amerikai egyetemeken tanított, így a Pennsylvania Egyetemen, a híres Harvardon is, és ő 1956 őszén Ausztriába, Bécsbe jött, rengeteg magyar menekülttel beszélt. 1956, a magyar forradalom jelentőségét felismerve adatokat, élményt „gyűjtött”, és megírta *Az andai híd* című könyvét, mely akkor igazi írói-emberi tettnek számított.

Michener különös módon dolgozta fel az 1956-os magyar forradalmi eseményeket: kiemelt egy-egy „riportlant”, akinek a sorsát félig-meddig végigvitte. Mindig szorosan kapcsolódott a forradalom konkrét tényeihez, színhelyeihez, ahova elvitte egy-egy kiemelt hőst. Egyhelyütt megállapította, hogy kb. három szereplő alakjából gyúrta össze hőst. Pl. Tóth József, az ifjú munkás alakjában azt a kőbányai gyári meghurcolt hőst állítja elé, akinek családját az ÁVH megveri („Semmi sem történt velem” – ő nem mondhat semmit, neki hallgatnia kell.) Ő is eljut a Rádió épületéhez, a valóságos harcokhoz. S megdöbbenve veszi észre ő is, hogy az ávosok a mentőautóba rejtve viszik a fegyvert a védekezőkhöz. Tehát ebben a fejezetben egy munkáshőst emel ki és egy fontos helyszínt, a Bródy Sándor utcában, a Magyar Rádió épületét.

Az író tudatosan különíti el a különböző származású, műveltségű, állású, életkorú stb. szereplőit, más és más körülmények közé helyezi őket. Szereplői riportszerűen megrajzolt alakok, nem eléggé kidolgozott lélekrajzzal. Michener könyvében érezzük a friss élmény erejét, az újságírói hitelességet egy-egy dokumentummal alátámasztva. És minden sorát áthatja a forradalomban résztvevő magyar nép iránti rokonszenv, együttérzés. S mellette az 1956 forradalmát tankokkal eltipró barbár szovjetek iránti ellenszenv, gyűlölet. Michener jól választja meg a budapesti színhelyeket: a Rádió épületétől a Kilián laktanyáig. Pontos eseményeket rögzít: pl. a Sztálin-szobor ledöntése, az Országház előtti tömeggyűlés. Jól választja meg a hitelességet érzékeltető neveket: Nagy Imre, Maléter Pál, Gerő Ernő, Rákosi Mátyás stb. Vázlatosan dolgozta fel az 1956. október 23. előtti eseményeket, pl. a Petőfi Kört. Jól érzékelteti azt, hogy a magyarok előbb-utóbb azt tapasztalták, hogy „magukra hagyta őket” Nyugat, a nyugati hatalmak. És az orosz tankok szörnyű terrorhullámának nem állít egyetlen nagyhatalom sem gátat. A magyarokat hagyta fegyvertelenül, benzines palackokkal harcolni a szovjet tankokkal szemben. A könyvben olvashatunk a Corvin közti harcokról, a Móricz Zsigmond körtér környékéről, a csepeli munkások harcáról, az ÁVH-székház félelmetes kínzásairól stb. Néhányszor a nem magyar szerző bizonytalan történelmi adatokkal él (mohácsi vész), könnyeden fut át fontos dátumokon, Buda és Pest elkülönítésén, nem áll meg, nem magyaráz, nem elemez

eléggé. Olykor a publicisztikus megközelítés győz, és visszaszorul a történelmi hitelesség (pl. jelszavak, egyetemisták szerepe, lengyelek).

A könyv mindenféleképpen jelentős beszámoló volt az 1956-os magyar forradalomról. Hibát, hiányosságot ne keressünk a kötetben, hiszen 1957-ben ilyen terjedelemben hírt adni a magyar forradalomról: fontos politikai tett volt. A szerző azonban legtöbbit és legalaposabban a magyar menekültekről tud írni. Így könyvének ezen fejezetcímét emeli ki: „Az andai híd” – ez a mű címe is. Hiszen ő maga az Egyesült Államokból az 1956-os magyar forradalom hírére utazott Ausztriába, Bécsbe. S onnan a magyar határ közelébe, így Andauba érkezett. (A régi magyar lexikonok Andaut mint Mosontarcsát említik, hiszen a község Trianon előtt magyar község volt. A Moson megyéhez tartozó község 1934-ben 1548 lakosú volt.) (Az ide érkező amerikai író megdöbbenve tapasztalta az andai hídon átözönlő magyar menekülőket, velük beszélgetett el. Ez a látvány, a pár pillanatra szabaddá váló boldog emberek, akik a szovjet tankok által eltiport forradalom után elkeseredett, újra rabsorsba kényszerített, s onnan kiszabadulni akaró magyarok látványa – az író nagy élménye volt. Ezt írta: „Sohasem voltam tanúja semminek, ami a magyar meneküléshez hasonlatos lett volna.” Michener azután azon lepődik meg, hogy a menekülők, a Szabadság felé kitörő, özönlő magyarok – a legkülönbözőbb társadalmi rétegekből, életkorú emberekből álltak. A legtöbb talán a fiatal volt, a soproni egyetem diákjai, csepeli munkások, az Operaház táncosnője, a szimfonikus zenekar tagjai, művészek, írók stb. S ezt a szót használta az író: az „elit” menekült a rabságba süllyedt Magyarországból a szabadnak tűnő Nyugat felé. Az egyik menekülő a borzalmakra emlékezik, a Sztálin u. 60.-ra, az ÁVO börtönére. És közben a drámát is látta az író: a mindenét elhagyó, hontalanná váló, de a várt szabadságba fogódzó magyarok drámáját. Ezt a hasonlatot írta le Michener: a menekülők közt „mint valami Shakespeare-dráma királynője” – jön az andai hídon. A határ mocsaras, nádas fedte, megközelíteni az andai „szabadság-hidat” – nem volt könnyű. Az író most újra még jobban azonosul a menekülő magyarokkal: „Mindenkinek, aki átlépi a határt egy elbeszéléstéma, minden tíz menekült egy eposz.” Maga az író is megborzong, amikor lát a menekülők közt anyát kisgyermekével a karján. Vagy több gyereket, akiket a szülei vezetnek kézen fogva. De az is meglepte az író, amikor előkelő, magas rangú, volt gazdag emberekkel találkozik a menekülők közt. Az olvasó nem tudja eldönteni, hogy melyik történelmi név a hiteles. Az író Festeticseket, Tiszákat, Károlyiakat, Esterházyakat említ. És a fiatalembert „nevezzük Esterházynak” szólítja, ügyes, gyors felfogású, jó humorú ember. „Családomnak az az ága, amelyből én származom – mondta –, jóval a tizenhatodik század előtt kapta a főnemesi címét.” Budapest közelében négyezer holdon gazdálkodott, de birtokaikat elvették, s egy kétszobás parasztházba kerültek. És gyorsan hozzát teszi, hogy a parasztok a kitelepítéskor bátran viselkedtek, segítették őket. Őt személy szerint is meghurcolta az ÁVO. Pl. a szennyvízgödöröt legtöbbször vele tisztították. Az egyik menekülő tanulni szeretett volna az egyetemen, a másik a bécsi Operába menni.

Minden könyvnek megvan a maga sorsa. Így James A. Michener *Az andai híd* is, melyet az Editorial Danubio (Danubio kiadás) adott ki 1957-ben Argentínában, Buenos Airesben. A piros vászonkötésű könyvet sokan olvashatták, elől összeragasztották, a fedőlap és kötet közt. A 312. oldala egy nyomtatott térképet tartalmaz, az Ausztriát és Magyarországot elválasztó határvonallal, a csatornával, az országúttal, az őrtoronyval, az andai híddal. A könyv tulajdonosa olykor beleírt a szövegbe, aláhúzott, kiemelt, vitatkozott. S most a térképes könyvoldalon pirossal a következőket írta oda: „Felmentünk” – az őrtoronyba. A hídhoz ezt a szót tette oda: „átment” rajta X. Y. A csatorna burgenlandi részénél folytatódik a piros bejegyzés: „Itt álltunk meg.” Később a következő olvasható: „Ezt az útszakaszt mindkét oldalon a forradalomra vonatkozó szobrok díszítik.” S majd

egy hosszabb feljegyzés: 2000. év elején végigjárták ezt az útvonalat. Ez is ehhez a könyvhöz tartozik.

Márai Sándor a *Mennyből az angyal* című versében 1956 karácsonyán ezt írta: „Egy nép kiáltott. Aztán csend lett. / De most sokan kérdik: mi történt? / Ki tett itt csontból, húsból törvényt? / És kérdik, egyre többen kérdik, / Hebegve, mert végképp nem értik – / Ők, akik örökségbe kapták –: / Ilyen nagy dolog a Szabadság?...”

Győri László

Kádár megőrült, Maléter hatvanezer emberrel a Bükkben, a Szovjetunióban kitért a forradalom

Hírek, álhírek, rémhírek, legendák az 1956-os forradalom után

Az 1848-as forradalom egy rémhírral kezdődött: „A tekintetes karok és rendek... azt a hírt kapták, hogy Petőfi Sándor a Rákoson tanyáz, de nem egyedül, hanem 40.000 paraszttal egyetemben ...” (Petőfi Sándor naplójából). Az 1956-os forradalom egy felvonulással indult, s egy bevonulással ért véget. És fegyvertelen hírekkel, úgynevezett rémhírekkel folytatódott még hónapokig.

Hogy mi történt a tizenkét nap alatt, ma már egyre pontosabban, egyre mérsékletesebben, azaz egyre objektívebben ismerjük: nemcsak felülről, a nagypolitika, a lecsupaszított, esetlegességektől megfosztott, absztrahált eseménysorok felől, hanem eleven részleteiben is, amelyeket az összefoglaló művek szükségszerűen kirotálnak.

Egy olyan rémhír, hogy 40.000 „szűrös, gubás” gomolyog Rákosmezőn, az nem a történész illetékessége. Mítosz, legenda. Ötvenhatnak is vannak mítoszai, legendái. Azon melegében is termett egy-kettő. Talán a Köztársaság téri kazamata hiedelme a legemlékezetesebb.

Mint minden nagy történelmi eseménynek, 1956-nak is megvan a maga mítosza és legendája. Litván György *Mítoszok és legendák 1956-ról* című tanulmányában¹ sorra veszi őket, nyolc mítoszt és hét legendát rögzít. A mítosz eredetileg istenekről, félistenekről, isteni hősookról, az ősidők eseményeiről szóló monda, hiedelem, hitrege, amely egy-egy nép geneziséjét, vallását alapozza meg. A legenda – szintén eredeti értelmezése szerint – a szentek életét leíró, olvasandó mű. Litván György, célszerűen, a következőképpen határozza meg a mítosz, illetve a legenda fogalmát: *„Mítosznak nevezem 1956-nak olyan felfogását, ábrázolását, amely egyrészt a forradalom egészére, jellegére vonatkozik, másrészt tartalmaz ugyan igaz elemeket, de egyoldalú, túlzó beállításokban. Legendaként tárgyalom viszont azokat az egykorú vagy később keletkezett hiedelmeket, amelyek egyszerűen nem igazak vagy súlyosan eltorzítják a tényeket 1956 egyes mozzanataival vagy szereplőivel kapcsolatban.”* Csak a legenda fogalmának meghatározásában bukkan fel az egykorú jelző, a szinkronitás megfelelője, ami azonban igen fontos mellékneve lehetne a mítoszoknak is. Mítoszok és legendák egykorúan és aszinkron egyformán keletkeznek. Tanulmánya a szinkronitás–aszinkronitás fogalomparájával nem foglalkozik, tárgya egészen más: a cáfolat. Minden mítoszt és

¹ Évkönyv 8. 2000. Szerk. Rainer M. János, Ständeisky Éva. Bp., 1956-os Intézet, 2000. 205–218. p.

legendát ízekre szed, s végül nem marad más eredmény: „Valódi mítoszok és legendák ellen racionális, tudományos eszközökkel nehéz felvenni a küzdelmet, mivel ezek mély érzelmi szükségletet elégítenek ki. Sok esetben (...) akkor sem egészen hamisak, amikor ténybelileg tartahatatlank, mert mélyebb értelemben igazak.” A „valódi mítosz” ugyan nem egészen pontosan értelmezhető kifejezés, hiszen eszerint van hamis, valótlan mítosz is, holott a mítosz – már a szerző szerint is – „egyoldalú, túlzó beállításokat” tartalmaz, de az a megállapítása, hogy „mélyebb értelemben igazak”, figura etimologicával élve, mélységesen emberi. Szükségünk van vágynak azonnali (szinkron) és utólagos (aszinkron) kielégítésére.

Romsics Ignác egy egész könyvet szerkesztett a 20. századi magyar történelem mítoszairól, legendáiról, tévhiteiről.² Ötvenhatról is van benne egy tanulmány, Békés Csabáé, amely azt kérdezi: – Vajon győzhetett volna egyáltalán a forradalom? Nem. Abban a világpolitikai konstellációban semmi esélye nem volt.

Igen, de tüntethetnek-e holnap, 1956. október 23-án az egyetemisták? Nem. És mégis tüntettek. Gerő Ernőt elviszi-e az ördög? Nem. És mégis elvitte egy orosz repülőgép. Lesz-e párt az egyetlenegyen kívül? Nem. De lett. Győzhet-e a forradalom? Nem. De volt.

Október 22-én nem terjedt el az a hír, hogy Rákosi után Gerő Ernő is kismemisül, Nagy Imre lesz a miniszterelnök, a foglyok kiszabadulnak, az ÁVO-t, az Államvédelmi Hatóságot feloszlatják, a „beadást”, a „beszolgáltatást”, a parasztságot sújtó legnagyobb terhet el fogják törölni. Sőt az a szóbeszéd sem terjedt el, hogy november negyedikén hajnalban egyszer csak megszólal az a Kádár János, aki tegnap még forradalomnak nevezte a forradalmat: – Moszkvából jöttem, a játéknak vége.

Október 23-ától november 3-áig nem a híreké volt a szó, hanem a tényeké, a cselekedeteké volt a tér. A Corvin köziek, a Práter utcaiak, a szegedi, a veszprémi egyetemisták, a városi, a falusi nemzeti bizottságok, a munkástanácsok nem törődtek az európai status quóval, a világpolitikai realitással, az elemzést a leendő történészekre bízták, sőt egyáltalán nem foglalkoztak a történelemmel, azzal az íróttal, amely egyszer majd minden esemény tetemére leszáll.

November 4-ével egy új, egy másik történet kezdődött. A forradalomvívők még kitarítottak, de már mint ellenállók; a túldoldalra, az illegalitásba szorította őket a status quo, a világpolitikai realitás.

A kijárási tilalom, a statárium napjaiban egyszer csak felfakadt a szó. Szavak, hírek özönlöttek el az országot. Ha volt egy sztrájk, egy utcai menet, egy tragikus tüntetés, egy jel, az illúzióknak bármilyen törekeny támasza, azonnal követte a hír, és ahogy egyre messzebb távolodott, egyre kevesebb szállal kötődött a konkrétumokhoz, mert szükség volt az irracionális, ahogy ma mondanánk, a virtuális, az alternatív valóságra. Az ország elvesztette szuverenitását, szovjet kommandánsok parancsoltak, deportáltak férfiakat, nőket, gyerekeket Ukrajnába, a magyar karhatalomnak, a rendőrségnek csupán mellékszerep, egy-egy kis embergyonverés jutott az oroszok árnyékában.

A lehetetlen, a rémület, hogy mindennek vége van, természetellenes, át kell faragni, a vereséget új győzelemnek muszáj követnie. A lehetetlennel szemben képtelen hírekkel hadakoztak. Ezek a hírek, ezek a fikciók, ezek a placebo, ezek az önerősítő szerek gyógyítottak, hiábavaló óhajokat, vágyakat csillapítottak le, nagyítottak föl, úgyszólván a folklórba olvadtak át: a varázslat, a ráolvasás, a vajákolás, a szemmelverés származékai voltak. Ősi védelem, s lassan az egyetlen eszköz, a *credo quia absurdum, a non credo ut intelligam*.

² Mítoszok, legendák, tévhitek a 20. századi magyar történelemről. Szerk. Romsics Ignác. Bp., Osiris, 2005. 406. p.

Az itt következő híreket a *Rendőrségi napi jelentések, 1956. október 23. – december 31.*³ című könyvből válogattuk, amelyet Kajári Erzsébet állított össze, s a Belügyminisztérium és az 1956-os Intézet Közalapítványa adott ki 1996-ban, illetve 1997-ben. A rendőrség okvetlenül rémhírnek, véletlenül sem álhírnek, hiteltelen, hamis vagy téves hírnek titulálta őket, még akkor sem, ha szóról szóra igazak voltak. Csak egy-egy hanyag tiszt nyúl mellé, zökken ki a formulázott szóhasználatból.

A két vaskos kötet olyan dús, bőséges anyagot tartalmaz 1956 szinkron mítoszaira, legendáira nézvést, amelyre tanulmányának megírásakor Litván György sem figyelt fel, hozzátéve: célja sokkal nagyobb ívű volt, mintsem hogy aprólékosan szemügyre vegyen minden parányi dokumentumot. Egyébként, ha szemügyre vette volna, az is őt igazolná. Nincs ellentmondás végső következtetései, valamint a *Rendőrségi napi jelentések* szövegei közt.

A szinkron mítoszok, legendák a rendőrség napi beszámolóiban mint rémhírek, hangulatjelentések jelennek meg. Rendszeres szófordulatuk: az a hír járja, az a rémhír terjedt el, az a hangulat. Kajári Erzsébet előszava, sajnos, nem tárja fel, hogy a rendőrség milyen úton-módon jutott az információkhoz, főleg a rendőrség ötvenes évekbeli szervezeti felépítésével foglalkozik, holott az utókort igencsak érdekelné, sőt egyenesen izgatná, kiktől tudta a szerv ebben a zűrzavaros, félelem járta időkből is, hogy mit sugdosnak titkon az utcasarkon, a kocsmában, a piacon, a kávéházban az emberek. Természetesen a fülelőktől. A *hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB levéltárából* című könyv azt is fölfedi, hogy a KGB (a Komitet Goszudarsztvennoj Bezopasznosztyi, az Állambiztonsági Bizottság) szintén foglalkoztatta őket: „Jelenleg az ügynöki hálózat segítségével folytatjuk a titkos találkozóhelyek és fegyverraktárak felderítését...”⁴

A „rémhírek” egy része nem rémhír, vakhír, hanem igaz, valós tartalmú híranyag, amelyet politikai okokból csak a rendőrség minősített azzá, és amely főleg a Szovjetunióba való deportálásokkal, illetve Nagy Imrének és társainak Romániába való kiharcolásával kapcsolatos. Ezek a valós rémhírek is szerepelnek az alábbi szöveggyűjteményben. A második nyilvánosság szóbeli közleményeinek jó része valóban vakhír, álhír, szóbeszéd, félreértett, jóra magyarázott posta, olykor egészen, általában valótlan tény, olykor félig-meddig, részben, haloványan, olykor teljesen az érzelmek által átfestve, emóciókba szöve, azt a „mély emberi szükségletet” elégítve ki, hogy a vágyak nem hiábavalók. Igaz, és nemcsak hogy túlzó, de mértéket sem tartó elemek keverednek bennük, megdőbbentő az a fel-felbukkanó naivitás, amely a világtól elzárt Magyarországot jellemezte 1956 őszén.

Először arra gondoltam, a hírek tartalma szerint részekre osztom a szöveget, de be kellett látnom, az a kavalkád, amit az egyszerű időrend nyújt, sokkal célszerűbb, sőt – ha szabad ezzel a szófordulattal élni – sokkal szórakoztatóbb: a történelem is egyik napról a másikra halad.

Nem egészítettem ki jegyzetekkel, általában anélkül is világosak. Egy-két helyen – a szokásos módon – szögletes zárójelben értelmeztem a szöveget.

Kiskunhalas városában az a hír van elterjedve, hogy a szovjet katonák agyonlőtték a jugoszláv nagykövetet, emiatt háborúba keveredünk Jugoszláviával. (Budapest, november 9.)

³ *Rendőrségi napi jelentések.* Összeállította, és a bevezető tanulmányt írta Kajári Erzsébet. Bp., Belügyminisztérium–1956-os Intézet, 1996. 1. köt. 1956. október 23. – december 12. 571. p., 2. köt. 1956. december 13. – december 31. 476. p.

⁴ Bp., Móra Ferenc Könyvkiadó, 1993. 145. o.

Nagykanizsa város területén az a rémhír terjedt el, hogy a szovjet csapatok összeszedik a fiatal gyermekeket és elviszik a Szovjetunióba. (Zala megye, november 15.)

Olyan hírek terjedtek el Zalaegerszegen, hogy a szovjet katonai hatóságok a fiatalságot összefogdossák és a Szovjetunióba szállítják. (Zala megye, november 16.)

A jelentések szerint a megye lakossága között olyan hangulat tapasztalható, hogy háború lesz, mivel olyan hírek terjedtek el, hogy Jugoszlávia és a nyugati országok mozgósították a Szovjetunió ellen, míg Románia, Csehszlovákia a Szovjetunió mellett. Babócsa községben a hangulat az, hogy a pécsi Nemzeti Bankot kirabolták és a szovjet parancsnokot lelőtték. (Somogy megye, november 17.)

A megye községeiben igen nyugtalanítja a lakosságot az elterjedt rémhír, hogy a szovjet hadsereg tagjai a lakosságot összeszedik és viszik ki Szibériába. (Szabolcs-Szatmár megye, november 17.)

Szolnok város területén olyan hír terjedt el, hogy Borsod megye területén és Pécs környékén még mindig komoly harcok vannak. (Szolnok megye, november 19.)

...azt a hírt terjesztik, hogy az ország területére újabb hús hadosztály szovjet katonai erő érkezett és a férfiakat összeszedik és elszállítják őket a Szovjetunióba. (...) Továbbá olyan hírek keringenek, hogy szovjet mozdonyvezetők jöttek be az országba, akik átveszik a vonatok vezetését. (Győr megye, november 20.)

A megye területén továbbra is az a hangulat uralkodik, hogy Magyarországra folyamatosan érkeznek nagyobb létszámú szovjet csapatok. A lakosság véleménye az, hogy ezeknek a csapatoknak a feladata részben – Tito beszéde után, Jugoszlávia sakkban tartása, részben pedig a forradalomban részt vevő magyarok összeszedése. (Győr megye, november 21.)

A megye területén az a hangulat uralkodik, hogy magyar kormány már nem Budapesten, hanem Csehszlovákiában székel ... (Győr, november 22.)

... a szovjet katonai alakulatok megszállták a jugoszláv határt, mert állítólag Jugoszlávia mozgósított. (Vas megye, november 22.)

Tiszalöknön ... az a rémhír, hogy Magyarországot folyó hó 25-ig a népi demokráciák hadserege fogja megszállni. A megye egész területén az a rémhír terjedt el, hogy Nagy Imrét mikor a jugoszláv követségről kiengedték, azt a szovjet csapatok elfogták, és Románián keresztül a Szovjetunióba szállították. (Nyíregyháza, november 23.)

A megyében olyan hangulat terjedt el, hogy nem Kádár János kormányozza az országot, hanem Rákosi, aki hetenként 3-szor repülőgépen jön be az országba és irányítja a Kádár-kormányt. Veszprém városában ... olyan hír terjedt el, hogy a Kádár-kormányt leváltották és új koalíciós kormány alakult, amelyből Kádár a szovjet csapatok behívása miatt kimaradt. (Veszprém, november 23.)

További rémhír, hogy a Szovjetunióban is forradalmi megmozdulások történtek a magyar események következtében, főként az orosz diákság körében. (Szolnok, november 24.)

A szombathelyi város területén olyan hír terjedt el, hogy Nagy Imre földművelésügyi miniszter lesz és önként elhagyta a Jugoszláv Követséget. (Vas megye, november 24.)

A megye területén olyan hangulat tapasztalható a lakosság között, hogy a Kádár-kormány kényszerítette Nagy Imrét arra, hogy elhagyja az ország területét. Ezt azzal magyarázzák, hogy Kádár fél attól, hogy Nagy Imre újra átveszi a hatalmat, mert a nyugati országok Nagy Imre kormányát ismerték el. (Győr, november 26.)

A megye egész területén az a rémhír van elterjedve, hogy a Szovjetunió valamennyi népi demokratikus országot, hasonlóan Magyarországhoz, meg fog szállni. Ugyanakkor a népi demokratikus országok katonaságait leszerelteti, mert nem bízik bennük. (Nyíregyháza, november 26.)

Nyíregyházi MÁV állomás dolgozói a mai nap folyamán csoportokba verődve vitatkoztak Nagy Imre volt miniszterelnök kérdésében ... Volt olyan csoport, amely azt állította, hogy Nagy Imrét agyonlőtték, mások azt állították, hogy Romániába szállították, és olyan vélemények is voltak, hogy a Szovjetunióba deportálták. (Szabolcs-Szatmár megye, november 26.)

A hosszúperesztegi lakosság körében az a hangulat, hogy a Szovjetunió Jugoszláviát meg akarja támadni. (Vas megye, november 26.)

Az a hír terjedt el a Hőerőműnél, hogy Nagy Imre nem távozott el Romániába, hanem itthon van őrizetben. (Borsod megye, november 27.)

A kőbányai pályaudvaron szolgálatot teljesítő vasúti rendőrség egysége folyó hó 26-án hajnalban elfogott egy polgári ruhába átöltözött szovjet katonát, aki több hete bujkált és géppisztollyal van felszerelve. Az elfogott szovjet katona Magyarországon akart maradni. A X. kerületi kommandáns szovjet katonai parancsnokság az elfogott személyt elvitte. (A Vasúti Rendőrség jelentése, november 27.)

Csikérián Tito elvtárs beszéde után az elmúlt 24 órában olyan hangok tapasztalhatók, hogy a magyar lakta bajai háromszög területét visszacsatolják Jugoszláviához. Ezek a hangok főleg a délszláv dolgozók részéről hangzanak el. (Kecskemét, november 28.)

Kunhegyes községben arról beszélnek a dolgozók, hogy Nyugat-Németországban az amerikai csapatokat, Kelet-Németországban pedig a szovjet csapatokat vonják össze, egy új világháború kitéréséről beszélnek. (Szolnok, november 29.)

A lakosság között eléggé el van terjedve az a hír ..., hogy Malenkov jelenleg Magyarországon tartózkodik, mivel a Szovjetunióból elmenekült. (Győr, november 30.)

A megye területén olyan hangok hangzottak el, hogy Maléter Pál kb. 15.000 emberrel felfegyverezve az erdőkben van meghúzódva és állandó harcot folytatnak a szovjet csapatokkal. Olyan hangok is elterjedtek, hogy ezen csoport lesz az, aki a Kádár-féle kormánytól az ország vezetését átveszi. (Győr, november 30.)

A sárvári járás uraiújfalusi községben olyan hírek terjedtek el, hogy a szovjetek meg szállták Romániát és leszerelték a román katonaságot. (Szombathely, november 30.)

[Bács-Kiskun] megye területén különböző helyeken különböző rémhírek vannak. Pl. A Rákosi-rendszert akarják visszaállítani, vagy a szovjet csapatok megtámadták Jugoszláviát és Törökországot stb. (Budapest, december 2.)

Pázmándfalu községben az a hangulat, hogy a Szovjetunióban a diákok tüntetnek és plakátokat függesztenek ki, hogy a szovjet katonák Magyarországról menjenek haza. (Győr-Sopron megye, december 2.)

A mátészalkai járás területén az a hír terjedt el, hogy Miskolcon új kormány alakult, amivel egy időben Miskolc és környéke dolgozói sztrájkba léptek, hogy az egész ország a miskolci kormány mellé álljon. (Budapest, december 3.)

Kiskunfélegyházáról jelentik, hogy a munkások arról beszélnek, hogy a hegyekben elrejtőzött szabadságharcosok a közben átállt 3 szovjet hadosztállyal együtt december 6-án Maléter Pál vezetésével támadást indítanak a Kádár-kormány ellen. (Budapest, december 5.)

Olyan hangok hallatszottak Szolnok területén, hogy a budapesti szovjet katonai parancsnok öngyilkos lett, a pécsi szovjet katonai parancsnokot pedig lelőtték... (Budapest, december 5.)

Szegeden P. J. a következő kijelentést tette: „Fütyülünk a kormányra, a pártra, Kína elállt már a Szovjetunió mellől és még ezután fog eljönni a mi időnk.” (Budapest, december 5.)

[Győr-Sopron] megyében az a hír terjed el, hogy Kádár lemondott, mert a tatabányai bányászok megverték és elzavarták. (Budapest, december 5.)

Vannak ... olyan hangok ..., például a dorogi járás területén, hogy a Maléter-csapat készen áll és folyó hó 6-án megkezdni a támadást... (Budapest, december 5.)

Elterjedt az a hír, hogy a pécsi és bakonyi hegyekben partizánharcok vannak, melynek Maléter a vezetője, akit egy fogoly szovjet tiszt ellenében engedtek szabadon. (Győr, december 5.)

[A kiskunhalasi járásban] a lakosság körében olyan hang is van, hogy a nemzetközi rendőri szervek pár napon belül átveszik Magyarországon az irányítást. Szabadszállás községben az a hangulat, hogy Budapesten újra kitört a forradalom és a nyugatiak beavatkoztak, és repülőgéppel segítik a forradalmat. (Kecskemét, december 5.)

A sellyei járás területén elterjedt az a hír, hogy Budapesten 30.000 nő tüntetett, illetve vonult fel a Hősök terére, hogy ott koszorúzást végezzenek. Először a szovjet erők megakadályozták, majd a koszorúzást megengedték. (Pécs, december 5.)

Kurd községben olyan hír kapott lábra, mely szerint a Mecsekben jugoszláv partizánok vannak, akik a szovjet haderőket akarják megtámadni. (Szekszárd, december 5.)

Szolnok város területén arról beszélnek, hogy 1956. december 6-án Budapestet a Bakonyban meghúzódó ellenforradalmi csapat Király Béla v[ezer]őr[na]ly vezetésével meg fogja támadni. (Szolnok, december 5.)

Vasvár községben az a hangulat, hogy a szovjet csapatok közül többen átálltak a forradalmárokhöz, ami állítólag Keszthelyen és Győrött volt, és emiatt több szovjet parancsnok agyonlőtte magát. (Szombathely, december 5.)

A pápai járásban nyugtalanít az a rémhír, hogy ... lövöldözések vannak Pécssett, ahol már nyugati csapatok harcolnak. (Veszprém, december 5.)

Hajdúböszörmény városban a mai nap folyamán elterjedt ... az a hír, hogy ma estére érkezik meg Horthy Miklós Budapestre. (Debrecen, december 6.)

Beled községben Szombathelyről érkező személyek azt a hírt terjesztik, hogy az ottani szovjet csapatok között összeütközésre került sor, mivel sokan nem akarnak hazamenni. (Győr, december 6.)

Kunszentmiklós községben olyan hangulat terjedt el, hogy Pécssett 2 hadosztály szovjet katona átállt Maléter hadseregéhez, továbbá Kádár Nyugatra menekült, és amit tett eddig, azt csak azért tette, mert az oroszok kényszerítették. (Kecskemét, december 6.)

Szolnok és Karcag város területén az a hír terjedt el, hogy Miskolcon ellenkormány alakult és pár napon belül ez az új kormány Debrecenbe fog átvonulni, mert a Kádár-kormány külföldre menekült. (Solnok, december 6.)

Szombathely város területén olyan hírek járnak, hogy Kádár elvtárs öngyilkos lett és helyette a vezetést Münnich elvtárs vette át. (Szombathely, december 6.)

Keszthely városában az a hír terjedt el, hogy a mai nap Kádár János agyonlőtte magát. (Veszprém, december 6.)

[Szabolcs-Szatmár] megye területén az a hír terjedt el, hogy a Szovjetuniót az ENSZ-ből kizárták, és az ENSZ csapatai a Szovjetuniót és Jugoszláviát megtámadták. (Budapest, december 7.)

Üllő községben a tegnapi napon az a hír terjedt el, hogy M. P. pegadógus és a volt párttitkár összeírják az általános iskolai tanulók névsorát, és azt az oroszoknak fogják átadni, akik a gyerekeket deportálják. A nyírbátori járásban azt beszélnek, hogy Győrben új kormány alakult, nem ismerik el a Kádár-kormányt... (Budapest, december 7.)

Fóny községben az a hangulat, hogy f. hó 8-án Borsod megye dolgozói nevében Földvári Rudolf fog tárgyalni Kádár Jánossal, és amennyiben nem tudnak megegyezni, akkor a csehszlovákok Miskolcig megszállják az országot. (Miskolc, december 7.)

Tiszalök községben olyan rémhír terjedt el, hogy Budapesten 6-án újból fegyveres utcai harcok kezdődtek meg... Az oroszok egy része ... a felkelők mellé állt, és saját csapatuk ellen harcolnak. Újkenéz községben ... a lakosság azzal foglalkozik, hogy Borsodban külön kormány működik, mert ott a Kádár-kormányt nem ismerik el. Vásárosnamény Lónya községében az a rémhír terjedt el, hogy a jövő évben háromszoros lesz a beadás, mint ez évben volt. Ez azért fog bekövetkezni, mert a munkások a Szovjetunióval szembe helyezkedtek. Ezért a Szovjetunió meg fogja valósítani az

országban azt, amit akar és így a beszolgáltatás is háromszorosára fog emelkedni. (Nyíregyháza, december 7.)

A sárvári járás Káld községében az a hír terjedt el, hogy 60 000 ember Maléter Pál vezetésével a Bükk hegységben táborozik, és támadásra kész, 3 hónapi élelemmel, ruhával és fegyverrel vannak ellátva. (Szombathely, december 7.)

Hajdúböszörmény város területén a lakosság hangulata általában az, hogy az egész Hajdú-Bihar megye területét fel fogják perzselni az ellenforradalmárok, mert az egész forradalom ideje alatt termelőmunkát végeztek a megye területén. (Debrecen, december 8.)

Mezőladány községben az a hír terjedt el, hogy amiért az ENSZ küldötteit nem engedték be Magyarországra, ezért nyugatról 2000 harcocsit irányítottak a magyar határ felé. A budapesti tüntetéssel kapcsolatban a tiszalöki járás területén az a hír terjedt el, hogy a tüntetés a kommunisták által mesterségesen lett létrehozva és az erőltetett képmutatás volt, amelyet szovjet tankok kísértek és támogattak. (Nyíregyháza, december 8.)

Törökszentmiklós és Kunhegyes területén az a rémhír keletkezett, hogy Kádár János kormányelnököt meglőtték. (Szolnok, december 8.)

A zirci járásban olyan hír terjedt el, hogy Tés és Jásd községekhez tartozó erdőségekben Maléter Pál vezetésével mintegy 300 fő tartózkodik. (Veszprém, december 8.)

Kisszállás község területén az a hír terjedt el, hogy Jugoszláviában francia és német katonák vannak, akik parancsra várnak, hogy megtámadják Magyarországot. (Kecskemét, december 9.)

A szikszói járásban az a rémhír terjedt el, hogy Kádár János elvtárs a tegnapi nap folyamán Miskolcon volt és ez alkalommal őt 14 diák letartóztatta. (Miskolc, december 9.)

Igal község területén az a hír járja, hogy a jugoszláv csapatok Pécsen vannak és Pécsre jelenleg megszállva tartják. Nagybjom községben az a hír, hogy Borsod és Nógrád megyékben a Kádár-kormánytól független szabad, demokratikus kormány alakult. (Kaposvár, december 10.)

Különböző rémhírek foglalkoztatják megyénk dolgozóit. Pl. Kádár elvtárs öngyilkos lett. Általában Kiskunhalason azt beszélnek, hogy Salgótarján az ellenforradalmárok kezén van. A harmadik világháború kirobbanásával Magyarország lesz a tűzfészek. Tass községben olyan hírek terjedtek el, hogy a Kádár-kormány lemondott, ugyanakkor a vezetést katonai tanács vette át, azonban azok azt teszik, amit a szovjetek mondanak. (Kecskemét, december 10.)

A makói járásbeli Apátfalván elterjedt az a hír, hogy Kádár elvtárs idegösszeroppanásban meghalt. (Szeged, december 10.)

A sárvári járásból jelentik, hogy elterjedt az a hangulat, hogy a nyugati hatalmak a Szovjetuniót gazdasági blokádnak alá veszik..., hogy csapataikat a legrövidebb időn belül Magyarország területéről kivonja. A sárvári járás több községében az a hangulat terjedt el, hogy Kádár János, a Forradalmi Munkás-paraszt Kormány elnöke öngyilkos lett.

Celldömölk és több községben, de sárvári járásban is tapasztalható az a hangulat, hogy december 15-tel Nagy Imre veszi át a kormány vezetését és ő lesz a kormány elnöke. (Szombathely, december 10.)

Ráckeven olyan hangulat terjedt el, hogy Kádár miniszterelnök elvtársat orosz ruhába öltözött ellenforradalmárok ellopták... (Budapest, december 10.)

Mondják, hogy a Pécs környéki urániumbányákat a felkelők már felrobbantották és fel akarják robbantani a lovászi olajkutakat is. Jánoshalmán arról beszélnek, hogy Kádárt ellopták. (Kecskemét, december 11.)

Szolnok város területén az a rémhír terjedt el, hogy Nyugat-Németország vezetői arra kértek engedélyt az amerikai vezetőkötől, hogy Magyarországra bejöhessenek azzal a löveggel, amelytől mindenki 8 napig elalszik, és ezalatt az idő alatt ők majd rendet teremtenek az országban. Hírek szerint az amerikai vezetők ehhez nem járultak hozzá. (Szolnok, december 11.)

Az a rémhír terjedt el, hogy Kádár elvtárs öngyilkos lett. Kádár elvtárs megszökött, vagy hogy az ellenforradalmárok szovjet egyenruhában Kádár elvtársat elrabolták és így a kormány vezető nélkül maradt. Mátészalka községben az a rémhír terjedt el, hogy a 48 óras sztrájk után 40 napos sztrájk fog következni, melyet Magyarországon minden dolgozó végre fog hajtani. (Nyíregyháza, december 12.)

Igal területén a lakosság közt azt beszélik, hogy Kádár elvtársat leváltották és helyette Dögei Imre lett a minisztertanács elnöke. (Kaposvár, december 13.)

A tiszapalkonyai erőmű területén az a rémhír terjedt el, hogy Gerő hazajött és Rákosi is, és tárgyalásokat kezd Kádár Jánossal. Taktaharkány községben az a rémhír terjedt el, hogy Gerő hazajött Magyarországra és ő veszi át a hatalmat. (Miskolc, december 13.)

F. hó 12-én az esti órákban Kisar községben kb. 150 főből álló tömeg gyűlt össze, akik tüntetést rendeztek. Többek között azt kiabálták, hogy „Nem akarunk vörös Szabolcsot”. Ezt a felvonulást azért eszközölték, mivel a fehérgyarmati járás területén az a rémhír terjedt el, hogy Szabolcs-Szatmár megyét a Szovjetunióhoz csatolják. (Nyíregyháza, december 13.)

Makó városában az a hír terjedt el, hogy amióta a statárium ki van hirdetve Budapesten, a nép még jobban dühöng, a budapesti rendőröket elfogják és felakasztják. Szeged városában az a hír terjedt el, hogy Gerő a Szovjetunióból Budapestre érkezett és Münnich elvtárral tárgyal. Ez a hír igen rossz hangulatot vált ki a lakosságból, olyanok is vannak, akik azt a hírt terjesztik, hogy a Novi Sad-i rádió bementa, hogy Gerő Budapesten tárgyal. (Szeged, december 13.)

A sárvári járásban lévő Vashosszúfalu községben olyan hír terjedt el, hogy Gerő Ernő Budapesten tartózkodik. A szombathelyi vasutasok egy része között olyan hír terjedt el, hogy a nyugati országok által a magyaroknak összegyűjtött pénzből fogják kifizetni a 48 óras sztrájkra eső bért. A jövőben pedig a nyugati országok munkásai továbbra is gyűjteni fognak a magyaroknak, hogy sztrájkjaikkal ki tudják vívni politikai követeléseiket. (Szombathely, december 13.)

Továbbra is az a hangulat, hogy december 16-ig ENSZ-csapatok érkeznek az ország területére, akik át fogják venni a karhatalmat. [December 16-ára] Budapesten újabb fegyveres felkelést szerveznek, amely nagyobb méretű lesz az eddiginél. Foglalkoztatja a lakosságot az is, hogy Kádár elvtárs öngyilkos lett, helyette Vas Zoltán lett a miniszterelnök. Elterjedt a lakosság között olyan hír is, hogy Gerő Ernő átvette a központi bizottság irányítását és az országban továbbra is az történik, amit ő akar. (Győr, december 14.)

Tiszavasvári községben az a rémhír van elterjedve, hogy a katonai behívások azért folynak, hogy a magyar katonák közül annyit fognak kiszállítani a Szovjetunióba, ahány szovjet katona Magyarországon tartózkodik. (Nyíregyháza, december 14.)

Szentgotthárdon olyan hírek vannak, mivel 16-án nem engedik be az ENSZ főtitkárát, így a munkásság 10 napos sztrájkot szervez. (Szombathely, december 14.)

A keszthelyi járás területén az a hír terjedt el, hogy a sztrájkot 10 napra meghosszabbítják, mert a Kádár-kormányt nem ismerik el. Ezt azzal indokolják, hogy Kádár zsidó, nekik ilyen miniszter nem kell. Többek között azt beszélnek, hogy Kádárt a szovjetek agyonlőtték. Badacsonytomaj községben az a hír terjedt el, hogy Gerőt a szovjetek elzavarták és éppen ezért Olaszországban kért menedékhelyet. Attól félnek, hogy még visszajön Magyarországra. (Veszprém, december 14.)

A lakosság hangulata az, hogy Gerő Ernő vette át a pártvezetést, ő áll a központi vezetőség élén. Továbbra is fenn áll az a hír, hogy Kádár János elvtárs öngyilkos lett és helyette Tildy Zoltán vagy Vas Zoltán vette át a kormány irányítását. (Győr, december 15.)

Torvaj és Sárszentmihály községekben az a hír terjedt el, hogy Kádár elvtársat a Parlamentből ellopták és már nem ő az elnök. Az igali órs területén az a hangulat, hogy Maléter Pál volt honv. miniszter szovjet katonai egyenruhában Magyarországon katonákat toboroz a Szovjetunió felszabadítására. Céljuk, hogy a Szovjetunióban a sztálinista politikát megdöntsék. (Kaposvár, december 15.)

A megye területére, főleg Budapestről érkező személyek rémhíreket terjesztenek pl.: Gerő és Rákosi ismét Budapesten van, átvették a kormány vezetését. Kádár miniszterelnök 40 kg-ra is lefogyott, megzavarodott, meghalt. Beszélnek, hogy megszökött és a Szovjetunióba hurcolta a hadsereg vissza. Az a hír is járja, hogy december 15-én ismét fegyveres felkelés indul országszerte, ha nem engedik be az ENSZ-megfigyelőket. (Kecskemét, december 15.)

Kenderesen az a hír van elterjedve, hogy a Szovjetunióban is forradalom van, a moszkvai diákok megtámadták a Kremlt és követelték, hogy a Magyarországról elhurcolt magyarokat engedjék szabadon. Tiszaburán az a hír terjedt el, hogy a gyöngyösi hegyekben Maléter Pál vezetésével 3 hadosztály ellenforradalmár van meghúzóva. (Szolnok, december 15.)

Jánosháza községben a dolgozó parasztok azt beszélnek, hogy a szovjet csapatok elhagyják Magyarország területét, és a szovjet katonák azt mondják a lakosoknak, hogy már tudják, mit kell tenni. Továbbá arról is beszélnek, hogy Kádár János lemondott, és a szovjetek újra Gerőt állították vissza. (Szombathely, december 15.)

Keszthely városában az a hír terjedt el, hogy Kádár elvtárs öngyilkos lett és jelenleg a kormányt továbbra is Rákosi, Gerő és Hegedűs irányítja. (Veszprém, december 15.)

Kunszentmiklós községben az a rémhír terjedt el, hogy Kádár elvtárs lemondott, és a kormányt Horváth Imre vezeti. (Kecskemét, december 16.)

Taktaharkány községben a lakosság között az a hír van elterjedve, hogy Horváth Imre, az ENSZ magyarországi megbízottja jön haza és ő lesz Kádár helyett a miniszterelnök. El van terjedve az a hír, hogy Kéthly Anna az ENSZ megbízottja. Továbbá, hogy Kádár már nem is él és valaki más van helyette. (Miskolc, december 16.)

A nyíregyházi koporsózúzem dolgozói kijelentették, hogy ők a forradalom idején is dolgoztak, és ezután is dolgozni fognak, mert az a céljuk, hogy az ország jobb megélhetését biztosítsák, az ellenforradalmárok pedig semmisüljenek meg. (Nyíregyháza, december 16.)

Akadnak még rémhírek, mint pl. Tata város területén, hogy Gerő visszajött Budapestre, Kádár lemondott, az angol követségen van. (Tatabánya, december 16.)

A szovjet szervek őrizetbe vették K. N. honvéd főhadnagyot, aki az elmúlt napokban tért vissza Debrecenbe s baráti körében a legdurvábban rágalmozza a Szovjetuniót, – megrázó élményekben számol be az állítólagos kihurcolt nőkről és gyermekekről. Az egyetemi diákok között többen vannak olyanok, akik kijelentették, hogy ameddig szovjet csapatok vannak Magyarországon, addig nem borotválkoznak. Elég sok ilyen kezdetleges szakállnövesztő személyt lehet látni a városban. (Debrecen, december 17.)

A lakosság hangulata általában az, hogy a nyugati hatalmak becsapták a magyar népet, mert azt hirdették, hogy 16-án ENSZ-csapatok lépnek be Magyarországot területére... (Győr, december 17.)

A tiszapalkonyai erőműnél az a rémhír terjedt el, hogy amikor Kádár Jánosnál megjelennek a munkásküldöttek és ottan követeléseket terjesztenek elő, Kádár elvtárs karjakkal intézi el a munkások követeléseit, eközben háta mögött szovjet katonák állnak. (Nyíregyháza, december 17.)

Kiskunhalason az a hír terjedt el, hogy Szegeden a Tisza-parton szétlőttek egy házat, mert abból a felkelők lődöztek rájuk. Ezzel kapcsolatosan a szovjetek agyonlőtték a városparancsnokot, mert az adott utasítást az épület elfoglalására, amikor is több szovjet katona áldozatul esett. (Kecskemét, december 18.)

Keszthelyen a lakosság hangulata az, hogy a Magyarországon tartózkodó szovjet csapatokat lengyel csapatok fogják leváltani. Devecser községben az a hír terjedt el, hogy Rákosi Mátyás Moszkvából irányítja Magyarországot. (Veszprém, december 18.)

Kisbárapáti községben és a megye több községében az a hangulat, hogy ha a szovjet csapatok elhagyják Magyarországot, akkor helyettük lengyel és cseh csapatok jönnek a rendet fenntartani. (Kaposvár, december 19.)

... a megye több járásában az a hír terjedt el, hogy Magyarországra a rend helyreállításához ENSZ-csapatok jönnek az ország területére január hónapban, és a szovjet csa-

patok helyébe lengyel csapatokat hoznak a közbiztonság fenntartására. (Nyíregyháza, december 19.)

A megye területén az a hangulat terjedt el, hogy a szovjet csapatokat kivonják az ország területéről, ami folyóhó 20-ával megkezdődik és helyükbe csehszlovák és lengyel csapatok fognak jönni Magyarországra a közbiztonság fenntartása érdekében. (Salgótarján, december 19.)

Csongrád városában az a hír terjedt el, hogy Kádár elvtárs megőrült. Makó város és járás területén pedig azt a hírt terjesztik, hogy a Novi Sad-i rádió bementa, hogy Kádár elvtársat megölték. A londoni leadó pedig bementa, hogy Gerő Budapesten van és irányítja a kormányt. (Szeged, december 19.)

Olyan hírek vannak, hogy a Szovjetunió és az Egyesült Államok között titkos meg egyezés van az egyes országok belügyeibe való beavatkozást illetően.

Berettyóújfaluban L. S. kiskereskedő azt híreszteli, hogy karácsonykor nagy támadások lesznek, mert Maléter Pál csapatai megindítják a támadást. (Debrecen, december 20.)

Emőd községben a gyári dolgozók között az a hangulat, hogy a szovjet csapatok január 1-jével elhagyják az ország területét, ugyanakkor ENSZ-csapatok fognak bejönni. A tokaji rendőrőrs területén az a hír van elterjedve, hogy a szovjet csapatok kivonulnak Magyarországról és helyettük lengyel katonák jönnek. Taktaszada községben az a hír terjedt el, hogy Miskolcon a szovjet katonák összeszedték a rendőröket és Szibériába szállítják őket. (Miskolc, december 20.)

L. F. 38 éves, 6 kh. Egyéni paraszt teveli lakos a mai napon több paraszt előtt kijelentette: „Most már az a szar Kádár-kormány megszűnt, Tildy lesz helyette és Nagy Imre. Kádár elutazott Romániába Nagy Imrét felkeresni és a kormányt átadni.” (Szekszárd, december 20.)

...elég széles körben beszélnek arról, hogy a szovjet csapatok hazánkat elhagyják és lengyel csapatok érkeznek a magyar karhatalom segítségére. (...) Egyesek azzal a hírve réssel támasztják alá, hogy mindez azért történik, mert a Szovjetunióban kitört a forradalom. (Zalaegerszeg, december 20.)

Hajdúdorog községben az a hír terjedt el, hogy a Szovjetunióban hasonló forradalom van, mint nálunk volt, ezért a szovjet katonáknak haza kell menni a forradalmat leverni. (Debrecen, december 21.)

Több községben a megye területén az a hír terjedt el, hogy a budapesti munkások kérésére a szovjet csapatokat kivonják Magyarországról és helyettük lengyel csapatok fognak bejönni a rend fenntartása érdekében. (Salgótarján, december 21.)

J. M. MÁV-autószerelő Nógrádmegyer községben f. hó 20-án több személy előtt azt beszélte, hogy f. hó 23-án Maléter Pál honv. v[ezér] őrnagy a felkelő csapatával újra bevonul Budapestre és az ott lévő csapatokat szétzúzza és visszaállítja a Nagy Imre-kormányt. (Salgótarján, december 21.)

Martonvásár községben az elmúlt 24 órában az a rémhír terjedt el, hogy Kádár nincs a kormány élén, mert megzavarodott és beszállították az elmeógyógyintézetbe. (Székesfehérvár, december 21.)

...a tiszalöki járás területén az a hír van elterjedve, hogy Kádár Jánost a kormány éléről leváltották, valamint az, hogy a szovjet csapatok hazánkból ha kivonulnak, akkor cseh és olasz csapatok fogják megszállni hazánkat. A vásárosnaményi járás területén az a hír terjedt el, hogy a zsidók azért hagyják el az ország területét, mert a Rákosi rendszer elbukott, és a Budapestre érkezett főrabbi hívta fel figyelmüket, hogy menjenek Egyiptomba. (Nyíregyháza, december 22.)

A megye egyes területein az a hangulat terjedt el, nevezetesen a siklói járásban, hogy a szovjet csapatok kivonulnak Magyarországról és ENSZ-csapatok jönnek helyettük. (Pécs, december 22.)

A dolgozók hangulatát befolyásolják még különböző rémhírek, mint pl. Szegeden, Budapesten a mai nappal ismét forradalom van, Kádár elvtárs lemondott, az oroszok kiviszik a fiatalokat stb. (Kecskemét, december 23.)

...a sárvári járás egy részén arról beszél a lakosság, hogy Bakony hegységben nagy létszámban felkelőcsoport tartózkodik, melynek tagjai legnagyobb része szovjet katonákból tevődik össze, akik az október 23-i események során az ellenforradalmi csapatok oldalára álltak. (Szombathely, december 23.)

A Kőbányai Zománcgyárban az a hír terjedt el, hogy hamarosan kormányváltás lesz, Kádár János csak a pártüggyekkel fog foglalkozni és a kormányba bekerül Losonczy és Tildy. Arról is beszélnek, hogy Nagy Imrével is tárgyalnak a kormányban való részvétel miatt. (Budapest, december 24.)

A vásárosnaményi járás területén az a hír terjedt el, hogy a szovjet csapatok Magyarország területéről Jugoszlávia felé haladnak, mert a jugoszláv kormány Nyugat felé kacsingat, a szovjet kormány Jugoszláviát meg akarja támadni. (Nyíregyháza, december 24.)

A pápai kapitányság jelentése szerint Dáka községben olyan hír van elterjedve, hogy Nagy Imre már átvette a kormány vezetését, valamint azt is híresztelik, hogy Maléter vezetésével több ezer magyar és orosz katona van készenlétben, akik a jelenlegi kormányt lemondásra kényszerítik. (Veszprém, december 24.)

Nyárlőrincen Szíjjártó János 26 éves, hentessegéd, budapesti lakos azt a bejelentést tette, hogy le vannak szarva a kommunisták, le van szarva a Kádár-kormány... (Kecskemét, december 25.)

Mátészalka községben vannak olyan rémhírek, hogy Amerikában mozgósítanak és arra várnak, hogy Magyarországon újabb fegyveres felkelés történjen, és ha ez meglesz, Amerika több hadosztályt fog bevetni a fegyveres felkelés letörésére. (Nyíregyháza, december 25.)

A szombathelyi járásban van olyan hangulat, hogy a Béke Világtanács majd fog hozni határozatot arra vonatkozóan, hogy a szovjet alakulatok hagyják el Magyarországot területét. (Szombathely, december 26.)

Ma délelőtt A. S. és öccse, A. L. összeveszttek azon, hogy egyikük Kádár-párti, a másikuk pedig Maléter-párti. A veszekedésből verekedés támadt, melyből kifolyólag

A. S., aki Kádár-párti volt, súlyos testi sérülést szenvedett és kórházba kellett szállítani. (Eger, december 27.)

A megye területén ... az a hír terjedt el, hogy a szovjet csapatok újév után kivonulnak az országból, mivel Kijevben és Ukrajnában ugyanolyan forradalom készül, mint Magyarországon volt. (Győr, december 27.)

B. M. 60 éves szíjgyártó mester, szabadszállási lakos azt mondta, hogy Budapestről a szovjet katonák azért mennek el, mert Ukrajnában, a litván és a lett köztársaságokban forradalom tört ki. (Kecskemét, december 27.)

A szentgotthárdi járás területén olyan rémhírek terjedtek el, hogy Kádár János elvtársat a szovjetek elnémították, mivel a magyar nép érdekeit képviselte...

Gérce községben olyan hírek terjedtek el, hogy Kádár elvtársat leváltották, és helyette egy szovjet g. p.-s [állambiztonságis] vezeti az országot. (Szombathely, december 27.)

[A Nemzetközi Vöröskereszt központi helyiségében megjelent] D. E. 43 éves budapesti lakos, aki a fenti helyiségben demokrácia- és szovjetellenes kijelentéseket tett: azt állította, hogy szovjet katonák a Dunántúlról az ungvári börtönbe vitték, ahol 22 napot töltött. Nevezettnél kb. 100 címet találtak olyan személyek hozzátartozóiról, akiket értesíteni akart arról, hogy azok is az ungvári börtönben vannak. További eljárás végett az államelles bűncselekményekkel foglalkozó osztálynak átadva. (Budapest, december 28.)

A tiszalöki járás területén az a hír van elterjedve, hogy Moszkvában átvizsgálták Nagy Imre magatartását, és miután ártatlansága kiderült, a Kádár-kormányba Nagy Imrét be kell fogadni. (Nyíregyháza, december 28.)

A tiszapalkonyai erőmű építkezésénél az a rémhír terjedt el, hogy a szovjet csapatok elindultak hazafelé, mert a Szovjetunióban is forradalom van. (Miskolc, december 29.)

A tiszalöki járás területén az a hír van elterjedve, hogy a „Fehér könyv”-et azért tiltották meg, mert az abban lévő anyagok nem fedik a valóságot, hanem azt propagandaszerűen a kommunisták csinálták. (Nyíregyháza, december 29.)

F. hó 28-án a vásárosnaményi járás területén lévő Gulács községben egy taxiról röpcédulát szórtak: „Budapestre bejöttek az angolok, a jelenlegi kormány megszűnt”. (Nyíregyháza, december 30.)

A mai nap 17 órakor a celldömölki mozinál nagyobb tömeg verődött össze (kb. 150 fő) és ellenséges hangok hangzottak, többek között azt mondták, hogy miért szükséges a kijárási tilalom, hiszen már úgyszincs forradalom. (Szombathely, december 30.)

Tóth Ágnes

Vádlottak-vádak-ítéletek Bács-Kiskun megyében 1956 után

„Még új és új sztrájkok robbannak ki, a falakon új és új forradalmi jelszavak, időnként még a fegyverek is megszólalnak. De ez csak a felszín utógyűrűzése: a forradalom sorsa eldőlt akkor, amikor a szovjet tankok másodszer megindultak. Ma már a konszolidáció alapjait rakják le, s ez a konszolidáció sikerülni fog. Nem lesz végleges, nem lesz teljes, amolyan vegetatív konszolidáció lesz, de feltartani nem lehet és nincs is értelme. [...] a forradalom, legalább egy időre, véget ért” – írta 1956. november végén később híressé lett tanulmányában a Hungaricus álnevet használó Fekete Sándor.¹ Kétségtelen, azoknak lett igaza, akik a még folyamatos tömegtüntetések, sztrájkok, s a munkástanácsok szervezett fellépése ellenére is 1956 novemberében az események egymásutánjából az ellenállás kilátástalanságára következtettek.

A gyors restauráció érdekében kíméletlen, tömeges és évekig tartó megtorlás vette kezdetét, amelyet mindenekelőtt a hatalomba visszakerültek személyes bosszúja, félelme, s a társadalom megfélemlítése motivált. A megtorlás általános volta, mindenkire való kiterjesztése nemcsak azt jelezte, hogy a kádári rendszer hatalmának megszilárdítása érdekében a „proletárdiktatúra” nevében nem riad vissza a terror alkalmazásától sem, de a maga számára hosszú időre biztosította a társadalom megfélemlítéséből adódó lélektani előnyöket is.

Nem volt az országban olyan lakó- vagy munkahelyi közösség, amely valamilyen formában ne tapasztalta volna meg, mire számíthat az, aki a kommunista diktatúra ellen lázad. „A megtorláshoz Magyarországon hamarabb megvolt az elszántság, mint az eszközök. Novemberben csak alakulóban volt a politikai rendőrség, az ügyészségeken, bíróságokon pedig még jelentős befolyásuk volt az ottani forradalmi tanácsoknak. Decemberre született meg a statáriumról alkotott rendelet, ekkorra sikerült az új hatalom szolgálatába állítani a katonai bíróságokat is.”² A megtorlás első szakasza 1957 tavaszáig tartott, amikor a bíróságok sokszor vádirat s a gyanúsított érdemi védekezésének biztosítása nélkül hozták meg súlyos ítéleteiket. A perek jelentős részében 1956-ról szó sem esett, a vádlottakat köztörvényes – közveszélyes munkakerülés, fegyverrejtegetés, orrvadászat – bűncselekményekért ítélték el. Hasonlóan a társadalom egésze ellen irányultak a tömeges internálások, a válogatás nélkül pusztító sortűzek, a karhatalmisták kegyetlenkedései is. A párt a megtorlás második, 1957 tavaszától 1959 végéig tartó szakaszában már módszeresebben lépett föl. Meghatározta azokat a csoportokat, azokat a tevékenységi formákat,

¹ Hungaricus: *Az 1956-os felkelés okairól és tanulságairól*. Budapest, 1989. 12–13.

² Szakolczai Attila: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc*. Budapest, 2001. 87.

amelyeket szigorúan meg kívánt büntetni. Mindenekelőtt a fegyveres harcokban részt vevőkkel, a rendszerrel legelszántabban szembe fordulókkal, a forradalom eszmei előkészítésében részt vevőkkel, valamint az 1956 előtti párton belüli ellenzékével, a baloldali értelmiséggel kívánt leszámolni.

A restaurált kommunista hatalom, hasonlóan Rákosi diktatúrájához, holtukban is ellenségként kezelte áldozatait. A kivégzetteket nem temették el, csak elföldelték, s hozzátartozóik a rendszerváltásig nem róhatták le kegyeletüket halottaik előtt.

A szovjet csapatok bevonulását követően – az országos eseményekkel összhangban – Bács-Kiskun megyében is egyrészt ismételten szervezett és tömeges ellenállás bontakozott ki az elért eredmények védelmében, másrészt ugyanilyen intenzív próbálkozás tapasztalható a hatalom restaurálására. Már november elején megkezdődött a kommunista párt és a tanácsrendszer különböző szintjeinek ismételt kiépítése, a községi nemzeti és forradalmi bizottságok szétverése oly módon, hogy ezek vezetőit, tagjait kooptálták a megemelt létszámú tanácsi végrehajtó bizottságokba, majd onnan fokozatosan eltávolították őket. Döntés született a hatalom korábbi jelképeinek – a vörös csillag, a szovjet emlékművek – azonnali helyreállításáról is, de egyelőre legális szimbólum maradt az októberben „rehabilitált” Kossuth-címer is.

Ezzel párhuzamosan kezdték szervezni a hatalom iránt feltétlen hűségű, megbízható, új fegyveres erőket is. A Bács-Kiskun megyében 1956. november 8-án megalakult karhatalom – amelyben nagy számban vettek részt a forradalom alatt sérelmet szenvedett párt- és állami vezetők, ávosok, egykori partizánok, és a '19-esek közül is sokan – a továbbiakban a hatalom „ökle”, megbízható eszköze lett.³ A karhatalom szervezeti kereteit és személyi állományát december közepére megszilárdították. Ezt követően a hatalom megtorló akciói, a társadalom megfélemlítése nyíltan zajlott.

Kecskeméten első akciójuk a december 11–12-i tüntetések szétverése volt, amikor is a helyi karhatalmisták erősítést kaptak a rendőrségtől, a szovjetektől, valamint Kecskemétre rendelték a szabadszállási karhatalmi alakulatot is. Hamarosan a megye egész területén megkezdődtek a tömeges razzia. Baján december 19-ére virradó éjjel került sor először a karhatalom bevetésére, amikor is a bajaiakat egy magasabb egységtől kiküldött akciócsoport segítette. Az erősítésre azért volt szükség, mert a fővárosban az a hír járta, hogy „Baja város hamu alatt izzó parázs”.⁴ A razzia során a karhatalmisták a saját házában vagy annak udvarán ölték meg Wittner Jakabot.⁵ A bajai karhatalom jelentése szerint a karhatalmisták egymást veszélyeztetve lövöldöztek, mire többen hasra vágták magukat. Egy távolabb álló karhatalmista azt hitte, hogy eltalálták őket, és lelőtte az áldozatot.⁶ Több embert is őrizetbe vettek, főleg a forradalomban résztvevőket, illetve munkástanács-vezetőket. A városi tanács végrehajtó bizottsága rendkívüli ülést tartott, és tiltakozó jegyzéket küldött a megyéhez és a kormányhoz.

Január 25-én Kecskeméten tartottak általános razzia. A piacok, áruházak, vasútállomások, középületek átkutatása során 109 embert tartóztattak le. Február 2-án a vendéglőket és szórakozóhelyeket vették sorra. Február 18-án a Katona József Gimnáziumban tartottak razzia. Ellenőrizték a tanárokat és a diákokat is, az internátus vezetőjét pedig

³ Pufajkás fegyveres csoportok már ezt megelőzően is működtek a megyében.

⁴ Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára MSZMP BKMB Archívuma, 1956-os gyűjtemény. A városi tanács vb 1956. december 19-i rendkívüli ülés jkv. 38/5/1956. Másolat.

⁵ Gergely Ferenc, Baja, 1956. Baja, 1997, 90., 92. o.

⁶ HL 1956-os gyűjtemény, 11/6. ő. e. A Bajai Járási Karhatalom története.

azért tették felelőssé, mert elterjedt a hír, hogy a diákok közül többen disszidálni akarnak. Március 5-én a többi iskolában is általános ellenőrzést tartottak. Átvizsgálták a diákok holmiját, a tantermeket, a tanári szobákat, a hálólhelyiségeket. Fegyvert nem találtak. Néhány tanárt és diákot előállítottak, mert a forradalom alatt megjelent újságokat és az írószövetség kiadványait találták náluk. A városban elterjedt a rémhír, hogy a karhatalom összeszedi a diákokat. A főtéren, az Újkollégium körül tüntetés kezdődött, de feloszlatták. Március 8-án az egész városra kiterjedő razzziát tartottak 8 és 18 óra között, ekkor 105 embert állítottak elő.⁷ Rendszeres időközönként úgynevezett bűnüldözési operatív értekezleteket tartottak a párttitkár, a bíróság elnöke, az ügyészség elnöke, a rendőrség és a karhatalom vezetőjének a részvételével.

1956 decemberétől 1957 áprilisáig a megyében 328 razzziát tartottak, amelyek során letartóztattak 3812 határátlépőt, 322 szökött katonát, 197 volt rabot, 45 embercsempészt, 195 botrányokozót, nyolc személyt gyilkossági kísérletért, hármat a karhatalom elleni erőszakért, 143 főt forradalmi tevékenységért, 153-at izgatásért, 65-öt fegyverrejtegetésért és 622 főt „biztonsági okokból”.⁸ December közepén a rendőri karhatalmi egység is létrejött. A rendőrség létszámát 675 fővel emelték, 48 új rendőrőrsöt létesítettek, létrehozták az „R”-csoportot és a politikai nyomozó osztályt. Felülvizsgáltak 129 ávós tisztet, valamennyiüket igazolták. 1957. március 15-ig 479 embert tartóztattak le valamilyen forradalmi tevékenység miatt, és elfogtak 501 volt rabot.⁹

Az 1957-től zajló bírósági eljárások a megtorlásnak már egy másik szakaszát jelentik. Kik voltak a vád alá helyezettek, az elítéltek? Mit tudhatunk róluk?

A Bács-Kiskun Megyei Levéltárban a korábbi években folytatott kutatások során eddig 434 – túlnyomórészt a Bács-Kiskun Megyei Bíróságon lefolytatott –, az 1956-os eseményekkel összefüggésben indított pert sikerült felderíteni. A perek összesen mintegy ezer embert érintettek. Tizenkét halálos ítélet született, nyolcat végre is hajtottak, négy ember ellen távollétében hozták meg a leg súlyosabb ítéletet. A megtorlás történetéhez tartozik, hogy decemberben, mikor a kormány ismét statáriumot hirdetett, a kecskeméti bírók nem akarták vállalni a statáriális eljárásokat, mivel ingatagnak látták a Kádár-kormány helyzetét.¹⁰

A '90-es évek második felében az 1956-os Intézet kezdeményezésére fogalmazódott meg a történész és levéltáros szakmában az az igény, hogy a forradalmi események résztvevőiről, illetve a megtorlás áldozatairól készüljön el egy országos szintű személyi adatbázis, amely a későbbiekben lehetőséget ad a mikro- és makroszintű társadalomtörténeti elemzésekre. Sajnos különböző okok miatt ez az országos adatbázis mind a mai napig nem jött létre, ugyanakkor több megyében megtörtént az 1956-os eseményekkel kapcsolatban indított perek személyi „központú” földolgozása. Jelen tanulmányban ennek a munkának az első, és töredékes – azaz 259 per, 691 személyre vonatkozó – összesített adatait, eredményeit, valamint a fültárt adatokban rejlő további elemzési lehetőségeket szeretném ismertetni.

A munka módszertanát illetően a következőket kell előrebocsátanom. Minden vádlottról – a peranyag alapján – készült egy adatlap. Ennek tartalma egységes, de mind

⁷ Hadtörténeti Levéltár 1956-os gyűjtemény, 11/3. ó. e. A Kecskeméti Karhatalom története.

⁸ Kajári Erzsébet: Rendőrségi napi jelentések. 1956. október 23. – december 12., Budapest, 1996, 60. o. A központi ügyelet összefoglaló jelentése, 1956. november 13.

⁹ Uo. 61. o.

¹⁰ Nagy Lajos ügyét dr. Magócsi Gézára akarták bízni, aki elfogultság miatt nem vállalta ezt. Így Nagy Lajost is egy Szegedről hívott bíróság ítélte el, a tárgyalások viszont Kecskeméten zajlottak. Szabó Jánost a Fővárosi Bíróság ítélte halálra. A Kecskeméti Megyei Bíróság így összesen öt halálos ítéletet hozott.

az adatlapok kitöltésekor elkövetett pontatlanságok, mind a peranyagok hiányosságai miatt vannak olyan adatsorok, amelyek további pontosításra szorulnak. Erre az egyes adatsorok ismertetésekor külön is föl hívom a figyelmet. A tanulmányban, bár jogilag nem minden összefüggésben szabatos a megfogalmazás, az érintett személyeket „vádlottaknak” nevezem. Az egyes személyekről az adatlap 33 különböző információt tartalmaz. Az érintett személyes adatain túl föltérképezi képzettségét, munkahelyeit, családi, vagyoni és osztályhelyzetét. Információkat nyerhetünk a forradalom alatti tevékenységéről, az életútnak ezt megelőző, a forradalomban való részvételt magyarázó, motiváló tényezőiről (pl. volt-e korábban büntetve és miért, kollektív megtorlás áldozata volt-e, tagja volt-e valamely politikai szervezetnek), illetve az elszenvedett megtorlás különböző módjairól (munkahelyről való eltávolítás, előzetes letartóztatás), és mértékéről (az 1. fokú és 2. fokú ítéletek) is. Az adatlap egyes, összesen 8 különböző pontjának információi az igazságszolgáltatás akkori működését – pl. a letartóztatás ideje, a vádiratban a cselekmény minősítése, a vádirat kelte, az 1. fokú és 2. fokú ítéletek megszületésének ideje, az ítéletek mértéke – jellemzik.

A továbbiakban tehát 691 már összesített lap adatai alapján mutatunk rá néhány – a vádlottak, a vádak és az ítéletek kapcsán kirajzolódó – összefüggésre, elemzési lehetőségre.

A vádlottak nemek szerinti megoszlása: A perbe fogottak túlnyomó többsége, 95%-a férfi, és csupán 5%-a volt nő.

A vádlottak születési hely szerinti megoszlása: A vádlottak meghatározó többsége, 70%-a (486 személy) Bács-Kiskun megyei születésű, mintegy 22 %-a (151 személy) Magyarország más megyéjében, míg 8%-a (52 személy: Belgium 1; Csehszlovákia 11, Jugoszlávia 22; Románia 17; Ukrajna 1) külföldön született. Az 1956-ban nem Magyarországhoz tartozó településen születettek viszonylag magas aránya utal arra a háborút követő migrációs hullámra, amikor a szomszéd országokból magyar nemzetiségű menekültek /áttelepülők százezres nagyságrendű tömege érkezett az anyaországba, de jelzi azt is, hogy a megye érintett volt a szlovák–magyar lakosságcserében. Az csak más megyék adataival való összehasonlításból derülhetne ki, hogy a szomszéd országokban született vádlottak aránya valóban meghaladja-e az országos átlagot.

A vádlottak életkor szerint: A vádlottak közül 1956-ban a legfiatalabbak (8-an) 14 évesek, míg a legöregebb személy 70 éves volt. Túlnyomó többségük (mintegy 55%) a 21–40 éves korcsoportba tartozott, de viszonylag magas (20%) a 41–50 év közöttiek aránya is. Ha a vádlottak korcsoportonkénti arányát összevetjük az adott korcsoportoknak az 1960. évi népszámlálás férfilekossága azonos korcsoportjainak arányaival, úgy megállapíthatjuk, hogy a vádlottak között felülreprezentált a 21–30 és 31–40 éves korosztály. Míg ugyanis a magyarországi férfilekosságon belül a 21–30 évesek aránya 21,9%, a 31–40 évesek aránya pedig 17,5% volt, addig a vádlottak között ennek a korosztálynak az aránya 27,9%, illetve 28,4% volt. Különösen ez utóbbi, a 31–40 éves korosztály felülreprezentáltsága föltűnő a vádlottak között. Ennek több oka is lehetett: egyrészt természetesen jelzi, hogy valószínűleg ez a korosztály játszotta a legaktívabb szerepet a forradalomban, de rámutat arra is, hogy a hatalom a fiatal, aktív korosztályok megfélemlítésére, „betörésére” fokozott hangsúlyt helyezett. A vádlottak 14–20 éves korcsoportjának aránya (14,6%) nagyjából megegyezik az 1960. évi népszámlálás során összeírt férfilekosság azonos korcsoportjának arányával, míg az 51–70 éves korcsoporti összehasonlítás azt jelzi, hogy ez a korosztály számaránya alatt vehetett részt a forradalmi eseményekben, legalábbis a vádemelések arányából ítélve.

A vádlottak iskolai végzettsége: A vádlottak viszonylag nagy része, 8%-a esetében nincs adatunk iskolai végzettségükre vonatkozóan. 1%-a nem végzett semmilyen iskolát. A vádlottak túlnyomó többsége, 60%-uk az elemi, illetve az általános iskola különböző

osztályait végezte el. Viszonylag nagy azonban azoknak az aránya (13%), akik legfeljebb az elemi 1–4. osztályát végezték el. A vádlottak 23%-a kezdte meg valamilyen szakiskolában vagy középiskolában tanulmányait, de közülük csak 4, illetve 14 százalékuk fejezte be a 3., illetve a 4. osztályt. Viszonylag kis hányaduk, mindössze 7%-uk rendelkezett valamilyen főiskolai vagy egyetemi végzettséggel.

Bár ezek az arányok nagyjából megegyeznek az ország összlakossága iskolai végzettségét tükröző adataival, le kell szögeznünk: Bács-Kiskun megye az 1950-es évek közepén a válságban lévő ország fejlettségi szintjéhez képest is jelentős lemaradással küszködött. Magas volt az elvándorlás – 1949 és 1960 között 54 ezer személy hagyta el a megyét, míg 1957-ben, egyetlen év alatt 29 441 fő volt az elvándorlási veszteség –, a képzetesebb munkaerőt a fejlettebb térségek „szívták fel”.

Megnehezíti az adatlapok iskolai végzettségre vonatkozó adatsorainak elemzését, hogy tapasztalataink szerint a peranyagok maguk is hiányosan és hibásan tartalmazzák ezeket az adatokat, és nem volt egységes fogalomhasználatuk sem. Az 1945 után átalakított magyarországi oktatási rendszer egyes elemei sem tartalmilag, sem fogalmilag nem voltak megfeleltethetők a két világháború közöttivel, ugyanakkor a peranyagok többnyire az új fogalmakat használták. Például a vádlottnak, kora alapján, még biztosan elemibe kellett járnia, de úgy tüntetik fel, mintha az általános iskola 6 osztályát végezte volna el.¹¹

A vádlott és apja foglalkozása: Bács-Kiskun megyében 1956-ban a keresők 70,7%-a dolgozott a mezőgazdaságban, csak 12%-a az iparban, s csupán 3%-a a kereskedelemben. Ugyanakkor, ha összevetjük a vádlott és apja foglalkozását, akkor a foglalkozási struktúra tekintetében jelentős társadalmi mobilizációt figyelhetünk meg. A legkézenfekvőbb szempont, hogy mi volt az aránya a földműveseknek és egyéb foglalkozásúaknak az apák és a fiúk, azaz a vádlottak esetében. Míg az apák túlnyomó többsége, 57%-a (394 fő) földműves foglalkozású volt, addig ez a vádlottak esetében 36%-ra (251 fő) csökkent. A teljes adatállomány földolgozását követően – az árnyaltabb és részletesebb elemzés megvalósítása érdekében –, el kell végezni a foglalkozási struktúra további bontását is. Azaz: a földművesek csoportját a birtoknagyság szerint tovább lehet differenciálni, mint ahogyan a más foglalkozásúak esetében is el lehet készíteni a további bontást.

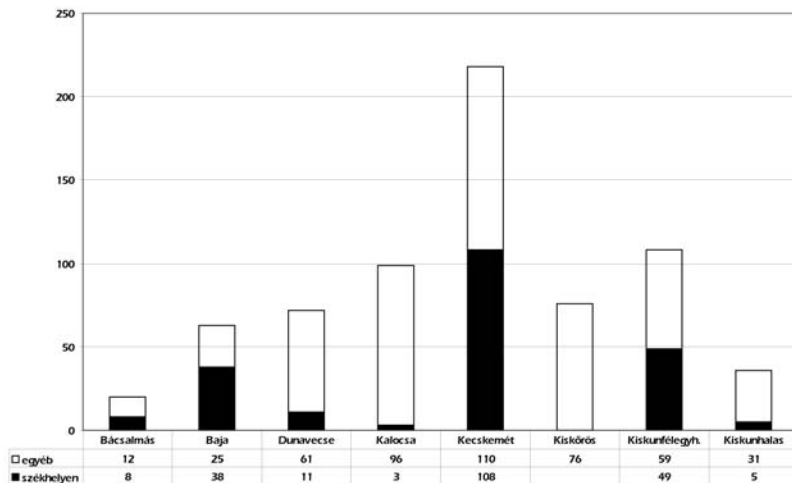
Az elkövetés helye: A következő szempontunk a vádlottak számának összehasonlítása volt az elkövetés helye szerint. A diagram egyrészt abszolút értékben mutatja az egyes járásokhoz kapcsolódóan a vádlottak számát, másrészt azt, hogy mi volt a vádlottak aránya a tettiüket a járási székhelyen, illetve a többi településen elkövetők között. Bár az események kronológiája egyértelműen bizonyítja, hogy a járási székhelyeknek, városoknak volt szervező, irányító szerepe az adott térségben, ezt azonban – mint ahogyan ez a diagram is jelzi – a vádlottak közötti arány nem tükrözi. Egyedül a bajai járás adatai tükrözik, hogy lényegesen magasabb a Baján elkövetett tettekért megvádoltak száma, mint a járás más településein elkövetett cselekményekért megvádoltaké. Kecskemét és Kiskunfélegyháza esetében figyelhető meg a legkiegyensúlyozottabb arány a járási székhelyen elkövetett tettekért perbefogottak és a járás más településein elkövetett tettekért megvádoltak között. A többi járás esetében mindenütt magasabb a más településeken elkövetett forradalmi cselekményekért megvádoltak aránya. El kell ismernem, hogy ebben az esetben is hozhat arányeltolódást az adatállomány teljes földolgozása, ugyanakkor nem gondolom, hogy ezt a trendet meg is változtatja. Azaz: úgy gondolom, hogy ezek az adatok jelzik azt, hogy a városok és járási székhelyek bár rendelkeztek koordináló, irányító szereppel, de nem koncentrálták oda az események, minden település társadalmá-

---

¹¹ A teljes adatállomány földolgozásakor előbb el kell végezni a fogalmi egységesítést és a megfeleltetést, hogy az adatok összevethetők legyenek.

végrehajtotta a maga forradalmát. Éppen ezért a megtorlás során a pozícióit megszilárdítani igyekvő kommunista hatalom már csak a megfélemlítés okán is törekedett arra, hogy minden településen legyen felelősségre vonás. A települések nagysága szerinti összevetés további szempontja lehetne e kérdés vizsgálatának.

1. ábra: A vádlottak száma az elkövetés helye szerint

A leggyakoribb vádpontok: Az adatlapokon összesen 62-féle vádpont szerepelt. 63 esetben nincs adatunk a vádra vonatkozóan. A vádlottak túlnyomó többségét egy vagy két vádponttal illették. Egy vádpont 429 esetben, két vádpont pedig 156 esetben fordult elő. A három, négy, öt, hat, és nyolc vádpontot tartalmazó esetek száma elenyésző, összesen 44.

A vádiratokban összesen 10 vádpont szerepel 10-nél több alkalommal.

1. táblázat: Az egyes vádpontok előfordulásának száma

Megnevezés	Előfordulás
népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló mozgalomban való részvétel (BHÖ1/2) ¹²	327
államrend elleni tetteleges izgatás (BHÖ2/b)	137
társadalmi tulajdon sérelmére elkövetett rongálás (1950.24. tvr.3.§)	113
tetteleges izgatás (BHÖ2/c)	73
a népköztársaság vagy a népi demokratikus államrend elleni szervezkedés (BHÖ1/1)	45
dologrongálás, ingó vagyron rongálása (BHÖ474)	28
szándékos emberölés és kísérlete (BHÖ351)	22
személyes szabadság megsértésének büntette (BHÖ379/1)	15
gyilkosság, gyilkossági kísérlet (BHÖ349)	14
rablás (BHÖ433)	11

¹² BHÖ = Büntetőjogszabályok Hivatalos Összeállítása. Hatályos Anyagi Büntetőjogi Szabályok Hivatalos Összeállítása.

Érdemes megjegyezni, hogy az olyan köztörvényes bűncselekmények, mint például a fosztogatás (BHÖ427/c), vagy a lopás (BHÖ431/1), mindössze 10–10 alkalommal szerepelnek a 938 vádpont között, a részesedésük tehát egy-egy százalék.

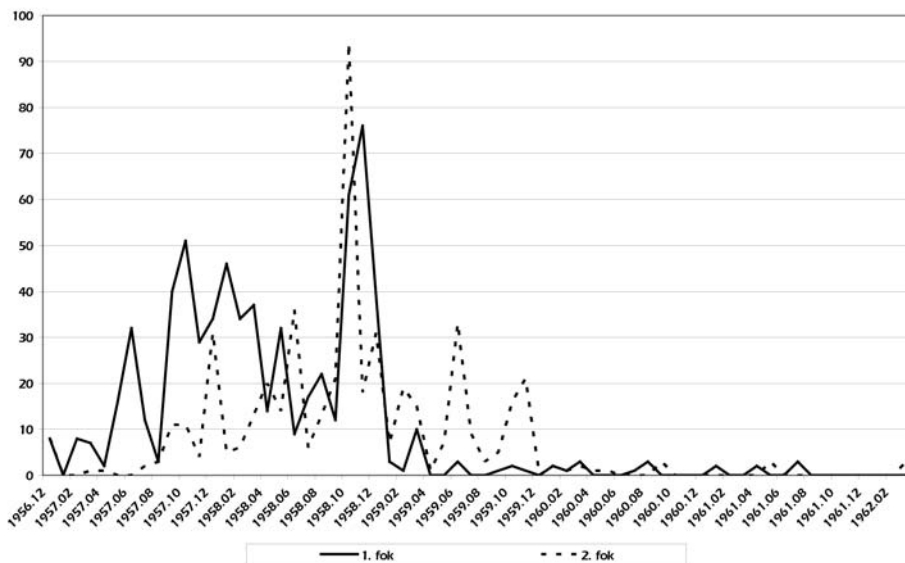
A bűncselekmény nyilvános feldicsérésével elkövetett izgatás (BHÖ29/1) vádja 1, a lealacsonyító kifejezéssel elkövetett izgatás (BHÖ7/1) vádja pedig 2 vádiratban szerepel. Ezen vádiratok mindegyikének esetében ez volt a vádlott elleni egyetlen vádpont.

Az egyes vádpontoknak az összes (938) vádponthoz viszonyított arányát vizsgálva, két dologra hívnám föl a figyelmet. Egyrészt az előforduló vádpontok közül csupán 7, amely eléri a 2%-os előfordulási arányt, a többi 55-féle vádpont előfordulási gyakorisága a vádpontok kombinációiban 2% alatti. Másrészt szembeötlő az is, hogy a 4, kifejezetten politikai vádpont – BHÖ1/1: népi demokratikus államrend elleni szervezkedés vezetése; BHÖ1/2: népi demokratikus államrend megdöntésére irányuló szervezkedésben való tevékeny részvétel; BHÖ2/b: államrend elleni tetteges izgatás; BHÖ2/c: tetteges izgatás – alkotja az összes vádpont 63–64%-át. Az államrend elleni szervezkedés vezetése 45 esetben, az államrend elleni szervezkedésben való részvétel 327 esetben, az államrend elleni izgatás 137 esetben, a tetteges izgatás 73 esetben fordult elő.

A vádpontok összességéből nem politikai vádpont volt 350, a vádpontok 37%-a. A politikai vádpontok összesen 588 esetben fordultak elő, de 388 esetben – a vádpontok 42%-ában – csak egyetlen vádpontként szerepelt, 153 esetben pedig a két vádpont közül ez volt az egyik.

Az első és másodfokú ítéletek időpontjai: A feldolgozott perek közül a legkorábbiiban 1956. december 16-án hoztak ítéletet (Kb. Rögt. 1/1956). A legkésőbbi per ítélethirdetése 1961. július 8-án volt. A legkorábbi másodfokú ítélethirdetés 1956. december 20-án volt, mindössze négy nappal az elsőfokú ítélet kihirdetése után. A legkésőbbi feldolgozott per másodfokú ítéletét 1962. március 13-án hirdették ki.

2. ábra: Az első- és másodfokú ítéletek száma hónaponként

A grafikonon jól látszik, hogy az ítélethozatalra nem egyenletesen, nem folyamatosan növekvő vagy csökkenő módon került sor. Mind az első, mind a másodfokú ítéletek száma 1958 nyarán megugrik, majd némi fáziseltolódással az év végére, illetve 1959 elejére megint meredeken zuhan. További kutatást igényelne, hogy a bíróságok munkájába való közvetlen politikai beavatkozások korrelációt mutatnak-e az ítélethozatal időpontjával és a büntetések mértékével. Annyi azonban a fentiek alapján is megállapítható, hogy az ítélethozatalban megfigyelhető a kampányszerűség, ami szoros összefüggést mutat a hatalom pozícióinak megerősödésével, illetve a restauráció fázisaival.

Az első fokú ítéletek mértéke: Az első és a másodfokú ítéletek összehasonlítását nem tudtuk elvégezni, mert az adatlapok sok esetben pontatlanul, illetve statisztikai összesítésre alkalmatlan módon tartalmazzák a másodfokú ítéletek mértékét. Így csak az első fokú ítéletekről rendelkezünk összesített információkkal. A vádlottak háromnegyed része viszonylag rövid idejű börtönbüntetést kapott. 29%-ukat 1 évig, 35%-ukat egy és két év közötti időtartamú börtönbüntetésre ítélték. A vádlottak 4%-át igen hosszú, 10–15 év közötti, 5%-át pedig 6–9 év közötti börtönbüntetésre ítélték. A másodfokú ítéletek adatai nélkül nem állapítható meg – holott fontos lenne –, hogy az első fokú ítéleteket milyen arányban hagyták jóvá, milyen arányban súlyosbították, illetve enyhítették, akár úgy is, hogy a kiszabott börtönbüntetést felfüggesztett börtönbüntetésre változtatták. Fontos lenne még a mellékbüntetések köréről is képet kapnunk, hisz a vagyonekobzások különböző mértéke, a lakhelyelhagyási tilalom, vagy a közügyektől való eltiltás időtartama, hosszú időre meghatározta ezeknek az embereknek az életét.

A forradalom leverését követően a szovjet tankok szerepét a bíróságok és az ügyészségek vették át. A bíróságok – az ismét reaktivált népbíróságokkal és katonai bíróságokkal karöltve – tömeges, az első időszakban a kor jogrendje szerint is törvénytelen eljárásai, tízezrek szigorú büntetéssel sújtó ítéletei, és tízezrek ítélet nélküli újabb internálása az egész magyar társadalom elrettentését, megfélemlítését szolgálták.

Az 1956-os forradalomban és szabadságharcban résztvevők társadalmi státusáról, motivációjáról, büntetésük mértékéről egzakt és összehasonlítható módon mind ez ideig azonban keveset tudunk. Fontos lenne tehát – s ezt a feldolgozott peranyagok hiányosságai és pontatlanságai ellenére is tükrözik, hogy megvalósuljon egy országos személyi adatbázis, amely az egy-egy megyére, régióra vonatkozó értékes megállapítások mellett, lehetővé tenne társadalomtörténeti makro- és mikroszintű elemzéseket, illetve segítségével területi összehasonlításra is sor kerülhetne. Ezért volt számunkra fontos, hogy a rendelkezésre álló források alapján – illetve a feldolgozottság jelen állapotában – Bács-Kiskun megye példáján néhány fontosnak ítélt összefüggésre, elemzési szempontra rávilágítsunk. További kutatásokat igényelne a megtorlás más fázisainak és módjainak elemzése is. Hiszen a megvádoltak megbélyegzése büntetésük letöltését követően az esetek nagy részében nem ért véget. A hatalom nem felejtett, és nem bocsátott meg. A megtorlás személyre szólt és nem maradt abba. Eszközeiben módosult – rendőri felügyelet, munkahelyi elbocsátások, a szabad munkaválasztás korlátozása –, de nyomása nem engedett.¹³

Orbán Nándornak – akit tíz évi börtönbüntetésre ítélték, mert a nagykanizsai nemzetőrség parancsnoka volt – a fia így emlékezik erre az időszakra: „Gyalázatos időszak volt, és nyilvánvaló volt, hogy apám nehezen élte meg azt a kiszolgáltatottságot. Bármibe akart fogni, semmi sem ment. ... Az ő történetének a vége a legrosszabb, rosszabb, mint a börtön. Ő egy ambiciózus ember volt, nagy vágyakkal és tervekkel. Tehetsége is volt

¹³ Szakolczai Attila: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc*. Budapest, 2001. 344.

hozzá, és volt referencia is, olimpiai ötödik helyezés. Neki volt mihez mérnie az életét, hogy mi mindent tehetett volna. Ha 1956 történetét igazán földolgozzák, akkor abból az egyik legszomorúbb fejezet ez a soha nem nevesített, de ténylegesen létező, elhúzódozó és halálig tartó megtorlás. Amiben nem volt helye se fellebbezésnek, se elévülésnek. Ami személyeket érintett, és a környezetüket érintette, és a legpitiánerebb, a legegyszerűbb hivatalnoki technológia szerint zajlott. Számomra apám egész iratanyagából, ...a legmegrázóbb papír egy kis cetli. Hat sor, ami arról szól, hogy a társadalmi veszélyessége változatlanul fennáll, és az aktáját ilyen és ilyen dossziészámon nyitva tartjuk. Valamilyen hivatali abrakadabra 1963 júniusában. Ha akkor valaki nem ezt írja arra a papírra, akkor belőle lett volna valaki. Élt volna.”¹⁴

A szabadságért, a függetlenségért, az önrendelkezés jogáért síkra szálló magyar társadalomnak nagy árat kellett fizetnie. Nemcsak az évekre bebörtönzött, meghurcolt, társadalom alatti létre kárhoztatottak révén, de a „gulyás kommunizmusért” és a „legvidámabb barakkért” megfizetett öncsalás révén is.

---

¹⁴ Szakolczai Attila: *Az 1956-os forradalom és szabadságharc*. Budapest, 2001. 343–344.

Halálzokni

(kórusok az Antigonéból)

I.

Játék a sorssal

*Héliosz, Argosz, Thébai,
Hephaisztosz, Poliüneikész,
mind csak egy kitalált
város isten-polgárai és ember-héroszai,
Laiosz, Apollón, Eteoklész,
Zeusz, Oidipusz, Iokaszté
valóságbeli istenek
játéka a sorssal, a képzelettel,
a várossal, a tájjal.
A valóság játéka önmagával.
A történet mélyén istenek ülnek.
Nem most kel fel a nap
a héttornyú város hét kapuján átsütve,
igaz se volt meséket látsz a színpadon,
de mert ott vannak,
még a napjuk is jobban éget,
az első sorban ülők
kézfejét pirosra marja,
a felkelő nap fényében
piros a felhők alja,
a szél a két testvérgyilkos
testvér nevét hadarja.
Kik uralkodhattak volna
apagyilkos apjuk után
felváltva,
de egyikük nem állta szavát,
de másikuk megtámadta magát,
a várost, házáat, hazáját,
lakhelyét és világát.
Egyiknek se volt igaza,*

*hatalmi mámor
dőlt a trónjáról lemondani
nem tudó szájából,
mint a kígyópálinka
illata, vérpálinka
szaga, hullapálinka bűze.
Igazának mámora
hajszolta a másikat a
hazaárulásba,
ahogy más körtét ad
el, vagy rabszolgát.
Mert mindig a védekezőnek
van igaza, mindig az
az erősebb, aki gyengébb.*

*Mindkettőnek volt
igaza,
de az igazuktól nem
látták az igazságot,
a sorsot,
azt, hogy a jog nem
tart tovább, mint az élet.
Ha látnák, ahogy Kreón
itt lépked,
összefognának,
de most már késő,
a pokolba nem nyílik lépcső.
Fekete tánc vigyen éjjel
a bor isteni oltárához,
a feledéshez,
legyen béke már,
legyen vége már,
itt jön Kreón, az új király,
aki fiát adta a győzelemért,
mert titkos áldozat nélkül
a harc mit sem ér,
olyan, mint a vakolatlan téglafal,
a szőlő, ha aprószemű és fanyar,
a körhinta esőben,
légy a borostyánban, légy a sörben.
Itt jön Kreón, hogy kihirdesse,
amit gondol:
az igazság szűk ruhájába
bújtatta,
nézni is undor,*

*de azért jó látni,
hogy az élet milyen
óriási,
és a halál milyen törpe.
Kreón, ma reggel nem néztél tükörbe!*

II.

A lét forog veszélyben

*Sok van, mi csodálatos,
de az embernél nincs semmi csodálatosabb –
mondja, ha nem óvatos
az ember, szájából az önáltatás kicsap.*

*Bár átkel a tengeren,
de szemetét közben a vízbe bedobja.
Húst eszik Nagypénteken,
és fittyet hány minden ostoba tilalomra.*

*Nem hisz az istenekben,
mert nem fél a törvényük ellenében élni.
Ki művel földet szebben?
A kukoricát a lóherével cseréli.*

*Sok van, mi félelmetes,
de nincs semmi félelmetesebb az embernél,
az agya veszélyt jelez,
de mégis ott áll a lengő világ-pengénél.*

*Szolgává tesz ő növényt,
állatot, embert és öntudatlan fizikát.
Alkoholt iszik, töményt,
sok csillagot, de a bolygók közt csak tízig lát.*

*Van szava a tárgyakra,
a gondolatok viharát könyvekbe fogta.
Felsőbb szótól áthatva
igyekszik föl az első égi létra-fokra.*

*A halálon nem győzhet,
de a szolgálatába még beállíthatja.
Halottaktól a földet
megtagadni, okot adhat bátor bánatra.*

*Mindenben van akarat,
de az ember talán a legakaratosabb,
ledönt régi kőfalat,
a jó vályogháza előtte földre roskad.*

*Sok mester van a földön,
de az ember a legnagyobb halálszavú mester,
azt mondják neki: lőjön,
s barátja ellen fordul kezében a fegyver.*

*Azt mondják neki: éljen,
s önmaga ellen fordul kezében a fegyver.
A lét forog veszélyben,
mert könnyen elvesztheti ember rangját egyszer.*

*Ha rosszra tör, jót csinál,
ha jót akar, abból is könnyedén jó lehet,
az öröklét is kivár,
ha megszólal a mélyben a lelkiismeret.*

*De ha nem, mi van akkor?
Ha az emberben nem marad csodálnivaló,
s törvényt szab a parancsból?
Ha valakinek már nem az a szép, ami jó?*

*Akkor nem töltök neki,
törvénytágadót helyyel, borral nem kínállok.
Túl könnyűek léptei,
lelke úgy zárja körbe, mint a vizesárok.*

*Undoksága kihat rám.
Az emberek közt mindig akad egy szemét.
Hiába is itatnám,
nem érti a bánat nyelvét, sem az örömét.*

III.

Istenlátta pillanat

*Itt jön már a kisebb testvér,
ő se fél, csak könnyezik.
Szemöldöke esőfelhő,
szaporázza lépteit.*

*Arca piros, mint a bánat,
ha lefelé megy a nap.
Nem ijedt meg, mégis reszket –
istenlátta pillanat.*

IV.

Zeusz ellen

*Odipusz kusza családján
ennyi csapás most már elég!
Ki maradna meg a lábán,
ha a sors a sarkára lép?*

*Van egy része a világnak,
ami szükségszerűen rossz.
Fények, hangok, tarka árnyak:
Zeusz könyvében lapoz.*

*De ki ő, hogy porba sújtson
nagyapát és unokát is?
Mért rágódik úgy a múlton?
Ha nem álmos, miért ásít?*

*Takarodj már, gyilkos jószág!
A sors-labdát kinek dobod?
Olyan nehéz, mint a só-zsák.
Te kérj tőlünk bocsánatot!*

*Az égben túl sok az isten,
a földön egy király is sok.
Az ember hova fut innen?
Ti az égből hová juttok?*

*Apollón, a jóslatodat
jó tréfának gondoltad tán,
és aludtál hónapokat,
kezed nyugtatva egy műzsán.*

*Kár, hogy nem figyeltél jobban,
látnod kellett volna: zokog.
A túlvilág nagyot lobban.
Te kérj tőlünk bocsánatot!*

V.

Istenfogta pillanat

*Itt jön már a kisebb fiad,
széleseben közelít.
Szemöldöke viharfelhő,
meghallom a lépteit.*

*Arca vörös, mint a harag,
hogyha lehullik a nap.
Nem ijedt meg, mégis reszket –
istenfogta pillanat.*

VI.

A király igaza

*Amit mondtál, úgy igaz,
ahogy mondtad, király.
Mindegyikünk bólogat,
te csak bátran dumálj.*

*Hiú vagy, s nőgyűlölő,
teljesen világos,
kezedben nem volt fedő,
szádban hideg lángos.*

*Ne gondold, hogy példa kell
az oktalan népnek!
Csak szöveged tűrik el,
de rád sose néznek.*

VII.

A királyfi igaza

*Amit mondott úgy igaz,
ahogy mondta fiad,
fogadd meg a tanácsát,
és ő is szót fogad.*

*Vond vissza szavad egyszer,
még mindig sok marad.*

*Vond vissza szavad kétszer,
ne folytasd önmagad.*

*Ne legyél törvény másnak,
és hallgatnak terád.
Aludjál egyszer nappal,
hogy lásd az éjszakát.*

VIII.

Veszekvő istenek

*Istenek mért veszekednek?
Mért gyilkol a békepap?
Mért nevezik szerelemnek,
ha tűz és víz összekap?*

*A szerelem nem istenség,
a szerelem nem ember,
még a hűsége sem hűség,
óceánja nem tenger.*

*A szerelem nem is növény.
A szerelem nem állat.
A szerelem nem véredény,
az érzés nem borpárlat.*

*Mégis parancsol bárkinek,
mégis lányarcokban él,
gondolatot is átvihet
a szem széles tengerén.*

*Liánként falon kúszik föl,
harap, mint a veszett eb.
Mégis vért látsz, hogyha rád tör,
ha nem iszod, megerjed.*

*Uralkodik a királyon,
koldustól pénzt koldul,
nem kell fusson, hogy megálljon,
egyenesen megfordul.*

*Halász hálójába akad,
ott van a törvénykönyvben.*

*Bár nem jár neki hódolat,
szolgáljuk egyre többen.*

*A halál is nászágy csupán,
vallomás a rossz döntés.
Mi jön a szerelem után?
Százezer év töprengés.*

*Százezerszer felsóhajtok,
százezer könnyet ejtek:
ez a lány nem lesz már boldog,
közömbös, sötét sejtek*

*burjánzanak, nem szerelem.
De a halál mégsem cél!
Az érzésekért nincs kegyelem.
Az ég csak a földig ér.*

IX.

Halálzokni

*Akit élve sírba zárnak,
nem hiheti, hogy föltámad.*

*Akit holtan létbe dobnak,
a halálról sokat mondhat.*

*Élve indulsz a halálba,
nagy dicsőség és nagy bánat,*

*nem kínozott meg a betegség,
nem ültek rád hosszú esték,*

*fegyver nem ért, gyönyörű vagy,
a halál blúz, rád még túl nagy,*

*a halál öv, föl ne tegyed,
se most, se majd legközelebb,*

*a halál egy hosszú kendő,
ujjon gyűrű, ajtón csengő,*

*postaláda az utcánkban,
hűtőszekrény, hogyha nyár van,*

*ha pedig tél, akkor zokni,
mégse tudod majd megszokni.*

*

*Nem lesz fiad, nem lesz lányod,
csak örökhírű halálod.*

*Istenekkel osztozkodol,
úgy lépsz ki a halál alól,*

*mint kapuból a házmester,
mikor kukát hord ki reggel.*

*

*Te választottad a sorsod –
léted csomóját megoldod.*

*Apádért halsz, őt követed,
mégse jutsz hozzá közelebb,*

*mert a halál nagy távolság,
széltét, hosszát nem számolják.*

*

*Messze mentél, most már látod
a végéről a világot,*

*mert az pontosan akkora,
ahogy szól a király szava.*

*Látod végre, mi az ábra?
Bátor voltál, de hiába,*

*nem kell kard, vagy tör ellened,
a puszta semmi közeleg.*

X.

A bezártság dicsérete

*Az ősember évezredek
töltött barlangba húzódtva.
Farkas védte a csupasz Mauglit,
ugyanígy született Róma.*

*A barlang falán kéznyomokat
hagy az őszöd, szabad ember!
A keze ott van. Rajzolt vele.
A nemlétbe árnyként ment el.*

*Vagy nézz előre a keresztig!
Jézust egy barlangba zárják.
Ki se jön majd a sziklasírból,
ott épül föl a mennyország.*

*De nem minden kripta mennyország,
erről Rómeó tud sokat,
a véletlen buja ereje
a sorsnak mindig szót fogad.*

*Radnóti testét úgy ássák el,
zsebében vannak versei.
Kukacok kérik, hogy olvasson,
ha egyszer ott van, fel nekik.*

*Platón barlangfalon látja meg,
hogy ez a világ másolat.
Kant az ég rácsára bámulva
lel önmagában másokat.*

*Gandalfot az irigy Szarumán
torony tetejére dobja,
sas viszi el az ég-börtönből,
eljövendő századokba.*

*Anna Frank egy könyvbe falazva
fölülír minden háborút.
Te vagy ő, ha nem is tetszik,
az öröklét rádborult.*

*Persze tudom, épp elég neked
meghalni saját halálod.
Az élet szép. Sötétbe lépve
te talán nem így találod?*

*Hiszen mindenkit utolérnek
a végzet lassós lányai.
Nem véd az öröm, nem fed bánat,
a sóhajtásuk hallani.*

XI.

A soknevű isten

*Bor és öröm árva istene,
térj vissza elhagyott városodba.
Fölöttünk van Parnasszus hegye,
hol minden barlang a lélek odva.*

*A bakkhánsnők itt találtak rád,
a mustszagú, édes mellű csapat.
Hét kapu mutatja a hazád,
és hét égtáj tágas világodat.*

*Mert te nem egyetlen isten vagy,
a bortól belőled kettőt látok.
Te Dionüszosz, fehérét adj,
és tőled, Bakkhosz, vöröset várok!*

*A jövő lelke is ott lebeg
valahol a teli kehely fölött.
Ha rád gondolok, kis szédiület
fog el, a hideg ital gőzölög.*

*Ismered a forralt bor titkát,
cukrozás, kénezés mesterségét?
Közértből hoztál teli kannát?
Fogtad már szédülve asztal szélét?*

*Értünk Tokaj szőlővesszein
fönthagyta aszalódni a szőlőt,
a Kiskunság homokdombjain
a parlagfű méteresre föl nőtt.*

*Chilei bort adtál üvegben,
és almából is erjedt a löre.
A füstös kocsmából kimentem.
Az igazságért most már előre!*

*A füstös odúból kimentem
a teli konyakos üvegeket,
és lelket is hozok üvegben,
mégis hiába az igyekezet.*

*Feldőlt a pohár az asztalon,
mint artériából, ömlik a bor.
A jókedv bánatra alkalom,
lidércek hullnak az abrosz alól.*

*Bor és öröm árva istene,
térj vissza az elhagyott világba!
Nem kell nekünk a király kegye,
s ne gondoljunk testvérmentő lányra!*

*Egy kis bódulat elég lehet
az igazi mámort megérezni.
Örök üdvösség felé vezet
saját szőlőföldjén át a semmi.*

XII.

Jótanácsok elalvó nézőknek

*Ne akarj sokat,
se túl keveset,
se kavicsokat,
se kék hegyeket.*

*Ne egyél csigát,
lecsót se sokat.
Olyan a világ,
néha bólogat,*

*néha megállít.
Tiszteld a törvényt,
ne a szolgálait!
Hajolj meg önként*

*a parancsoknak.
Igazad ne oszd
soha másoknak.
Könyvekben lapozz,*

*ne legyél büszke
szándékaidra,
önmagad tükre
önmagad foglya.*

*Bajt hozol könnyen
saját fejedre.
Ne maradj csöndben!
A lét kelepce.*

*A lét kelepce,
a nemlét csapda,
hogyha lehetne,
rögtön felfalna.*

*Rögtön felfalna,
hogyha lehetne,
öregség csendje,
fogadj magadba.*

Podmaniczky Szilárd

Hutchinson rugói

I. fejezet

Valentin csendesén aludt az ágyban, pedig ha tudja, mi vár rá, le se hunyja szemét az éjjel.

Odakint mintha csengő szólna, de Valentin továbbra sem mozdult. Ez a reggel hét utáni édes alvás.

Az előszobában halk párbeszéd indult, majd kopogtak.

Válasz nem érkezett, ezért Valentin házvezetőnője résnyire benyitott, és újra kopogott.

– Jó reggelt! – mondta az asszony

Valentin megfordult az ágyban, élesen, szeme sarkából nézett az asszonyra, mintha nem is aludt volna.

– Jó reggelt! – válaszolt, és várta a folytatást.

– Egy férfi keresi. Levelet hozott. Beengedjem?

– Hát vegye át tőle! – szólt rekedten Valentin.

– Már próbáltam. Azt mondja, csak személyesen adhatja át.

– Miféle szamárság ez? – az asszony háta mögött meglátta a magas, sovány férfit, aki türelmesen álldogált a hosszú levélpapírral.

– Egy pillanat! – mondta Valentin lustán. – Mindjárt összeszedem magam.

Fölküld az ágy szélére, megdörgölte a szemét, köntösbe bújt, a fürdőszobában kiöblítette a száját, a haját hátralökte, föltette szemüvegét, és kilépett az ajtón.

– Itt vagyok.

– Itt legyen szíves aláírni – mondta a férfi, fehér, csontos ujjával átadta a tollat, a füzetet fölemelt térdére helyezte.

– Így hullámos lesz az aláírás – Valentin elvette a füzetet, letette a cipős szekrényre, s három vonással alákanyarította.

A férfi átadta a levelet, köszönt és eltűnt.

Az asszony alázatosan bocsánatot kért, amiért ilyen aprósággal zavarta. Valentin csak legyintett, nem érdekes, benne van a lakbérben.

A levelet az íróasztalra dobta, és újra elterült az ágyon.

A levél bal felső sarkában nagy, színes ábrán állt a föladó neve. Valentin fölállt, elolvasta.

Külföldi, mondta magában. Mit akarnak már megint? Tízezer forintért adjam oda az összes novellámat? Vagy írjak kisregényt a Himnusz hallgatása alatt vért adók elmeállapotáról?

Egyiket se.

Nem értett a levélből egy szót sem, csak a dátumot a közepén, ami egy hónap múlva esedékes.

Valentin kifújta az orrát, tárcsázott. Fordító barátja délután háromkor ért rá.

A kávéházban finom füst szállt, a délutáni fény ferdén esett az asztalokra, a legyek az első szárnypróbálgatásoknál jártak. A sarokban idős férfi dohányzott, előtte középen szerelmespár, dzsúsztt ittak szívószállal, nem szóltak egymáshoz.

A pincérnő poharat törölt a pult mögött, Valentinnak még a cipőjét is megnézte.

Előbb a füstös terem végéből nyíló nemdohányzó felé indult, aztán mégis a bárpulthoz ült a pincérnő elé.

A nő nem jött zavarba, két poharat tett a pultra.

– Iszik velem egy pohár bort? – a pincérnő egy pakli cigit dobott az öngyújtó után.

– Köszönöm, nem dohányzom. Egy kávé kérek. A barátom majd szívesen iszik egy pohárral.

A pincérnő áttetsző rosét töltött a poharakba, aztán lefőzte a kávé, illata a füstbe keveredett.

Valentin körbenézett, a hosszú függönyök szürkén lógtak a padlóra, mögöttük széles léptekkel föltűnt a barátja. Hatalmas táska domborodott az oldalán, a csatok magasságában kirojtólódzott a pulóver.

– Üljünk le egy asztalhoz – mondta a fordító, akit Bennek hívtak.

– Most jó itt – válaszolt Valentin –, ez a te borod.

– Csincsin, arrivederci – emelte poharát a pincérnő, szőkés haja fehér gallérjára omlott.

Ben fölhúzta szemöldökét, aztán eltűnt a pohárban.

Valentin a pulton Ben elé tolta a levelet.

A pincérnő rágyújtott, kidobta a rágógumit a szemétkébe, a mosogatóra dőlve nézte a két férfit.

Ben szája lassan mozgott, elmerült a levélben.

– Kérhetek egy cigit? – kérdezte a levél végén.

A pincérnő odanyújtotta a Chesterfieldet, tüzet csapott alá.

– Ilyenkor van benned valami atyai – mondta Valentin –, ahogy kívársz. Nem gondolod, hogy esetleg érdekel, mi van a levélben?

– Kaptál egy ösztöndíjat – mondta Ben.

– Hogy? Milyen ösztöndíjat?

– Nem tudom pontosan, hol van, de német nyelvterület – folytatta Ben.

– De hát én nem tudok németül!? – értetlenkedett Valentin. – Fordítsd le nekem szóról szóra!

– Azt írja, hogy kedves XY, ez te vagy. Örömmel értesítjük, hogy Alapítványunk vendégül láthatja Windmühlében. Előzetesen tájékozódunk az ön országának irodalmi és kulturális szervezeteinél, s a közel kétszáz nevet tartalmazó listából azért választottuk ki, mert nem a fővárosban él, és nekünk ez roppant szimpatikus. Ösztöndíját egy hónap múlva (dátum) kezdheti meg városunkban, a Bergstrasse 18-as számú ház második emeletén kialakított lakásban. Kérjük, amennyiben elfogadja az ösztöndíjat, a mellékelt úrlapot töltsse ki és postafordulattal küldje vissza. Ha az ösztöndíjat nem fogadja el, arról telefonon értesítsen az alábbi számon (telefonszám), hogy mielőbb megtaláljuk a helyét betöltő méltó személyt. Dátum, aláírás. Vagyis nincs aláírás, csak az Alapítvány pecsétje. Azt mondja, utóirat: Kérem, az ösztöndíj célja rovatba azt írja be, hogy regény.

Valentin hátradőlt a bárszéken. A bárszék támla nélküli. Ben kapta el a karját, és húzta vissza a pulthoz.

– Mutasd, mikori a keltezés? – kérdezte Valentin, megigazította a nyakból lehúzott pulóvert.

– A múlt héten adták föl – mondta Ben, odatolta a levelet.

– Még egy kávét? – kérdezte a pincérnő.

Az utcán villamosok jártak, a forgalom gyorsan dugult a szűk utakon. A fákon apró levelek lógtak, Ben a táskában cigi után kutatott.

– Ez valami vicc – mondta Valentin. – Soha nem hallottam ilyen városról. A múltkor a Robi kapott egy faxot valamelyik angol elsőligás klubtól, hogy olvasták a cikkeit, és nagyon meg vannak elégedve, és szeretnék meghívni egy meccsre, aztán elbeszélgetni, mert szükségük lenne egy jó sajtósra.

– A Robi tud angolul?

– Tud. Két hétig készült, ruhákat vásárolt, hogy jobban nézzen ki, mikor a felesége a fax fölső szélén meglátta, hogy honnan küldték.

– Honnan? – kérdezte Ben, száraz dohányleveleket rázott ki a spanyol–francia szótárból, kifújta az orrát, és eltette.

– A másik szobából. A haverok – válaszolt Valentin.

– De nézd meg – forgatta a levelet Ben –, kinti a pecsét, ezt nem itt adták föl.

– Tudod, mit? – állt meg hirtelen Valentin egy hosszú, fekete történelmi szobor előtt, melynek félig ellőtték a lábát. – Hívd föl őket!

– Én? – csodálkozott Ben.

– Csak annyira, hogy tényleg létezik-e. Aztán leteszed a telefont, vagy azt mondod, hogy téves, az ambulanciát kerested – magyarázta Valentin, szemében a bizalmatlanság fényei vibráltak.

Valentin egy bútorbolt pénztáránál kétezer forintot váltott apróra. Az első fülkébe mindketten bemásztak, teletöltték a gépet apróval. Ben a papírról tárcszótt.

– Kicsöng – mondta Ben, vártak. Nem vette föl senki. Ben lecsapta a kagylót, az apró a fülke kövezetén pattogva gurult szét.

– Jó számot hívtál? – kérdezte Valentin.

Barátja kicsapta az ajtót, s valami olyasmit mondott, hogy holnap találkozunk.

Valentin összeszedte az apró egy részét, a többihez nem fért hozzá egy telefonáló úriasszony pórázon futó kutyájától.

Beesteledett. Valentin vastag térképen feküdt az asztalnál, az olvasólámpa nem világította be az egésztestet, ide-oda csavargatta a forró lámpafejet.

Kopogtattak.

– Igen – Valentin föl sem nézett a térképből.

A házvezetőnő lépett be, tányéron illatos kalácsokat hozott.

Valentin hátrafordult, a sötétben csak az illatot érezte.

– Jöjjön nyugodtan – szólta Valentin, és visszafordult a térképre.

Az asszony az asztal szélére tette a tányért, összekulcsolta a kezét és várt.

– Elutazik? – kérdezte végül.

– Lehet – felelte Valentin, és még mindig nem nézett föl. Egy kalácsot a szájába tömött, morzsa nélkül elharapta.

– Biolisztból csináltam – mondta az asszony.

– Nagyon finom, vegyen nyugodtan.

– Köszönöm, én már ettem a konyhában.

Az asszony egyik lábáról a másikra állt, nyakát kissé megnyújtva átnézett Valentin válla fölött.

– Egyszerűen nem találok – mondta Valentin, mutatóujjával segítve elfáradt szemeit.

– Mit keres? – kérdezte az asszony.

– Windmühle, bár nem tudom, jól ejtem-e.

– Ez német – szólta az asszony.

– Német nyelvterület – egészítette ki Valentin.

Az asszony elvett a tányérról egy kalácsot, beleharapott. Valentin csodálkozva nézett rá, az előbb azt mondta, hogy már evett.

Az asszony soha nem étkezett Valentin társaságában, nem szerette, ha rossz fogai miatt bárki látja a kínlódását. De most valami történhetett vele, mert úgy harapta ketté a kalácsot, mint egy vasszöveget.

Valentin tétován az asszony lábára nézett. Új cipő volt rajta, pedig a házban mindig mamuszban járt. Piros és kék rovátkák indultak a cipő orra felől a boka irányába. Az asszony észrevette Valentin csodálkozó pillantásait, de bármennyire is szerette volna, nem tudta egyszerre mindkét lábát fölrántani a szoknyája alá.

És hát a szoknya, jegyezte meg végül magának Valentin. Éppen térd alá ért, körben széles fodrok, elől púposra tömött zseb.

Följebb már nem is mert nézni.

– Hosszú idő? – szólalt meg újra az asszony.

– Azt nem tudom, végül is, időt nem írtak.

– Akkor mit? – kíváncsiskodott tovább.

Valentin elmondta a levél tartalmát, vagyis amire emlékezett.

Mikor az asszony kilépett a szobából, újra maga elé húzta a német szöveget, s próbálta összevetni Ben fordításával. De igazából fogalma sem volt, melyik részt honnan olvasta ki.

Széthajtotta az úrlapot. Név, születési év, biztosan ezek. De mi az, hogy Sex? Ezt angolul írták volna? Na, mindegy, majd beírom, hogy heteroszexuális vagyok, gondolta Valentin, nem kell az ilyet titkolni.

De miért akarják ezt tudni?

Gyorsan átfutotta a rubrikákat, hátha van még néhány kirívó szó. A többit nem ismerte. Majd valahova ide kell az aljára írni, hogy regény.

De milyen regény?

Oda kell figyelnem, nehogy aláírjak valami marhaságot, gondolta Valentin. De nem fogom érteni, mit írok alá!

Kellett nekem angol tanulni német helyett!

A németesek mások voltak. Mind jól sportoltak. Az angolosok meg buliba jártak, ahelyett, hogy németet tanultak volna, gondolta Valentin.

Összehajtotta a papírokat, az íróasztal szélére tolta.

Bekapcsolta a tévét, süket fülekkel hallgatta a német csatornát.

Maga elé vonta a kalácsokat, s ekkor vette észre, hogy az egyikben vastag hitlerszalonna van.

Ben a szüleivel hatalmas kertes házban lakott.

Minden szobából lépcső vezetett az emeletre, ahol Valentin még soha nem járt. Csak azt látta, hol Ben anyja, hol az apja rohangál kosarakkal, táskákkal a lépcsőn.

Egyszer nyerítést hallott az emeletről, de Ben azt mondta, az apja imádja a westerneket. Máskor fél órán át lihegtek és nyögtek odafönt. Erre Ben: anyám imádja a pornót.

Valentin többet nem kérdezett.

Ott volt megint a levél az asztalon, Ben tollat markolt a kezében. Úgy tudta fogni, ahogy senki más. A toll hegye a gyűrűs- és a középső ujj között futott ki, törzsét nagyujjával szorította a mutatóra.

– Neved? – kérdezte Ben.

– Ne hülyéskedj már! Nem tudod?

– De, csak nem szeretném eltéveszteni. Nincs több példány az úrlapból.

– Talán nem is baj – mondta egykedvűen Valentin.

Ben elfordult a papírtól, hátradólt, kikapcsolta a tollat. A szemközti ajtó résznyire nyílt.

– Nem zavarok? – lépett a szobába Ben anyja.

– Nem – válaszolt kimerően Valentin.

– Valahol itt hagytam múltkor a konferenciáról készült dvd-t – mondta Ben anyja.

Odakint szél támadt, vékony ágak karcolták az ablakot. A levegőben tavaszi por szállt, betöltötte az orrlukákat.

– Na, mindegy – mondta az asszony –, akkor megnézek egy másik konferenciát – és azzal fölszaladt a lépcsőn.

Most Ben apja nyitott be.

– Fölment?

– Föl – válaszolt Ben.

– Meg fog vakulni – mondta a férfi, begombolta nyakán a felső gombot, az ajtó mögött kabátot suhintott a vállára.

– Ugyan, apa! – kiabált Ben a csukott ajtó felé –, tudod, hogy ez csak babona.

Valentin az emeleti szoba ajtaját nézte, a szél egyre erősebben rázta az ablakot.

– Tisztára Fellini – Valentin gyorsan letörölte szájáról ezt a mondatot.

Ben újra maga elé húzta a levelet, hátha rájön, hol tartott.

– Szóval? – kérdezte tanácstalanul.

– Nem tudok kimenni – válaszolt Valentin.

– Neked elment az eszed? – kérdezte Ben dühösen. – El akarod szalasztani életed nagy lehetőségét? Ezt meg fogod bánni!

Ben apja megjelent az ablakban, csak a feje látszott.

Kezével kitakarva a napot próbált benézni.

Valentin ott ült vele szemben két méterre, de látta a szemén, hogy nem látja. A körszakáll alját odacsípte a glettelés.

– Nem hagyhatok itt csapot-papot – magyarázta Valentin. – Hat sorozatom van folyamatban az újságoknál, három rovatom a megyében. És ki fogja addig fönntartani az albérletem?

– Senki. Föladod – válaszolta Ben, nagy köteg használt zsebkendőt vett elő, kiválasztotta a legjobbat és belefújta az orrát.

– Nem adhatom föl – mondta határozottan Valentin. – Szeretek ott lakni, a bére se túl magas.

– Van annyi pénzed, nem, hogy kifizesd előre! – magyarázta bennfentesen Ben, összehúzta a szemét, mint aki nem árul el titkokat. – Azért elég jól keresel.

– De meddig előre? Nem írtak dátumot.

– Kifizeted fél évre, a többit meg majd utalod.

Mintha golyó pattant volna az üvegen, s mintha Ben is mondta volna egyszer, hogy az apja gyakran verebészik.

– És a sorozatok? – kérdezte Valentin.

– Megírod előre. Mi az neked! Egy hét alatt meg tudsz írni száz oldalt. Négy hét, négyszáz oldal.

– De könnyen számolsz az én kontómra – fordult ellene Valentin.

– Én csak segíteni akarok.

Valentin előredőlt a fotelben, térdére könyökölt, s a nyaka táját pásztázta körme hegyével.

– Gyáva vagy – mondta végső érvként Ben.

Valentin meg se rezdült. Eszébe jutott, mikor önszántából leugrott egy ötméteres létra tetejéről.

– Töltsd ki a papírt, aztán majd meglátom – válaszolt Valentin.

Ben újra megmarkolta a tollat.

– A neved?

Valentin még aznap föladta a levelet légipostán.

Este gyors számtant tartott, lehetséges-e ilyen rövid idő alatt megírni a sorozatait.

Lehetséges, de vért fog izzadni.

Elővette a térképet, most a névmutatónál kezdte.

Windmühle.

Följegyezte a koordinátákat és visszalapozott.

A várost sárga vonallal jelölték körül, egy tó északi partjának csücskében feküdt.

Valentin külföldön se nagyon járt, nemhogy errefelé.

Megnézte a vasútvonalat, merre lehetne odajutni. Összevissza bolyongott az ujjá, egyszerűbb lesz az állomáson.

Hátradólt, a sötét ablakra húzott függönyt nézte.

De milyen regényt írjak én ott, morogta magában. Semmilyen ötlet nem jutott eszébe.

Vagyis egy régi, nagyon régi, de azt nincs értelme megírni, mert azt hiszik, hogy magáról írja. Hogy panaszkodik.

Az író egész életét végigdolgozta, de fogalma sem volt róla, hány példányban fogy, szeretik-e az emberek a könyveit. Csak kiadták. Soha semmilyen elismerést nem kapott, egyetlen díjjal sem jutalmazták. Pedig várta.

Mindig várta, hogy megszólal a telefon, s azt mondja valaki, gratulálok. Vagy jön egy levél, amiben elismerik a munkáját.

Most már nem ír, nagyon öreg.

Ül a hintaszékben, pokrócba csavarva, teát iszik és vár.

Megígérte, hogy nem fog meghalni.

Szemben a polcon ott vannak a könyvei, azokat nézi. Magát. Vagy magamagát.

Valentin összerántotta a függönyt, átöltözött a fürdőszobában, az ágyán föl-rántotta a takarót.

A lepedőn hatalmas, száraz folt.

A szemüvegért nyúlt, hogy megnézze, mégis mi lehet az.

II. fejezet

A vonat alkonyatkor indult a fővárosból, de mire kiért a házak közül, besötétedett.

Valentin kavargó gondolatok között nézte a sötét üvegtáblán elfutó fényeket.

Az Alapítvány levelét kabátja zsebében tartotta, mint legközelebbi bizonyosságot erről az útról.

De miért nincs aláírva? És hogy lehet az, hogy kétszáz emberből őt választották? Mit számít az, hogy valaki vidéken él vagy a fővárosban?

Egyikre se tudta a választ.

A kocsiban idős, alacsony asszony utazott vele, mackónadrágot viselt és cipzáros mellényt. Rádiót hallgatott két füldugóval. A szemei üresek és vizesek voltak, soha nem nézett rá. Hatalmas barna bőröndje Valentin feje fölött himbálódzott. Hogy tudta egyedül fölrakni? Valentin fekete bőröndje és hátizsákja az asszony feje fölött fért el.

A folyosóról időnként dohányfüst vagy erős parfümszag szivárgott a fölkébe.

Valentin lehunyta a szemét, s képzeletben a térképen követte a vonat útját.

– Jó estét! – mondta a kalauz, nagy huzattal tépte föl az ajtót. Széles, műanyag szemüvege nem illett az arcához. Az áttetsző, lila keretben nagyított szemgolyók pislogtak. A szeme sötét volt, akár egy kabátgomb.

Az asszony föl sem nézett, Valentin a meghívólevélbe hajtotta a jegyet. A kalauz minden oldalról megvizsgálta.

– Hová utazik? – kérdezte homályosan a kalauz.

– Windmühle – huhogta Valentin.

A kalauz végigmérte Valentin ruházatát, szájába harapott, s elgondolkozott. Mintha mondani akarna valamit, de nem biztos a dolgában.

Aztán szó nélkül visszaadta a jegyet, elment.

Valentin kezébe temette az arcát. Valamit biztosan félreértek, gondolta. Valamit észre kellett volna vennem, de elsiklottam fölöttem. Előbb-utóbb ki kell derülnie!

A vonat átlépett a határon, megállt.

Az esti peronon kevesen várakoztak, a forgalmista egyhamar sípolt.

Fiatal nő és idősebb férfi állt meg Valentin ajtaja előtt, beléptek. A férfi németül beszélt hozzá.

Valentin széttárta a karját, nem értem, mondta angolul. Mindketten leültek Valentinnal szemben. Csomag nem volt náluk, az arcuk pirosan fénylett.

Németül suttoztak.

Valentin belekortyolt az ásványvízbe, lehunyta a szemét, megpróbált aludni.

Amikor legközelebb kinyitotta a szemét, két fegyveres katona állt az ajtóban, útlevelet kértek. A férfival és a nővel németül, Valentinnal angolul beszéltek.

– Ismeri a nőt, együtt vannak? – kérdezte Valentint, aki csak a fejét rázta, aztán mégis rákérdezett.

– Miért?

– Így viszik át a lányokat – mondta a katona. – Szex – tette hozzá morcosan a másik.

Valentinnak a kérdőív jutott eszébe, s mintha egy pillanatra először értené, mi történik vele. Aztán mégse. Az érzés nem törte át a homályt.

Valentin órák óta várta a pirkadatot, nem tudott aludni, izgatott volt.

Mire Windmühlébe ért, egyedül maradt a kocsiban, kivilágosodott.

A csomagokkal lepattant a vonatról, elindult az állomás felé.

Megállt, mintha valamit fönt hagyott volna. Nem, minden itt van, gondolta, de mindaddig nem mozdult el, míg az elhaladó vonatablakon be nem látott az üres fülkébe.

Az állomás órája hat óra négy percet mutatott.

Túl korai még az idő, gondolta, biztosan nem jön ki elé ilyenkor senki az Alapítványtól.

Az állomás hatalmas épületében bolyongott a csomagokkal. Most jutott először eszébe, hogy körülnézzen, és az is, hogy itt van, megérkezett Windmühlébe.

Az üvegfalú váróteremben leült egy székre a csomagok mellé, várt. Hogy mire, azt maga sem tudta. Percek múlva találta ki, hogy nyolcig vár. Akkor kezdődik a hivatali idő.

Fáradt volt. Végre nem mozgott alatta az ülés. Elaludt.

A széken hátracsúszva feküdt, áll a mellkasába mélyedt, a szája csukva maradt, szemüvege az orrára szaladt. A teremben csend volt, az üvegfalon túl erősödött a forgalom.

Azt álmodta, hogy üvegfalú szobában, megvetett ágyban fekszik. Az ágyból közvetlenül a vasúti sínekre látni, melyeken galambok sétálnak. Ölében laptopja fekszik a takaró fölött, s az ágynemű finom illatáról ír, mikor nyílik az ajtó. A kalauz áll ott csípőre tett kézzel, hatalmas szemüvege mögött csóválja a fejét.

Valentin fölemelte a fejét. Ott ült az üvegfalú szobában.

Megdörgölte a halántékát, körbenézett, egyedül volt.

Előkotorta a meghívólevelet. Bergstrasse 18. Belebújt a hátizsákba és elhagyta az állomás épületét.

Az utcán éjszakai vihar nyomai, szélborzolta tócsák, derékből elhasadt facsemeték.

Az úton elvétve jártak autók, minden bolt zárva. Hétfége volt.

Valentin hidegnek és idegennek érezte a várost, nem ismert itt senkit és semmit, ám mégis úgy sétált, mint aki otthon van.

Legalább egy térképet küldhettek volna, gondolta.

A buszmegálló fülkéjében két fiatal lány, mellettük sovány fiú ült a padon, félliteres üvegből húzott nagyokat, aztán maga elé nézett.

Valentin a lányokhoz lépett.

– Merre találok a Bergstrasse 18-at? – kérdezte angolul.

Nem válaszoltak. Huncutul nevetgéltek, mintha valójában nem is az utca érdekelné Valentint, hanem a csajok.

Hogyhogy nem tudják? Egy ekkora városban? Vagy nem Windmühlében vagyok?

Valentin visszaidézte az állomás épületét, de nem látta maga előtt a kiírást. Akkor miért szállt le? Pedig ott biztos volt benne, hogy megérkezett.

A levegő melegegett, a forgalom erősödött. A kirakatokból ítélve a Belvárosban járt.

A zsebében összekotorta az aprót, térképet kért az újságostól.

Az árusnak újabb és újabb ötletei támadtak, hová rakta a térképet. Az utcát nem ismerte. Egyik kezével átfogta a vállát, a másikat szája elé emelte, de ez sem segített.

Valentin megigazította a hátizsákot, a bőrrönd ropogva görgött a főlészáradt aszfalton.

Szűk mellékutcán át megpillantotta a tavat, amely köré a város épült. Gondolkodás nélkül a part felé indult.

A vízparton nem járt senki. A tó áttetsző hullámai lustán futottak a betonszegélyig.

Levette a hátizsákot, leült egy stégre. Az este csomagolt három szendvics közül megette az egyiket.

Végül megette mind a hármat.

A vizet megitta a vonaton. Körülnézett, a stég széléről a jéghideg vízbe kortyolt.

A túlparton óriási, havas hegyek emelkedtek, rajtuk még téli napfény szikrázott, miközben a parton már langyos tavasz volt.

Sokáig maradt itt fekve. A hegyekből érkező zeppelein szállt át fölötte.

Némán úszott a magasban, gömbölyűen csúcsos orráról hosszú madzag szállt az ellenszélben.

A stég szélén zöld rézszobor magasodott. Tépett, elnagyolt alakja sellőt vagy vízitündért formázott.

Belebújt a hátizsák kantárjába, mikor sétáló pár érkezett a partra, s egyenesen felé tartottak.

A férfi magas volt, ősz, nyugodt vonásai mögött résnyire húzott szemekkel figyelt, olykor a nőre pillantott, aki fiatal volt és alacsony, arca kerek, ázsiai, a férfi minden szavára elmosolyodott.

Valentin egy pillanatra azt gondolta, az Alapítványtól jöttek.

Előhúzta a meghívót, és a férfi felé fordult.

A férfi elolvasta a papírt, a címet. Hosszan nézett az alacsony, fekete hajú nő szemébe, mintha ott ülne a térkép, majd egyetlen kézmozdulattal mutatta az irányt, föl a domb tetejére.

Valentin a két csomag alatt pár lépés után leizzadt, váratlanul az eső is eleredt.

Fáradt volt a hosszú úttól, de belül mégis éberén figyelt a legkisebb részletekre is, nyugtalansága nem csillapodott.

A meredeken ívelő, néptelen utca mellett kőkorlát futott, lezárva a pázsitos telkeket. A kőkorlát egyik gömbjét sötét kendő fedte, hátulról megkötve és gondosan ráigazítva, mintha a kőben saját fejét féltené valaki.

Nem sokkal följebb vaskos szivarvég feküdt a járda és a kövesút közötti víz-elvezetőben, arany színű, ovális szalaggal átkötve.

Az utca végén kisméretű, kék és fehér csíkokkal szabdalts frottírtörülköző feküdt a járdán, de nem csomóban eldobva, egy kupacban, ahogy a táskából kiesik, hanem készséggel széthajtva, elsimítva a betonon.

Valentin fölneézett a házszámra. Bergstrasse 18. Hát mégis létezik.

A bejárata előtt töprengve állt. Vajon a munkája részét képezi-e megfigyelni ezeket a nem egyszerűen elhagyott, már-már odahelyezett tárgyakat, vagy ennél sokkal lényegesebb dolgokat kellene észrevennie?

Ez itt más világ. Ebben néhány óra után biztos volt.

Fölnézett a három emelet magas házra, amelynek apró ablakai mögött sejtette szobáját.

Ekkor a ház súlyos kapuján kiugrott egy férfi, hóna alatt kispárnát szorongatott. Valentint félrelökve, zokogva rohant a központ felé.

Valentin hosszan nézett után, hátha visszatér, vagy a házból követi valaki. Ez lesz az első drámai jegyzetem, gondolta, de hogy milyen történetbe illenék, arról fogalma sem volt.

A kaput becsukta, fölkapta a görgős bőröndöt. Széles márványlépcső vezetett a második emeletre.

Az első forduló után megállt. A lépcsőkorláton masszív levélindák, a fordulóban makkot formázó kapaszkodó. A tágas lépcsőházba széles ablakon át ömlött a fény.

A másodikon három ajtó, mind kétszárnyú, középen rézkilincs. A lépcső melletti ajtószárnyon ott állt a neve.

Benyitott, az ajtót nyitva találta.

Ha ezt tudom, gondolta, egyből idejövök.

A hátizsákot és a bőröndöt az ajtó mellé dobta. Mintha a másik helyiségben matatna valaki a papírok között. Valentin megállt, megnyalta a száját, hangosan köszönt.

– Good morning! – sóhajtott. – Guten Morgen!

A papír újra zörgött, de nem érkezett válasz.

Valentin várt. A szobáját nézte, a szobát egyszerű bútorokkal.

Újra köszönt, ezúttal magyarul, de már indult is a másik helyiség felé.

A konyha falán naptárt dobált egy bekapcsolva hagyott ventilátor.

Valentin zavarba jött. Mert hát akkor mégiscsak van itt valaki.

Körbenézett. A konyha mellől nyílt a fürdőszoba. Ez a három helyiség, semmi több.

Valentin kikapcsolta a ventilátort, tüzetesen átvizsgálta a lakást.

A konyhában konyhaszekrény, ebédlőasztal, mosogató, gáztűzhely, hűtő. A fürdőszobába harmonikaajtó nyílt, bent kézmosó, zuhanytálca, fehér vécésze, a falon szárító.

A hosszú szoba végén széles ablak nyílt az erdőre, ami a sok esőtől most párát lehelte magából. A szoba másik ablaka városi utcára nézett, lent villamossín, macskakő. A szemközti házak is a tő felé futottak.

A bejárat mellett ruhafogas, vele szemben ruhásszekrény, vállfák, polcok. Az utcai ablak előtt a fekhelye, vele szemközt az íróasztal karszékkal, éjjeli lámpával, ami rugós karjával elér az ágyig.

Az ágyneműtartóban sárga paplant és huzatokat talált, pokrócot és egy párnát.

A férfi jutott eszébe, aki kirohant a házból. Elvitte volna a kispárnát?

A fürdőszobában két törülköző feküdt a polcon, a konyhában edények, evőeszközök. Megnézte, éles-e a kés.

Valentin a konyhaablakból nézte a burjánzó erdőt, amely csak följebb kezdődött. Az épület hátsó részén, a kertben apró zöld saláták, hosszú hagymaszárak és egy különös, kereszt alakú tartókból készült lugas, amihez nem ültettek futónövényt.

Már a bőröndjéből csomagolt, mikor dübörgő harangzúgás rázta meg a szobát. Mintha az egész épület kilengene a hangtól.

Az ablakhoz fordult.

A távolban fehér, műanyag kalapot viselő férfit pillantott meg, ahogy a szögletesre nyírt, sűrű sövényen igyekszik áttuszkolni magát.

Fehér ingét véresre karmolták az éles metszésű, hegyes ágak, fél teste már a másik oldalon volt, emez oldalon súlytalan lendületeket vett a mankóba kapaszkodó kéz.

Egyszer csak megállt és visszanézett.

Valentin megigazította a szemüvegét, mintha semmit sem látna.

A férfi motyogott valamit, talán azt, hogy erre rövidebb.

Visszatért a szobába, kipakolta a táskát, berendezkedett a fürdőszobában, letusolt, és a pokrócba csavarva elaludt.

Sötét volt, mikor fölébredt. Sárga fényű utcalámpa rajzolt ablakot a falra.

Telefoncsörgést hallott. Mintha a másik lakásból szívárogná át. Tompa, mély hang.

Pedig a fal az ablaknál fél méternél is vastagabb.

A telefon elhallgatott.

Valentin mozdulatlanul feküdt a pokróc alatt, minden ismeretlen volt körülötte, még a sötétség is.

Néhány perccel múlt tíz, kialudta magát, de újabb kérdések gyötörték.

Mit keresek én itt? Kaptam egy levelet, otthon fölszámoltam mindent, utaztam ezer kilométert, és itt fekszem egy idegen ágyban, mintha minden a legnagyobb rendben lenne. Van ilyen?

Fölkapcsolta a villanyt, tiszta ruhát húzott.

Öltözés közben először figyelte meg aprólékosan az íróasztalt, amin majd dolgozni fog. Az asztal alá csúszva lehetetlenül alacsony karszék, szélesen domborodó, kényelmes ülőkével.

Az íróasztal lapja alatt keskeny, nagy területű fiók, oldalt hárompolcos szekrény, amiben rátalált a pirosan világító telefonra. Fölrakta az asztalra, fölemelte a kagylót. A meghívóról betárcsázta az Alapítvány számát. Tíz óra elmúlt, rögzítő hangja szólt. Valentin lecsapta a kagylót.

Biztosan tudják már, hogy itt vagyok, gondolta.

Pulóvert húzott és becsukta az ajtót.

Kulcsa nem volt. Az Alapítvány bizonyára gondoskodik kulcsról, ha szükség van rá.

Az utcán hűvös, párás levegő járt, az utcalámpák magasról szórták a fényt.

Valentin egyedül bolyongott a városban, mintha senki nem lakna erre felé.

A távoli keresztúton autó suhant át.

A meredeken lefutó járdáról belátott a világos kertekbe. Fehér macska ült a fűben, sötét nyakörvet viselt. Fejét félre billentve nézte a vánszorgó bogarat.

Lefelé könnyebben esett a járás, mint délelőtt föl a két csomaggal.

A kék-fehér csíkos törülköző még a járdán hevert. A korlátgömbre húzott fejkendő már nem volt a helyén.

A keresztúton jobbra fordult, arról jött délelőtt. Az utcára fényes kirakatok sora szórt a fényt.

Ékszerek, ruhák és gyümölcsök, tévék, párnák és szőnyegek, órák, könyvek és antik miniatűrök.

Valentin letért a part felé, ahol fényes lámpagömbök világítottak. Erősen visszametszett platánok a parti sétányon. Kevéske levelükkel olyanok, akár babérral díszített uralkodók, akik az alkalmas pillanatot várják, hogy vízbe vessék magukat.

A partfok végében két hattyú szobra állt. Valentin, mintha csak fogódzót keresne, megmarkolta az egyik hosszú, sima nyakát.

A partról visszanezve jól látszott, hol vannak még nyitva mulatók, de nem volt kedve beülni a füstbe. A tó fölé magasodó távoli hegyek sötét körvonalát

nézte, a rajtuk kigyúló lámpákat, mintha csillagok születnének és tűnnének el örökre.

Valentin a bárpulthoz ült, mint otthon a levéllel, most jeges citromlét rendelt.

Megnyugvással töltötte el, hogy az angolt itt szinte mindenki beszéli. Mégsem annyira elveszett, ahogy gondolta?

Halk zene dűnnyögött, senki nem dohányzott.

A csaposton és rajta kívül heten ültek a bárban, három nő és három férfi. Hátul a sarokban bajszos, nagyon magas ember, lábai széttárva az asztal alatt. Arca csontos, szája vastag és izmos, fölötte különös, keleties bajusz.

Valentin kortyolt, óvatosan ráemelte tekintetét.

A férfi borítékot húzott az orrához, megszagolta, leragasztotta és eltette. A másik zsebéből újabb borítékot emelt ki.

A borítékból három-négy bankó, fényképek, képeslapok kerültek elő. Figyelmesen forgatta és nézegette őket, mintha keresne valamit, de nem tudja, melyiken látta utoljára. A fényképen vagy a pénzen?

Hirtelen Valentinra nézett, aki zavarba jött.

A férfi szeme nem eresztette. Merőn és kitartóan figyelte.

Valentin fizetett.

Kint szaporán lépkedett, nem tudta, jön-e utána valaki.

Egy ideig sejtelve sem volt, merre jár, csak irány szerint haladt.

Az eső újra az arcába szitált. A kaptatón most is elfáradt.

Az utat szegélyező keskeny csatornában ott feküdt a szivaracsonk, sértetlenül, aranyos körszalaggal megkötve. Mintha abban bízna, hogy egyszer újra parazsat kap.

A kaput nem zárták, az ajtó is nyitva állt.

Valentin villanyt gyűjtött, ellenőrizte a tárgyakat. Minden a helyén maradt.

A bőrönd oldalzsebéből üres füzetet húzott elő, tollat. Fölkapcsolta a kislámpát, asztalhoz ült az alacsony karszékbe.

A szék ülésében rugók pattantak, mintha Valentin fenekében törnének össze a csontok.

III. fejezet

Valentin éjjel mélyen aludt, ám akárhányszor fölébredt, feje alatt kereste az otthoni kispárnát.

Hajnalba újabb harangzúgás rázta meg az ágyát, az utcán duruzsolva megindult a forgalom.

Kopogtak. Valentin szeme kinyílt, hallgatózott. Már fordult volna befelé, mikor újra kopogtak.

Valentin fölült az ágyban, de túl lassúnak érezte magát, hogy egy szempillantás alatt fogat mosson és felöltözzön.

– Igen? Ki az? – kiáltott ki helyette.

Válasz nem érkezett.

Valentin belevörösödött, hogy magyarul beszél.

– Oh, excuse me! – szedte össze az ébredő angolt. – It's opened!

Az ajtó varázsütésre kinyílt, s az ajtókeretben középmagas férfi jelent meg, arca kedves, jó kedélyű volt. Ruházata a lehető legegyszerűbb, farmernadrág és vékony, cipzáros pulóver, a lábán barna bőrcipőt viselt. Mozgása könnyed volt, ám minden mozdulata jelentős erőről árulkodott. Talán valaha röplabdázott. A keze, mellyel fekete aktatáskát szorított oldalához, akár egy fizikai munkásé, aki fél kézzel emeli ki a csomagtartóban szállított fűnyírót.

– Jó reggelt – mondta a férfi angolul, becsukta az ajtót, szétnézett a szobában, mintha most járna ott először.

A hirtelen támadt huzatban erős ammóniaszag keveredett a levegőbe, mintha Valentin hozta volna magával otthonról. Valentin zavara ettől csak fokozódott, képtelen volt kikelni az ágyból.

– Jó reggelt – köszönt vissza Valentin, bólintott, mintha csak utcán találkozónának.

A férfi egyenesen Valentin ágyához lépett, arrébb tolt a takarót és leült az ágyra, táskáját ölébe helyezte, majd kezét nyújtott.

– Max Malbum vagyok – mondta a férfi –, az Alapítványtól jöttem.

Valentin ügyetlenül rázogatta a férfi kezét, és háromszor is elismételte a nevét.

– Mikor érkezett? – kérdezte a férfi.

– Tegnap, tegnap este – mondta Valentin, s csak percek múlva jutott eszébe, hogy nem este, hanem reggel szállt le a vonatról.

– És, érzi már az inspirációt? – kérdezte kedvesen a férfi, kezével megkavarta feje fölött a levegőt.

Valentin az íróasztalon fekvő noteszre nézett, mintegy bizonyosságot keresve állítására.

– Igen, érzem az inspirációt. Tegnap éjjel már jegyzeteltem is – mondta büszkén Valentin, s úgy érezte, az éjszakai jegyzettel már valamit fölillantott abból, amiért érdemes volt őt választani kétszáz író közül.

Malbum nem szólt semmit, Valentin szeméit nézte, figyelmesen mosolygott. Igen, gondolta Valentin, ő is érzi, hogy jól választottak.

Valentin följebb ült az ágyban, mutatva kínos helyzetét, amiben tiszteletlennek érezte magát, de hirtelen nem talált egérutat.

– Kér egy kávé? – kérdezte Valentin, hátha kiszállhat az ágyból, és legalább köntöst húzhat.

– Köszönöm, már ittam – Malbum kicsatolta táskáját és egy vastag, leragasztott borítékot húzott elő, átnyújtotta Valentinnak. – Az ösztöndíj első részlete. Elég lesz egy ideig – mosolygott Malbum.

– Köszönöm – Valentin átvette a borítékot, de fogalma sem volt, fölnyissa-e, vagy csak Malbum távozása után pillantson bele.

A boríték bal felső sarkában ott állt az Alapítvány jól ismert emblémája.

Valentin hirtelen úgy érezte magát, mint egy beteg, idős ember, akit jótévője meglátogat a kórházban, de a pénz már nem segíthet rajta.

– És, elégedett a szállással? – Malbum újra szétnézett, de sehogyan sem akart fölállni az ágyról.

– Igen, nagyon jól érzem magam itt – válaszolt Valentin, s arra gondolt, talán most kellene megemlítenie a kispárnát.

– Ha bármiben segíthetünk, telefonáljon nyugodtan. A számunkat tudja.

– Igen, persze, tudom – válaszolta Valentin, és úgy volt vele, majd vesz magának kispárnát. Neki nagyobb dolgokkal kell foglalkoznia, mint például, de nem jutott eszébe semmi.

– Nagyon örülünk, hogy itt van – Malbum bátorítólag megfogta Valentin térdét. Széles, forró tenyere átsütött a paplanon. – Az Alapítványunk – folytatta Malbum – elsősorban azokat a fiatal és tehetséges írókat támogatja, akik még nem futottak be, de jó esélyük van rá, hogy egyszer elismert művészek legyenek. Számukra biztosítunk pénzt és szállást, hogy ne kelljen a létfenntartás kényelmetlen ügyjeivel bajlódniuk, s hogy ez idő alatt kizárólag munkájuknak szentelhesék figyelmüket. Ne a megélhetés diktálja a tempót, hanem a belső igény, a belső hang, az inspiráció.

Valentin szájában összegyűlt a nyál, de nyelni sem mert, nehogy elárulja, fogalma sincs, mi az ő munkája itt.

– És milyen tervekkel érkezett hozzánk? – kérdezte váratlanul Malbum, de arcán nyoma sem volt a számonkérésnek.

Valentin először az úrlapra akart hivatkozni, ők kérték, hogy írja be: regény. De szemtelenség lenne az Alapítványra háritani, fantáziája azért ennél többre képes.

– Egyelőre jegyzeteket készíték – mondta zavarában Valentin, aztán javította magát –, naplót írok, amiből összeállítok egy regényt.

Valentin régi tervére gondolt, az idős íróra, aki soha, egyetlen méltatást és elismerést sem kapott. De hogyan is írhatna egy tehetséges, fiatal író a csalódott öregemberről. Neki bizonyítania kell, nem elkeseredni.

– Ez remek, gratulálok – mondta Malbum.

Valentin úgy érezte, a férfi gondolataiba lát, nem dicsérhet így egyszerű naplót, ezért az alábbi kiegészítést tette.

– A napló és jegyzetek egy ösztöndíjas életéről szólnak, az ösztöndíjasok különös létformájáról. De lesz benne szerelem, szex és bűntény is.

– Á, krimi? – mondta kedélyesen Malbum, szemében először gyúlt bizonytalan fény.

Valentin nem értette, miért örül ilyen furcsán Malbum a kriminek, ezért gyorsan hozzácsapta.

– Úgy krimi, ahogy Kafka se krimit írt, csak a bűnösség kétségéről... – s itt sután nyitva hagyta a mondatot, félt, hogy üres tervéhez képest túl sok konkrétumról beszél.

Malbum végre fölállt az ágyról, az íróasztalhoz lépett, s mintha a magyarul írt jegyzeteket olvasná. Megfordult, az asztal előtt álló, recsegő székre támasztotta térdét, mosolygott.

Valentin átizzadt pizsamája rátapadt a hátára.

– Péntek este partit rendezünk a várban érkezése tiszteletére. Szeretném bemutatni néhány kedves embernek, és megismerkedhet a szemközti lakás ösztöndíjasával is. Vagy már találkoztak?

– Nem, még nem – mondta Valentin.

A reggeli fények délelőtti fényre nőttek, a szemközti ház ablaka Valentin arcába tükrözte a napot. A boríték átizzadt a kezében, notesze tartalma az asztal fölött lebegett.

– Akkor péntek este hatkor – mondta Malbum búcsúzóul, s mikor kilépett, résnyire nyitva hagyta az ajtót.

Valentin már nem akart kiszállni az ágyból, fáradt volt, mintha csak most érkezett volna.

Valentin átizzadt pizsamája rátapadt a hátára. Kinyitotta a borítékot, egyforma százas bankók voltak benne. Először harminckilencnek, aztán negyvenegyek számolta.

A huzat kinyitotta az ajtót, tömény ammóniaszag csapott a szobába. Szemközt a másik ösztöndíjas kétszárnyú ajtaja fénylett.

Valentin fölállt, a pénzt a fiókba dobta, s ahogy volt, pizsamában a másik ajtóhoz settenkedett, leolvasta a névtáblát.

Búth Kiwi.

Valentin el nem tudta képzelni, melyik országban viselnek ilyen nevet. De nem törte rajta a fejét, mert mi van, ha álnév.

Fürdött, felöltözött, s minthogy ő az új ösztöndíjas, bekopogott Kiwi ajtaján. Kicsit erősnek érezte az arcáról párolgó krémszappan illatát.

Újra kopogott, tizenegy körül járt.

Valentin fülelt, rádió recsegő hangja szólt, telefon csörgött.

Harmadik kopogáshoz tartotta az ujját, de sarkon fordult, pénteken találkoznak.

Az emelet harmadik ajtaja mellett üresen állt a névjegytek. Ide még érkezik valaki.

Valentin pénzt gyúrt a zsebébe, megtörölte szemüvegét, és lesétált az utcára.

Nyoma sem volt a vihar foltjainak. A kövek, a házak fényesen csillogtak, az autók tisztán álltak a parkolóban. A tó elnyújtott tükre egészen a kapuig látszott. Valentin megállt, próbálta megbecsülni a távolságot, mely nem lehetett több két kilométernél, s ha a lejtő dőlésszöge legalább tíz fok, akkor mintegy háromszáz méterre áll a tó felszíne fölött.

Az úton idős asszony jött szembe, tempósan lépkedett a meredek emelkedőn.

– Grütze – mondta az asszony, mosolygott, mint az árpacipó.

Valentin szóhoz sem jutott, csak bólintott, mintha néma lenne. Mi az, hogy Grütze?

Most fiatal lány jött vele szembe, haja szőke, copfba kötve, arca kerek, mint egy babáé.

– Grütze – mondta a lány, és úgy nézett Valentin szemébe, mintha rég ismerné.

Valentin megfordult utána. A lány alig lépett kettőt, visszanézett a válla fölött, mosolygott, s ujjával úgy integetett, ahogy kacska hápogását utánozzák. Valentin két lélegzet között elnevette magát, s látta, amott középkorú pár közeleg felé. Fölkészült a találkozásra.

– Grütze – mondta a nő, aztán a férfi is.
– Helló – mondta Valentin ügyetlenül, mélyen zsebébe fúrta a kezét, mint aki helyes kifejezés után kotorász.

Az utca végén, ahol a főútba torkollott, két pad állt az út széli zebra mögött. Valentin leült a padra, hátát a támlának vetette és figyelte az embereket, hogyan köszönnek egymásnak.

Lassan dél, a forgalom erősödött, nem hallott semmit a zajban.

Már majdnem fölállt, mikor egy asszony toltá el kerékpárját, s megkérte, tartsa egy pillanatra, amíg megigazítja a térdzokniját. Vagyis erre gondolt Valentin, nem értette, mit mond a nő, aki végül a cipőjét kötötte be.

Valentin a kerékpár kormányát fogva fölállt, angolul magyarázott.

– Elnézést, asszonyom, meg tudná nekem mondani, mit kell arra válaszolni, hogy Grütze?

– Semmi probléma, nem zavar – mondta a nő –, de még nem vagyok férjnél.

– Ó, ezer bocsánat, kisasszony – mondta Valentin, s most vette csak észre, hogy férfiváz bicikli kormányát tarja a kezében.

– Semmi probléma, semmi – folytatta a nő –, mondja csak azt nyugodtan másoknak is, amit ők mondanak magának.

– Áhá! – mondta Valentin. A nő a kerékpár felé nyújtott karral jelezte, kéri a bringát, majd vállához húzva kézfejét kacsaszerűen búcsút intett.

– Csáó!

– Csáó! – Valentin hosszan nézett a nő után, aki a következő sarkon befordult a kóser étterem felé.

Dél volt, Windmühle harangjai pár másodperces késéssel kongatták a delet, s mire mind bekapcsolt, a város egyetlen harangzúgásba olvadt, melyből tüskeszerűen álltak ki az autók csípős dudái.

Valentin egy utcai pavilonnál grillezett zsömleszeletek közé szorított toszkán kolbászt nyomott a szájába, a mustárt a szalvétából nyalta hozzá. Pohár sört ivott rá, majd percekig vizsgálta üres tenyerét.

Nem volt benne kolbászszír. Eltűnt. Vagy fölszívta a bőre. A keze olyan tiszta volt, mint a csecsemőké.

A pavilon elején sorakozó toszkán kolbászokat nézte, melyek kézmosásra is alkalmasak.

Kipróbálom újra, gondolta, de egy tíztagú kínai társaság ugrott rá a bódéra.

A házak között fölnézett az égre, a némán szaladó füstfelhőkre, s hirtelen azt gondolta, igen, Windmühlében vagyok.

A harangzúgás még ott remegett a tavaszi lombok között, ismerős verebek és galambok csipkedték a rügyeket. Valentin torka elszorult, fátyolos könnyű szökött a szemébe, hálát érzett, s benne mégis kétséget, vajon meddig tart ez így?

Valentin a város kis utcáin sétált, térképet rajzolt fejben, melynek mellékvonalai a tóhoz és a főúthoz viszonyítva futottak.

Az egyik sarkon megpillantotta a könyvtár épületét, mellette széles kerékpártartók. Megállt a kétszárnyú lengőajtónál, amely kifelé és befelé egyaránt jól

csapta a szelet. Közvetlenül egy magas lány után lépett a terembe, ahol keskeny forduló után lépcső vezetett az alagsorba süllyesztett könyvtárba. A fordulóban számítógép állt közös használatra. Valentin megfogta az egeret, az interneten behívott egy ismerős oldalt, s úgy tett, mintha gondolkodna. A monitor tükrös fényében látta a könyvtárost, aki kartonokat rakott az asztalra, mintha pasziánszozna. Valentin megfordult, a könyvtáros maga elé mutatott a pultra.

– Jöjjön, iratkozzon be!

– Köszönöm, köszönöm – mondta Valentin angolul –, majd máskor visszajövök.

A könyvtáros megértően bólintott. Valentin úgy lépett az utcára, mint aki kényszerházasság elől menekül.

Az utcán langyos szellő járt, bátran legyezve Valentin tűzpiros arcát.

– Grütze – köszönt rá egy korabeli nő, de nem lehetett még negyven. A szemei tiszták voltak, a bőre fehér, sárga pulóverén chilipaprika-kitűzőt viselt.

Valentin nem fordult meg utána, de percekig emlékezett az arcára. Nem értette, miért ilyen kedvesek hozzá a nők. Otthon senki nem szól hozzá az utcán, itt meg körbedalolják szépséggel és kedvességgel. Valamit biztosan félreért, gondolta. Miért pazarolnák rá, miért ilyen közvetlenek?

Az utca végén szűk kaptató vezetett föl, két autó alig fért el egymás mellett. A házak éleikkel fordultak a folyton kanyarodó út felé. Itt az egyik kirakatban paplanok, ágyneműk, pokrócok, cérnák és párnák sorakoztak, s magában a boltban sem volt más, mint ezek ezerféle variációja.

A boltos idős, szigorú tekintetű asszony volt, de ahogy meglátta Valentint, szélesen mosolygott, fogai vakító csillámokat szórtak az üvegtáblára, s mintha a májfoltok is beleolvadtak volna.

Valamikor nagyon szép asszony lehetett, gondolta Valentin, s most is gondosan választott magának szoknyát és rövid, karcsú kabátot. Az ajtóhoz lépett, elfordította a kulcsot.

Valentin tétozva, nem látta a kirakatban az árakat.

Az asszony újra ránézett, csodálkozott, mérőszalagot kanyarított a vállára.

Valentin belépett az ajtón, s ahogy tanulta, köszönt.

Az asszony az ajtótól kezdte ecsetelni a portékákat, a pokróctól a párnáig. Szépen és dallamosan beszélt, mintha énekelne, ám a dalt megszakítani nem épp figyelmesség.

Talán négy perc is eltelt, mire Valentin szóhoz jutott.

– Elnézést, asszonyom, nagyon köszönöm, de nem beszélem az ön nyelvét, csak angolul tudok.

Az idős asszony egyszerűen összeráncolta homlokát, dühösen lehúzta válláról a centit, két lépést hátrált a pénztárgép felé, s megrázta a fejét.

– Nem beszélek angolul – mondta határozottan.

– Sajnálom – szólta Valentin, s most végre otthon érezte magát. Nem értik és elutasítják. Lehajtotta a fejét, melyben ha legalább egyetlen németül csengő szó is kering, nem érezte volna üresnek.

– Honnan jött? – kérdezte váratlanul az asszony, arca kisimult, szemei nevettek, jól állt neki a rövid angol mondat.

– Magyarországról – mondta Valentin, s először ejtette ki száján ezt a szót úgy, mintha valami lehetetlen távolságról beszélne, ahogy otthon Szibériáról.

– Magyarországról? – csodálkozott az asszony, homlokán ráncokat húzott a hajtvéig, s oldalt egy fonott székek keskeny támlájára nézett.

Valentin súlyos semmiket görgetett a fejében, fogalma sem volt, mit tehet még hozzá, s ő is a fonott székek karfájára nézett. Szemei előtt lassan forgó földgömb jelent meg, amelyen jelentéktelen sárga folt Magyarország, s tulajdonképpen az ország egész területét letakarja a főváros piros négyzete. S akkor arra gondolt, hogy azt mondja, Budapest, de mintha lámpaboltban kérne más színű lámpát, holott az előbb magyaráltak el világosan, itt nincs semmiféle lámpa.

Valentin olyan egyedül volt, mint wolframszál a tejizzóban. Ezt csak napokkal később jegyezte föl.

– Hol van Magyarország? – törte meg az asszony a csendet, föladva a gondolkodást, Valentintől várta a választ.

– Alig ezer kilométerre. A szomszédos országok szomszédja. Keletre.

– Balkán? – kérdezte az asszony, mintha barkochbajátékot űzne szűkös szókincsével, s majd minden olyan szót megkérdez, aminek köze lehet a földrajzhoz.

Valentint mindig kétségbe ejtette ez a szó, nem tudta, mit gondoljon róla, mert bár földrajzilag nem, de az ország állapotát a puha balkán úgy jellemezte, ahogy a puha diktatúra egykor.

Nem válaszolt, levette a szemüvegét, megtörölte kézfejjével az orrát, s várta a következő kérdést.

– Ó, sajnálom, nem akartam megbántani – mondta az asszony, de kíváncsisága nem lankadt. – Szóval, keletre. És, mondja, Magyarországon angolul beszélnek?

– Nem, dehogyan – válaszolt meghökkenve Valentin.

– De hisz ön angolul beszél!?! – csodálkozott az asszony.

– Igen, de Magyarországnak saját nyelve van – magyarázta Valentin.

– Igen? – nyílt szélesre az asszony szeme. – És milyen saját nyelve?

– A magyar – Valentin érezte, nem adott kielégítő választ.

Az asszony csücsörített, mintha meggy magot készülné kiköpni, plafonra vetett tekintettel ingatta a fejét, ahogy saccolni szokás. Magyarországon magyarul beszélnek. Ez, végtére is, hihetően hangzik, látszott az asszony arcán.

Mikor Valentin kilépett a boltból, hóna alatt a fehér kispárnával, az asszony bezárta az ajtót, s úgy nézett utána, mintha régi szerelmére emlékeztetné a távozó vendég.

IV. fejezet

Hét közben újra borongós idő köszöntött a városra, de a hét végére elvonultak a felhők, finom esőillat lengte be az erdőt. Valentin az északi ablakból figyelte a csillogó fákat, s köztük egynek különös figyelmet szentelt.

A fa egy domboldal széléből állt ki, a mély felé hajolva, erős gyökerekkel kapaszkodott a mutatványhoz. Lombozata áttetsző volt, zöld hajtásai között

szűrte át a kék égboltot. C. D. Friedrich festményein nőttek ilyen fák, könnyű, beszédes ágakkal.

Valentin pizsamában ült az íróasztalhoz, s jegyzeteket költött az elmúlt napok bolyongásairól.

A városról még mindig nem talált térképet, s az elhagyott holmik sora egyre nőtt.

A járdán, bokrokon és ablakpárkányokon fekvő hajgumikra még csak tudta a magyarázatot – minden második nő copfban hordja a haját –, de azt a fekete-fehér gyerek lakkcipőt sehogyan sem értette. Mickey Egér hordott hasonlót. A cipő az utcai kapu bal szélén állt, szépen egymás mellé rendezve, mintha még mindig benne állna a gazda. Egy kisgyerek. Egy kisgyerek cipői sokkal üresebbek, mint egy ötvenes férfi bakancsa.

Valentin letette a tollat, s a szép Friedrich-féle fára nézett.

Hogy lesz ebből regény? Szent Atyám! De talán nem is ez a dolgom, gondolta Valentin. Ők kérték, hogy regényt írjak a kérdőívre, ami nyilván csak formáság. A regény, mint formáság.

Mikor fölállt az asztaltól, a székpárna rugói pengve lőttek a feneké után. Tenyerével nehezedett az ülésre, hátha elpréseli, kifárasztja az acélt.

Tusolt, reggelizett, és az esti partira gondolt, ahol kedves emberek sokasága fogja bekeríteni, ő pedig se enni, se inni nem tud a sok beszéd-től. De talán lesz ott valaki, akivel végre szót érthet, aki el tudja magyarázni, mit szoktak itt csinálni az ösztöndíjasok.

Valentin újra kinézett az ablakon, szemből tűzött rá a nap, a tó tükréről visszavert fény melegen tartotta a homlokát.

Pompás város ez a Windmühle, gondolta, az embernek egyszerűen élni támad kedve. Pedig, én bolond, el se akartam jönni. Ehhez vagyok szokva. Otthon jobb mindenből kimaradni, mert szerencsétlen véget érnek a dolgok. Részegségbe, unalomba vagy fél napig tartó botrányba fulladnak. Jó lenne tudni, meddig maradhatok. Várjunk csak! Nem tudom, mi a dolgom és meddig maradhatok. Ezek szerint a kettő összefügg. Aszerint ítélik meg a maradást, hogyan találok ki magam. De ennyire nem lehet bonyolult. A kedves emberek soha nem bonyolultak. Este rá fogok kérdezni. De kinél is?

Szabadnak érzem magam. Minden egyszerű tapasztalatot meg kell fogalmaznom, gondolta Valentin, mikor a hatalmas Szent Menyhért-torony árnyékába ért.

A torony felső csúcsa sötéten takarta a napot. Valentin, mint egy gyerek, kihajolt az árnyékkúpából, majd visszakapta a fejét.

De rég is volt, mikor ilyenekkel szórakoztattam magam. A nap, a torony és én. Csak hárman tudjuk, mi történik velünk, gondolta, s a titokkal a tópartra indult.

A főút zebráján túl, a padon, apró, fehér fiú ült egyenes háttal, és rezzenéstelenül zokogott. Az anyja, fiatal, kreol asszony, maga elé nézett a levegőbe. Arca olyan gömbölyű volt, mint a mellei. A szemei szinte vetítettek a levegőbe. A kisfiú hirtelen megkönnyebbült, a képe fölragyogott, egyedül oldotta meg a bajt. Az anyja kézen fogta, fölálltak és sétáltak tovább.

Titkokat lesek meg, gondolta Valentin, így magam sem értem a nyitjukat. És nem is keresem.

Valentinnak a hasa volt olyan kerek, mint az arca. Az utóbbi években fölszedett pár kilót, de a sok séta, a hegyi út, a kaptatók leszedhetnek a súlyból.

A parton állt, ahol megérkezése napján aludt a stégen. A strand azóta nevet kapott egy táblán, így, ahogy mondom: Szilikon.

A tó most is tiszta volt, a rossz idő nem zavarta össze. Alul méteres növények nyúltak a felszín közelébe, a meder alján széles kövek feküdtek. Apró halak raja húzott az indák között, aztán föltűnt egy testesebb, és még három. A stég sarkán súlyos szobor pihente ki magát, melyet Valentin minden alkalommal megcsodált ösztönös vonalvezetése miatt.

A parton elszórva párok feküdtek a fűben, magányos napozók, amott egy nagyreményű, keleti hölgy szilikkonnal kitömött dudákkal, s később, mikor a vízbe merült, a két labda fenntartotta a felszínen.

Lehet, hogy innen az elnevezés?

A tavaszi nap perzselte a bőrt, a távolban éles hegygerincek futottak.

Valentintől pár méterre biciklis férfi jelent meg. A kerékpárt lefektette, ruháit ledobta, s meztelen fenekére fényes úszónadrágot húzott. A víz nem lehetett több 17 foknál.

A ruhát, táskát és kerékpárt egyetlen kupacba húzta, majd bemutatkozott Valentinnek.

– Dimitrij – mondta a szőke férfi, s pár német szóval a parton hagyott kupacról magyarázott, nyilván Valentin figyelmét kérte az őrzésre.

Valentin bólogatott, a férfi lemászott a vaslépcsőn, hófehér testével úgy merült a habokba, mint a tengerész, akinek hajója évek óta szárazdokban áll.

Dimitrij megborzongott, prűszkölt és vizet köpött, de aztán elkapta a motor a gyújtást, és mint egy torpedó, megindult a tó belseje felé.

Gyorsan, de ügyetlenül úszott, akkor is vett levegőt, amikor nem kellett volna. Nyilván a hideg víz miatt.

Valentin eldőlt a stégen, hasán föl húzta a pólót, szemhéján át vörös gomolygást látott. A levegő úgy járt benne, mint a nyitott ablakban.

Aztán fölült egy gondolattal. Ezt a napot megjegyzi, most és mindörökre, nem felejtí el, történnék vele bármi. Ha szorult helyzetben döntenie kell, ennek a napnak szabadságával válasszon.

Jó emlékkép ehhez Dimitrij buckája, mely alól most kilátszott a tarka vászon-szatyor füle, mellette szalvétába csomagolt szendvics s egy üveg bor sötét nyaka. Tud élni ez a Dimitrij!

Valentin fölemelte tekintetét, de a férfit nem látta sehol, a víz sziporkázva csillogott. Szeme fölé szorította tenyerét. Hol lehet ez a hófehér ember? Így sem látta, de nem aggódott, biztosra vette, hogy Dimitrij visszatér.

A bicikli mögül apró kutya bukkant elő, a gazdája messze, a fák alól tartotta pórázon. A kutya a szendvicsre hajtott, de a hosszú póráz föl akadt a fekvő pedálon.

– Kérem, uram! – szólt oda Valentin, ám a férfi addigra újságot tartott a kezében és elmélyülten olvasott.

– A kutyája, uram!

A kutya addig rácsavarta magát a sárhányóra is, s félő volt, hogy a szendvicserő folytatott küzdelemben fölakasztja magát.

Valentin fölállt, megfogta a póráz hosszú végét, és nagyot rántott az olvasó gazdán. A férfi feje hátralendült, a keze előrenyúlt, mintha viaszból volna, s már mosolygott is, vette a jelzést. A kutyát kiszerezte a bicikliből.

Valentin egyszerre lett éhes és izgatott. Előbb a szendvicstre, aztán Dimitrij után nézett. Ha kiveszi a szendvicset, a férfi azonnal előkerül.

Elunva az önálló küzdelmet, fölállt és elindult a parton.

– Hé! – szólt utána egy hang, Dimitrij mászott föl a lépcsőn. Szája lila volt és reszketeg, a haja is hosszabbnak és sárgának látszott. A térdén karcolás nyoma, csendben szivárgott a vér. Suttogva magyarázott Valentin felé, mint háborús filmekben tüzet kérő határvadászok.

– Nem értem, mit gagyarászol! – mordult rá Valentin.

– Nagy kár!

– Na, ne! Ne csináld már! Te magyarul beszélsz? – Valentin majdnem leszédült a stégről.

– Magyarul is – mondta Dimitrij.

Újra bemutatkoztak. Dimitrij ráöltözött a sebre, leültek a bicikli mellé, előhúzta a szendvicset, bicskával elmeteszte és Valentinnak adta a felét.

Nem volt benne semmi, csak vaj. De mire jött a kutya? Akkor Dimitrij előhúzott egy szál kolbászt, és azt is elfelezte.

Valentin röviden előadta nagyszabású terveit az ösztöndíjról.

– Nagyon jó itt, de fogalmam sincs, mihez kezdjek, és főleg azt nem tudom, mit várnak tőlem.

– Ne törődj vele, a lényeg, hogy itt vagy – mondta Dimitrij egészségeset legyintve –, írsz valamit, azt kész. Hajából víz folyt, a szájában egy falatban tűnt el a szál kolbász, ami olyan csípős volt, hogy a kenyerével legyezte magát.

– És te mit csinálsz itt? – kérdezte Valentin.

– Ötvenhatos orosz vagyok.

– Micsoda? – csodálkozott Valentin, egyszeriben keserűnek érezte a vajat.

– Az apámat bevezényelték az országba egy tankkal, de már a határnál lerohadt. Azt mondta, hogy ő tudta, mi folyik itt, hogy kipusztítják ezt a Magyarországot, úgyhogy megszökött a tanktól, nem volt egy nagy katona, csak vitték. Szerzett papírokat, megtanult magyarul, és disszidált mint magyar. Aztán visszavette a régi nevét. Én meg itt születtem.

– Ilyet még nem hallottam – mondta Valentin, s akkor megkondultak a harangok, és a stég, a víz is beleremegett.

Percekig nem szóltak semmit. Dimitrij kibontotta a bort, kínálta, de Valentin nem fogadta el.

A nap forrón szikrázott, s mire a harangok elhallgattak, apró felhő úszott a nap elé.

– És apád mit csinál most? – kérdezte Valentin.

– Iszik – mondta Dimitrij, szájáról lehúzta az üveget.

– Nem dolgozik?

– Nem – mondta Dimitrij, rántott egyet a vállán.

Valentin otthoni hangokat hallott Dimitrij hangjából, és nem volt kedve tovább kérdezősködni. Ugyanazt élte, mint otthon.

Megfordult. A zöldben bogarászó pár feküdt, füvek szárait simítva cseréltek mondatot, puhán simogatták egymás hasát, s ha jólesett, érzelmesen csókolóztak kicsit. A fiú hamarosan hason feküdt.

Valentin három öltözet ruhát dobott az ágyra, farmert bőrmellénnyel, egy sötét szarvasbőr öltönyt és egy drapp nadrág-ing szettet.

Meg kellett volna kérdezniem, miben menjek? Malbum ruházata után ítélve nem kell nagy feneket keríteni.

Visszarakta az öltönyt, a bőrmellényben mindig torreadornak érezte magát, maradt a drapp zsákszövet.

Felöltözött, az alkonyi fényben szikrákat hányt a Friedrich-féle fa; hátulról kapta a fényt.

Fél órával hamarabb indult útnak, hogy időben megtalálja a várat.

Az utca levegője hűvösre fordult, de az aszfalt megtartotta a meleget.

Valentin nyugtalan volt, ám mikor a Szent Menyhért-templom mögé ért, újra arra gondolt, szeretne itt élni, minden tavasszal sétálni az úton, beszívni a levegőt, a friss eső és a másik ország illatát. Aztán Dimitrij jutott eszébe, aki nem érez ebből semmit, akinek ugyanolyan itt élni, mint a világon bárhol. Örökre orosz maradt, pedig itt született.

Lassú, idős pár jött szembe, pontosan ismerték a várost, s azt is tudták, ma nem a várban, hanem a Bástyában lesz fogadás.

– A Bástyában? – kérdezte szédülten Valentin, ezt a szót többnyire sakkozás közben használta.

Az idős pár karonfogta Valentint, és a Bástya felé vezették. Van időnk, ráérünk, mondták, és elég időt szakítottak arra is, hogy Valentint kikérdezzék, honnan jött, mit csinál.

– Író vagyok – mondta angolul, annál is inkább, mert angolul nem hangzott olyan borzalmasan, mint magyarul, amely nyelven mintha további magyarázatokat kívánna.

– És, híres író? – az asszony gyönyörű ősz hajával úgy mosolygott, mint egy jelmezes kislány.

– Azt nem tudom – mondta Valentin. Ugyan mit jelenthet itt híres írónak lenni?

– Az írásból él? – kérdezte a férfi nagy biztonsággal, de szavaiból kitűnt, hatvan éve szólt utoljára angolul.

– Igen, abból – felelte Valentin.

Az asszony szeme fölcsillant, nagyot rántott Valentin karján, fölugrott és megpusztilta.

– De hát akkor híres író! – kiáltotta, s büszkén vezette oldalán a hírességet.

Épp ideje volt a Bástyához érni, Valentin kimerült a szavak bizonytalan jelentéséről.

A két öreg kezét nyújtott, s elvesztek a bokrok mögött.

Valentin a fényben zümmögő Bástyát nézte, a szituált figurák naponta hordott pózait, s mielőtt visszafordult volna, három lépéssel a társaság fénykörébe lépett. Néhányan ránéztek, ő Malbumot kereste. Ruházata illet is, meg nem is a többihez.

A sarokban férfi állt a pultra dőlve, Valentin megismerte barna cipőjét.

– Mister Malbum! – szólt határozottan Valentin.

A férfi ijedten kapta föl a fejét, mintha rossz híre jönne. A társaság Valentin érces hangjára elhallgatott.

Valentin feszült volt, de ura mozdulatainak, s kinyújtott karral Malbum felé indult, akire fékezhetetlen mosoly ült ki.

Malbum néhány egészségügyi kérdés után megkocogtatta a poharat, bár eddig is csend volt.

– Kedves barátaim, szeretném önöknek bemutatni Mister Valentin Jobbágy író, aki Magyarországról érkezett – dübörgött Malbum hangja a csinos, de hideg falakra támaszkodó Bástyában, majd a kedvemért angolul is elmondta. – Regényt ír nekünk, benne lesz a város, és lesz benne szex, szerelem, és természetesen krimi.

A krimi úgy csapott Valentin fülébe, mint a pisztolygolyó, s ott helyben megfogadta, hogy soha többé nem beszél nagy vonalakban, nem hord össze elő nem készített terveket. Érdekes, a szexre senki nem volt fogékony, csak a krimire. És mi az, hogy benne lesz a város? Ezt eddig soha nem említette. Ez lenne a feladat? Ma este meg kell kérdeznie.

Valentin tőle telhetően meghajolt, nem szerette az alázatnak ezt a pincéres formáját.

Malbum azonnal karon ragadta, s a társaság közepébe húzta.

– Hadd mutassam be először Éva Bürde írónőnek, már három könyve is megjelent nyomtatásban, és most dolgozik a negyediken. Mi is a címe?

Éva arca kerek volt, szemüvege mögött szürke szempár vibrált, mintha folyton ötleteket találna ki és vetne el gyorsan. Haja sötéten, füle alatt formára vágva fénylett, mint a lósörény. Szürke szoknyát és ráengedett blúzt viselt. A mellei közé nehéz agyagtárgyat függesztett, hogy domborúbbnak mutassa az aprócska kebleket.

Valentin megfogta a kezét, s biztos volt benne, erre a kézfogásra többet nem lesz szükség.

– Sajnos a címét még nem tudom – vágta ki magát Bürde, de Valentin le merte volna fogadni, hogy tudja, csak nem meri elmondani, mert annyira rossz.

– Kitalálhatom? – kérdezte Valentin szemtelenül, s lám, Bürde azonnal össze-rettent, s mindjárt átvette a szót.

– Járt már a könyvtárban? – kérdezte Bürde ügyesen.

– Nem. Vagyis egyszer, de eljöttem – mondta Valentin, ám mintha Bürde nem értené a választ.

– Nagyon sok jó könyv van a könyvtárban – hajtotta tovább a beszéd fonalát Bürde.

– Tudom – mondta Valentin –, de nem szoktam könyvtárba járni.

– Hogyhogy? – kérdezte Bürde olyan hangsúllyal, hogy arra már Malbum is fölfigyelt, aki eddig kettejük között, gondolataiban mosolygott.

- Először az élet, aztán az irodalom – mondta Valentin.
- Óh – sóhajtott csúnyát Bürde, a szemét lehunyta, s a száját centikkel előbbre tolt.
- Malbum magában nevetett, micsoda ügyefogyott írójuk van.
- Aztán egy nagyobb társaság közepébe vezette, poharat adott Valentin kezébe, és játszatta.
- Ki a kedvenc német írója? – kérdezte mindjárt egy hölgy.
- Sajnos nem igazán ismerem a német írókat – válaszolta Valentin. – Inkább az íreket kedvelem. Bár próbáltam közelebb kerülni a németekhez, de nekem túl szárazak, nem tudnak játszani, és úgy forgatják az eszméiket, hogy közben nem ismerik az öniróniát.
- Evett már a borjúpástétomból? – mondta egy alacsony, csokornyakken-dős úr.
- Még nem sikerült megkóstolnom, de szívesen beérem egy kis reszelt ubor-kával, ha helyében minden kérdésükre válaszolhatok.
- Magyarország, ugye, régen sokkal nagyobb volt? – szólt most egy magas, vékony férfi, bőléjából olívabogyót nyelt be.
- Háromszor ekkora. De tulajdonképpen folyton változott.
- Phú! – zúgtak Valentin körül, fájdalmat és részvétet sűrítve a kiáradó leve-gőbe.
- És tanul németül?
- Nem tudom, asszonyom, még csak most érkeztem néhány napja.
- Nem lehet elég korán kezdeni.
- Én inkább úgy érzem, elég későn.
- Gondolom, beutazta már a világot, az írók nem tudnak megülni a fenekü-kön.
- Voltam már Bulgáriában, a régi Szovjetunióban, meg egyszer Ausztriában. Egy könyvkiadó hívott meg, de nem lett belőle semmi, mert nem tudok németül.
- Vannak külföldön rokonai?
- Nincsenek. Otthon se nagyon.
- Ne szerénykedjen, barátom, használja nyugodtan a képzeletét, ha a valóság túl szimplára sikerül – vágott közbe Malbum, koccintott, és szűk kortyot ivott.
- És miről szokott írni, csak azért kérdezem, mert én már jártam Egerben – kérdezte egy idős hölgy, hangjában komoly érdeklődés vibrált.
- Valentin képe földerült, de a bőre másik oldala elhalványodott. Nem kapott levegőt, s úgy érezte, teljességgel mindegy, miről ír, ha most képes elmondani.
- Eger szép város – mondta Valentin, de már nem hallotta a saját hangját. Kiitta a poharat, letette az asztalra, és kiment a mosdóba.
- Mikor a piszoárhoz lépett, Malbum már mellette állt, vastag és sárga sugarat csapkodott a kék csempére függesztett piszoárba.
- Elfáradt? – kérdezte Malbum.
- Néha úgy érzem, a lefolyóba ereszttem a szavakat.
- Maga érzékeny ember, Valentin – mondta Malbum, miközben megrázta a sliccből kilógó kolbászát –, de tudnia kell, érzékenységgel nélkül semmire nem vinné.

– Úgy gondolja, viszem valamire? – kérdezte Valentin, és elengedte magát.
– Hiszen azért van itt – mondta Malbum, fölhúzta a sliccét.
– Segít könyvkiadót találni? – kérdezte váratlanul Valentin, magát is meglepve.

– Minden tőlem telhető megteszek, csak csináltasson egy jó fordítást a regényből.

– Miféle... – kezdte Valentin, de elharapta a szót, mintha a cipzár csípte volna be a szőrzetét.

– Jöjjön – szólt Malbum. Nedves kezével vállon ragadta Valentint. – Bemutatom a munkatársamnak. Aztán engedje el magát.

Valentin a mosdó csendjében magához tért, odakint nélküle is jól mulattak.

A kolléganő szendvicset kent a pult mögött, bordó, flitteres ruhát viselt, melynek hatalmasra emelt nyakrésze körként omlott a vállára. Arca kortalan volt, de határozott, mint aki pontosan tudja, a kenyérnek melyik oldalát kell megkenni. Amikor Malbumra mosolygott, két széles ránc futott körbe a száján, erős, fényes fogai hibátlan sorban villogtak. A haja fekete volt, hosszú és kócos, mintha naponta reszelné az alját.

Egyik kezében kenőkés, a másikkal Valentin felé nyúlt.

– Flüelen vagyok – mondta –, szívből üdvözlöm!

Valentin meghajolt, az orra alatt motyogta a nevét.

– Szép ez a város – mondta Valentin –, csak kár, hogy így elszaladt az idő. Holnap korán kell kelnem, szeretnék a hajnalról is jegyzetet készíteni.

– Ha szerencséje van, nem fog esni – mondta Flüelen –, s ha déli szél lesz, nem fojtja meg a hegyi istállókból leszálló ammóniaszag.

V. fejezet

Valentin pihenten ébredt, a kispárna megtette a hatását. Végre nem fáj a nyaka és a dereka, de a gyomra idegesen feszült. Odakint nem világosodott még, az égbolt egy darabja kéklett fényesebben. A madarak hallgattak, mintha hosszú ideje nem jutna eszükbe semmi.

Az esti fogadásra gondolt, ahol egy szóval sem tudott meg többet, mint amiről eddig tudomása volt.

Meg kell kérdeznem, ez így nem mehet tovább, mondogatta magában. Talán Flüelennel könnyebben szót érthet, és elmondja végre, miért pont őt választották, s akkor pontosan tudni fogja, mi a dolga. Malbum túlságosan körmönfont és diplomatikus, kérdésre kérdéssel felel.

Valentin kimászott az ágyból, kinyitotta az erdőre néző ablakot.

A levegővel nem járt ammóniaszag, tiszta volt, akár egy pohár víz. A nap lassan emelkedett a hegy mögött, mely hosszú árnyékot vetett a házra, ahol Valentin lakott. A napkelte így legalább egy órát késett, s a tóparton már világos csíkokat húzott a földre a fény, miközben itt még mindig sűrűn gomolygott a köd a fák sötétzöld árnyékában.

Egy távoli kertben fehér kötényes asszonyt pillantott meg, zöldségeket és virágokat gyűjtött a kosarába, csípőre tett kézzel végignézett a kerten, hogy a

fejlődés minden palántában elindult-e. Csizmájáról lehúzta a sarat, s eltűnt a kapu mögött a házban.

Talán nem is az Alapítvány embereivel kellene beszélnem, hanem Windmühle városlakóival, gondolta Valentin. Letusolt, s már kint járt az utcán.

Ahogy a kapun kilépett, írógép kattogását hallotta a fönti ablakból. Eszébe jutott Búth Kiwi, a szomszéd lakás ösztöndíjasa, aki meg se jelent az esti fogadáson. Mert megtehetette. Ő már biztosan tudja a dolgát. Tudja, mit várnak tőle, és meddig maradhat.

Valentin megkereste az ablakból látott kertet, becsöngetett a kapun. A fehér kötényes asszony nyitott ajtót, fiatalabb volt, mint ahogy messziről, szemüveg nélkül látta.

– Jó reggelt! Vagyis Grütze! Elnézést, hogy zavarom. Tudja, itt lakom abban a házban – Valentin távoli ablakok felé mutatott.

Az asszony mosolygott, széttárta a karját.

– Nem értem – ismételte –, nem értem az angolt.

Aztán belekezdett, legalább fél percig beszélt, ebből meg Valentin nem értett egy kukkot sem. Folyt róla a víz, hideg szél csapott a homlokára. Hogy lehetünk ennyire különbözőek, gondolta, aztán elköszöntek.

Valentin visszatért a szobájába, kedve sem volt újra a kert felé nézni. Nem is tudott, a nap előbújt a hegy mögül, elvakította. Becsukta az ablakot, átolvasta a jegyzeteit, aztán megreggelizett.

Ha valakivel megbeszélhetném a dolgokat, sokkal könnyebb lenne, gondolta, fölállt, s egyenesen Kiwi ajtajához lépett a lépcsőházban. Rádólt a csengőre. Odabentről matatást hallott, aztán csendet.

Kiwi magányos teremtés, állapította meg Valentin, vagy magának való. Valami titkos anyagon dolgozik. Kísérletezik az irodalommal. Komoly gondolatkísérletet hajt végre. Ezért is nézték el neki, hogy nem jött el a fogadásra. Végre nekem is ki kellene találnom, hogy mi a dolgom, mi a kísérletem lényege.

Valentin a városban elszórva hagyott holmikra gondolt újra, és valami azt súgta neki, hogy Kiwinek köze lehet hozzá. Ő helyezi ki a tárgyakat, aztán észrevétlenül követi a nyomvonalukat, végül a Tárgyak története című dolgozatban fölrajzolja a város térképét, figurákat fest, magatartásokat. Egészen jó ötlet, gondolta Valentin, de csak addig, amíg valaki rá nem jön a trükkre. Most megfogom, nem bujkálhat előlem senki. Ne irányítson, még titokban sem. Az én szabályaim szerint zajlanak majd a történetek, én fogom irányítani a tárgyak mozgását. Lehet, hogy erre kellett rájönnöm? Ezért hívnak mindig két ösztöndíjast? Harmadik nincs is.

Valentin résnyire nyitotta az ajtót, Kiwi ajtaját nézte. Megvagy, gondolta, megkönnyebbülést érzett, úgy tűnt, megértette, mi a dolga.

Hogy egyértelmű jelzést adjon Kiwinek, két régebbi könyvét vette elő a szekrényből, nejlomba csomagolta, és elindult a városba.

Az utcán hangosan köszönő emberekkel találkozott, hangosan visszaköszönt ő is, mint akire nagy nap virradt.

A lejtős utcán apró fiú jött felé, haja vörös volt, arcán apró szeplők kergették egymást, rollert hajtott nehezen az emelkedőn, a hátán hatalmas táska. Mikor meglátta Valentint, lepattant a rollerről, falhoz támasztotta, hátáról lekanyarította a táskát, füzetlapot és tollat vett elő.

– Adna egy autogramot? – kérdezte a fiú, Valentin felé nyomta a papírt.

Valentin hóna alá csapta a szatyrot, s valahogy olyan ügyetlenül vette át a papírlapot, hogy bal kézzel kezdett írni. De nem vette át a jobba. Visszaadta a gyerekeknek, aki hosszan olvasta a nevet, aztán fölnevetett.

Mit gondolnak, ki vagyok én? Valentin végzetes zavarba jött, hogy hasonlóságával megtéveszti az embereket, holott soha életében magához hasonlóval nem találkozott. Vagy csak azt hiszi.

Az utca másik oldaláról időse asszony figyelte őket, elgondolkodott.

Valentin nem bírta megállni, mielőtt a főútra ért, megállított egy középkorú férfit, aki öltönyt, barna cipőt és sárga nyakkendőt viselt, haja fényes és fekete volt az olajtól, az arca tiszta, frissen borotvált, a szeméből nyugalom sugárzott.

– Elnézést, uram, hogy megállítom, remélem beszél angolul.

– Igen, mivel angol vagyok.

– Ó, bocsánat!

– Nem hiszem, hogy ezzel megsértett volna.

– Akkor jó. Szóval. Mondja meg, kérem, mire hasonlítok?

A férfi egy lépést tett hátra, tetőtől talpig fölmérte Valentint, megnézte a profilját mindkét oldalán, aztán széttárta a karját.

– Nem tudom. Nem jut eszembe magáról senki – mondta a férfi, és indulni akart.

– Egy kisfiú az előbb autogramot kért tőlem – válaszolt Valentin.

– Tőle kellett volna megkérdezni – mondta a férfi.

– Ebben van valami igazság – válaszolt Valentin, intett, köszöni.

– Maga nem angol, ugye? – kérdezte a férfi.

– Nem – mondta Valentin –, magyar vagyok.

– Ú! – húzta el a száját az angol, s úgy intett, mint aki jobbulást kíván.

A tóban féhéren csillogott a víz, a reggeli köd elszállt, s a távolban hegyek bámulatos mennyisége rajzolódott elő. Valentin leült egy padra, a fák ritka, tavaszi árnyat vetettek rá. A szatyorból előhúzta a két könyvet, belelapozott. Tudta kívülről minden mondatát.

Hová tegye a könyveket, ahol a tárgyaknak nyomon követhető történetük lesz? Vagy egyáltalán híruk lesz, amiről Kiwi is tudomást szerez.

Valentin szétnézett a parton. A szabadban elhelyezni nincs sok értelme. Rátojnak a hattyúk, bedobják a szemébe, beletaposás a fűbe. Ezek itt kint ismeretlen és értelmetlen mondatok.

Akkor viszont belül. De hol belül? Hagyja étterem asztalán? És hirtelen eszébe jutott a megoldás. Tollat húzott elő, és mindkét könyv első oldalára karcolta: „Aki megtalálja ezt a könyvet, kérem, vigye el az általa legjobbnak vélt kiadóhoz!”

A város közepén hatalmas áruházat talált, nadrágok, ingek, pólók és pulóverek minden mennyiségben. Szétnézett, hol állnak a biztonsági kamerák. A bolt tulsó felének közepe talán kiesik a látószögéből.

Először mindkét könyvet becsúsztotta a farmernadrágok közé, de az egyiket kivette, jobb, ha máshová teszi.

Már majdnem kiért a boltból, mikor egy asszony táskájára bejelzett a sziréna. Kipakolt, semmit nem találtak nála. A biztonsági őr nem bánt vele kedvesen, de az asszony túrte, végül az őr bocsánatot kért.

Valentin elgondolkozott, és visszasietett a könyvekhez. A férfiosztályon nem jó helyen van, gondolta. A nők sokkal érzékenyebbek és fogékonyabbak a váratlan és különös dolgokra. A férfiak arrébb dobják, de a nők biztosan belelapoznak.

Újra a kamerákat figyelte, átment a női osztályra. Egy polc takarása aránylag biztos helyet ígért, de az eladóra nem számított.

– A feleségemnek keresek valami meglepetést – magyarázta Valentin zavartan.

– Mekkora méretet visel?

– Talán akkorát, mint maga – Valentin arra számított, hogy a közvetlenséggel zavarba hozza az eladót, aki mégsem bizonytalanodott el, három pulóvert is kiterített az asztalra, és vetkőzni kezdett.

– Melyiket próbáljam föl? – kérdezte a nő, a köpenyén sorban nyíltak a gombok.

Valentin nagyot sóhajtott, nem tudta, meddig mehet el a játékban, mert annyit azért nem ért a dolog, hogy női pulóvert is vásároljon.

Nézte a pulóvereket, gondolkodott.

Lehet, hogy nem is rossz ötlet.

– Ezt kérem – bökött Valentin a narancssárgán rikító pulóverre –, és kérem – tette hozzá –, nem kell fölpróbálni, vigye el a pénztárba csomagolni, addig szétnézek még.

Míg az eladó a pénztárhoz sétált, Valentin elrejtette a két könyvet a pulóverek között, illetve a leértékelt árukat tartalmazó doboz alján.

A pulóver nem volt olcsó, de jó lecke lesz Kiwinek, gondolta Valentin. Talán ezzel ki tudja csalogatni a barlangjából. A reklámszatyor oldalán egyértelmű felirat jelezte, hol vásárolta, s még a számlát is belegyúrta a pulóver ujjába. Be fog jönni a boltba, és megkérdezi, ki vette neki.

– Apropó! – fordult vissza a pénztárhoz Valentin, még mind a két eladó ott állt. – Nem tudják véletlenül, mit keres az utcán az a sok elhagyott ruhadarab? Törülközők, sapkák, cipők?

A két eladó tanácstalanul nézett egymásra.

– Talán elhagyták őket – mondta az egyik.

– Vagy a szegényeknek helyezték ki – mondta a másik.

Valentin látta, ezzel itt nem sokra megy, de most már tudni fogja Kiwi, hogy aki a pulóvert vásárolta, ismeri a mesterkedését, tud a Tárgyak története című könyvről, és hamarabb megfejtí, mint ahogy a könyv megjelenhetne.

Valentin női szatyorról tért be a vásárlóközpont gyorséttermébe. Finom illatok, pazar ételek, és a pulóverhez egy sör is jár neki, gondolta.

Tejszínes krumplit kért a pulnál, húst barna mártással és párolt zöldséget.

Az indiai szakácsnő megnézte a táskát, halványan mosolygott, ám ahogy barna mártást öntött a húsról, a mögötte álló szakács meglökte a kezét, a mártás-

sal végiglocsolta az összes ételt, s a tányérra tervezett kompozíció is összeomlott. Az indiai szakácsnő zavarában újabb szelet húst rakott a tányérra, szalvétával körbetörölte a tányért, a brokkolit csipesszel igazította el, mint aki műtétet hajt végre.

– No problem! – magyarázta Valentin, de azért örült, hogy nem a szatyorba folyt a mártás.

Az emeleti, levegős teraszra ült, igaz, alul az autókból nem ózon pufogott. Volt a tálcán langyos krémleves, sör és kenyér is. A szatyrot maga mellé ültette, mint egy soha nem éhes társat.

Először érezte magát biztonságban, nyugodtnak és elégedettnek. Végre elcsípte a fonalat, most már csak végig kell rajta menni. Azon sem lepődne meg, ha ma este Kiwi dührohamot kapna, és betörné az ajtaját. Nem számíthatott arra, hogy valaki fölgöngyölíti a gondolkodását. De vajon mihez kezdek, ha Kiwi föladta? Igen, a srác azért rohant el a párnával, mert nem bírta tovább. Kiwi legyőzte őt. De most Kiwi van vert helyzetben.

Ez lenne az irodalom?

Nekem ennél valami jobbat kell kitalálnom. Azt hiszem, ezt várja tőlem az Alapítvány. Nem véletlenül választottak ki kétszáz ember közül. Pontosan ismerniük kellett a képességeimet, és kapóra jött, hogy nem a fővárosban lakom, ez az egyszerű tény jól szolgált magyarázatul. De mire kellene az Alapítványnak az általunk megírt gondolatok? Mit akarnak vele bizonyítani vagy elérni? Egyáltalán, mire használják?

Túl sok a kérdés, gondolta Valentin, egyszerre csak egyre kaphat választ.

A nap elszakadni látszott a felhőktől, mikor szirénázó autók vertek port az utcán. Mentő, tűzoltó és rendőrautó. Mindhárom a téren állt meg, ahol Valentin a pulóvert vásárolta.

Forróság öntötte el, nyugalma, mint könnyű lepke, tovaszállt.

– Hülye ötlet volt, ezt fogom mondani a rendőrségen – motyogta magában, fölállt, a sört nagy kortyokban lenyelte.

A lift előtt harmincan várakoztak, a két szintet megfutotta a lépcsőn. Nem a tér felé, egy hátsó úton indult haza.

Lépteit a gyors és lassú közé állította, bár senki nem tudhatott róla semmit, a szatyor emblémáját a hasához húzta. Az autók szirénája elhallgatott.

Az lehetetlen, hogy a két könyv miatt csináljanak ekkora fölhajtást, morgott magában. Bár Nyugaton vagyunk, itt nagyobb a veszély, és nagyobb az elővigyázatosság. Mérgező és robbanó könyvek tucatjait rejthetik el a terroristák. Ha holnap a címoldalra kerülök, az isten se ment meg tőle, hogy kiadják itt is a könyveimet. Már ha van egy kis üzleti érzékük. Ezt kitalálni se lehetett volna jobban.

Valentin úgy slisszolt be a Bergstrasse 18-as szám alá, mint aki egy egész várat zár magára.

Odafönt Kiwi ajtaja elé állította a szatyrot, ha nem is veszi észre, akkor is elhasaljon benne.

Becsukta az ajtót, leült az ágyra, hanyatt dobta magát. Eddig ez volt a legizgalmasabb. Mert nekem kell kezdeményezni.

De miért is menekültem el? Az örökös menekülési reflex, erről le kell szoknom. Ott kellett volna maradnom a téren, végignézni, ahogy acélhengerben fölrobbantják, megsemmisítik a könyveimet. Kapjanak el, csapják rám a bilincset, és vezessenek el mindenki szeme láttára. Így legalább nyilvános lesz a meghurcoltatás, nem úgy, mint otthon, ahol sunyi és alattomos módszerekkel nyírják egymást az ellenfelek. Azon ölik egymást, ki a jobb, ki a fontosabb író.

Valentin fölült az ágyon, a tó felé futó házsor tetejét nézte, a tető alól kinyúló gerendákat, a kis ablakokat, és elszégyellte magát. Otthonától ezer kilométerre is ezen jár az esze. Igen, ez lesz a dolga itt, elfelejteni mindent, ami rossz volt. Itt egy szót sem ért a beszédből, a fülét nem bántja hanyag és ostoba mondat, végtére is, ennél nagyobb pihenés nem létezik.

A másik ablakhoz lépett, az erdő fáit most szemből sütötte az aranyos nap, s a zöld és narancs keveredése festői tájat rajzolt elé. A kertben újra meglátta az asszonyt, gereblyézta a földet, gyomlált, és nagyokat sóhajtott. Odahallatszott a sóhajtása.

Valentin előkereste a magyar–német szótárt, s Windmühlében először próbált meg németül beszélni. Átment az asszonyhoz a szomszédba.

– Elnézést, én vagyok újra – mondta Valentin, s erősen koncentrált az angollal való hasonlóság kihasználásra –, a nevem Valentin Jobbágy.

Az asszony elnevette magát. Ugyan mit jelenthet a neve? Aztán ő is bemutatkozott.

– Répa vagyok, Répa Hurut – mondta az asszony, amin meg Valentin lepődött meg, s némi szünet után nevetés szakadt rá. Az asszony is kacarászott.

– Nem Réka? – kérdezte Valentin, az asszony megrázta a fejét, és pukkadozva ismételte:

– Az én nevem Répa.

Valentin pörgette, lapozta a szótárt.

– Mit nevet? – kérdezte.

Az asszony megtörölte a száját és a szemét.

– Ahogy beszél – mondta az asszony.

Valentin kiszótárazta, majd megismételte a nevét.

– Az én nevem Valentin Jobbágy.

Az asszony röhögőrohamot kapott, folyt a könnye, és csapkodta a térdét, s próbálta ismételni a nevet, de nem jött ki hang a száján. Aztán az ágyékához kapott, előregörnyedt, kezével gyorsat intett, becsukta a kaput és elszaladt pisilni.

Valentin várt még egy percet a kapu előtt, de mikor meghallotta egy dörmögő hangú férfi indulatos szavait, jobbnak látta eloldalogni.

Első nyelvlacke, s visszatért a Bergstrasse 18. alá.

Kiwi ajtajában már nem állt ott a szatyor, viszont saját ajtaját nyitva találta Valentin. Így hagyta volna, vagy ez a titkos nőszemély végzett nála házkutatást? Az iménti kacarászás után dermedten állt a szobájában. Jól láthatóan járt nála valaki. Vagy mégse. Nem emlékezett, hogy hagyta itt a szobát.

Elővette az Alapítvány telefonszámát, hogy elmondja a délutáni sztorit és beismerje, amit a könyveivel csinált. De vajon ezt kell-e tennie?

A szekrényből előkereste a laptopot, bekapcsolta, és egész estig megállás nélkül írt. A karszék ülése kegyetlenül recsegett alatta. Az utolsó mondatban megjegyezte: Holnap fölhozok egy karton bort, munka után jólesne egy üveggel.

Az asztaltól a sötét erdő felé nézett, de nem látott mást, csak saját arcát, ahogy a lámpafény lefordul róla, s az asztalon terül szét.

VI. fejezet

Valentin napokon át sétált. Fölfedezte a várost, a környéket. Szendvicset és vizet csomagolt, hogy ne kelljen napközben hazatérnie. Szót váltott a főtér beszélő papagájával, bejárta a lakása mögött húzódó hegyi utakat, fölkereste a tópart napok múlva nyitó strandjait, bérelt biciklivel járta a szomszédos falvakat, városokat. Nyugodt, elégedett emberekkel találkozott, akik közül a beszédesebbek kikérdezték. Ki ő és mit csinál Windmühlében? Mikor az Alapítvány nevét említette, mindenki fölkapta a fejét, á, igen, ismerem, mondták. A jelenkori irodalomról viszont semmit nem tudtak. A régi, klasszikus írókat emlegették. Most nincs írójuk, kérdezte Valentin. De, biztosan van, csak még nem ismerjük, hangzott a válasz, amely egy ideig úgy hatott Valentinre, mintha itt minden terhet és felelősséget lerakhatna magáról, csak ötven vagy száz év múlva derül ki, volt-e értelme a munkájának. De neki akkor már édesmindegy. Vagyis nem, gondolta, talán mégsem mindegy.

Kiwi nem törte Valentinra az ajtót, és máshogy sem jelentkezett. Szó nélkül képes hordani a pulóverem, gondolta többször magában Valentin.

Egy délelőtt laptopon dolgozott, körülötte füzetek. A parton sétáló terhes nőkről, a néhány hónapos anyákról írt följegyzést. A nyugalmukról, az apró kocsikban alvó babákról, mintha angyalok titkos találkozója volna a vízpart szórt fényű ligete.

Akkor jutott eszébe barátja, Ben, a műfordító. Neki köszönheti, hogy rászánta magát az útra, s még egy sort sem írt neki, és egyszerűbben mindennél fontosabbnak érezte a levelet.

Új lapot nyitott, hosszú levelet kopogott a gépbe, amelyben összegezte eddigi tapasztalatait. Azt írta, jól érzi magát, mindenki nagyon kedves vele, de egy ponton túl nincs tovább. Mintha láthatatlan üvegfalat volna maga előtt, amely távol tartja tőle a valódi eseményeket, így azt is, hogy megtapasztalja, mi a dolga, mit várnak tőle, mit kell tennie.

Tanácsstalan vagyok, miközben kellemesen lebegek, írta Bennek.

Leírta próbálkozásait a könyveivel, a pulóverrel, s a körük font gondolatokkal, melyek nem vezettek eredményre.

Valójában nem tudok olyat tenni, aminek következménye van, mintha nem lennék része a világnak, írta Valentin, ezért arra gondoltam, segítségem kérem. Fordítsd le az eddig írt jegyzeteimet, karcolatokat, szeretném átadni az Alapítványnak, tudni akarom, mit gondolnak róla.

Valentin átolvasta a levelet, s most látta csak, valójában ez a levél mind közül a legpontosabb leírás, ezt viszont mégsem adhatja oda.

Valentin elküldte a levelet, az asztalon tenyerébe hajtotta az állát, s a délelőtti fényben úszó Friedrich-féle fát figyelte, melynek lombkoronája napról napra erősödött, már nem látszott olyan hiányosnak, mint az első napokban.

Gyönyörű, akár egy sétáló asszony, gondolta, s ahogy az ablak felé mozdult, keményen rúgtak utána a karszék rugói.

Ki kéne cseréltetni ezt a széket. Ha legközelebb itt jár Malbum, fölhívja rá a figyelmét, hogy azért ez mégsem járja, író alá ilyen széket tolni.

Valentin arcán és hasán forróság futott végig, mintha előre megérezné, hogy hamarosan kopogtatnak.

Kopogtak.

– Yes, itt vagyok – kiáltott ki Valentin, s gondolataiban átfutotta a lehetséges látogatókat. Biztosra vette, hogy Kiwi az, nem bírta tovább a sárga pulóverben.

– Tessék, jöjjön be – s épp csak a nevét nem tette hozzá.

Az ajtó kinyílt, Valentin föl pattant a székről meglepetésében.

– Nem zavarom? – kérdezte Flüelen.

– Dehogy, épp most fejeztem be a munkát.

– Sikerült a hajnal leírása? – kérdezte Flüelen.

– Milyen hajnalé? – csodálkozott Valentin, a kérdésből női névre gondolt.

– Amikorra ammóniaszagot jósoltam – mondta Flüelen.

– Jöjjön be, foglaljon helyet – mondta Valentin, más ülőalkalmatosság nem lévén, elfordította a karszéket, ő pedig a vetett ágy szélére ült.

– Ja, a pirkadat! Persze, csak itt egy kicsit később jön föl a nap a hegy miatt. Tulajdonképpen nincs is napkelte, ha úgy vesszük. Nálunk az Alföldön, ahol a szemhatár szélén sincs egy darabka hegy, csak síkság a végtelenségig, ott nem gondol az ember arra, hogy a hegy mögött már feljött a nap. Sőt, a városban már eszembe se jut a nap. Fönt van és kész. Ez a lakás itt nagyon jó fekvésű, tudja, közel vannak a hegyek, a víz és a napfelkelte is.

– Nem zavarja az ammóniaszag? – Flüelen a témánál ragadt.

– Kezdem megszokni, eleinte furcsálltam – mondta Valentin, s most, hogy Flüelen végre átvette a szót, maradt egy kis ideje végigmérni bozontos, fekete haját, ami a múltkori találkozás óta semmit nem változott. Hogyhogy nem fekszi el? Reggel legalább egy óra így összekócolni magát. Ékszert most nem viselt, zöld pulóver volt rajta zseníliából, kopott farmernadrág meg szandál. A körmei hosszúak voltak, de nem festette, gyűrű semmi, mégis úgy tűnt, mintha a középső ujján a fehér csík valami ilyesmitől származna. Nagyon bírta az angolt, ha nem figyelte eléggé Valentin, pillanatok alatt elveszítette a fonalat. Flüelen olyan szavakat használt, amiket életében nem hallott. Ideje lesz az angol szótárt felnyitni.

Egy pillanatra csönd támadt, Valentin arra gondolt, betesz egy cédét a laptopba, de hát Flüelen mégse randira jött, az Alapítvány embere. És talán teszteli, figyelni minden mondatát. Hogyan gondolkodik a világról, van-e benne udvariasság, látja-e már a dolgát? Márpedig, ha figyelni, bajosan kérhet tőle tanácsot.

Az fölérne egy beismeréssel, hogy még mindig nem tud semmiről. Nem, nem, gondolta Valentin, csak óvatosan.

Flüelen ölébe vette táskáját, egy üveget húzott elő.

– Szereti a cseresznyepálinkát? – kérdezte.

– Ha finom – mondta Valentin.

– Ha este megérezem az ammóniaszagot – mondta Flüelen –, iszom belőle egy pohárral. Egy idő után összetartozik a kettő. Nagyon érdekes, próbálja ki!

– Köszönöm – Valentin kihúzta a dugót az üvegből, beleszagolt. Finom cseresznyeillat szállt ki belőle. – Kér egy pohárral?

– Nem, köszönöm, ez a magáé – mondta Flüelen, s ezúttal bátortalanul lehunyta a szemét, ami egész lényétől állt mérföldekre. – Pénze van még?

– Persze, azon a... – és majdnem elmondta, hogy azon a sárga pulóveren kívül nem volt különösebb kiadása, de valahogyan mégis illett folytatni – ...azon az állásponton vagyok, hogy amíg nem szükséges, nem költöm a pénzt – mondta, és belepirult. Ennél ostobább életfelfogásról Valentin sem hallott.

– Nem akarom visszavinni, Malbum küldte – mondta Flüelen, s egy újabb boríték foglalt helyet Valentin tenyerében. Úgy érezte magát, mint egy kábítószerkereskedő vagy strici. Nőtől amúgy sem szeretett pénzt elfogadni. Átvette a borítékot, kinyitotta, és megszámolta a pénzt. Dühösen Flüelen szemébe nézett.

– Ez csak kétezer, nem erről volt szó! – mondta Valentin, és talán rosszul használt egy szófordulatot, mert Flüelen megrémült, hátrahőkölt a karszékekben.

Valentin elröhögte magát, aztán nagyot sóhajtott.

Flüelen a plafont nézte és kuncogott.

– Nagy zsvány maga – mondta Flüelen a fejét csóválva, s finom parfümjé most úszott szét a szobában. Talán mert leizzadt.

Valentin úgy érezte, itt az ideje föltenni a legfontosabb kérdéseket. Ki ez a Kiwi, meddig maradhat itt, és mi a dolga? De elég szánalmasan fogott bele.

– Szeretnék kérdezni valamit – arca elkomorult, mint aki tudni akarja, ha az ösztöndíj alatt hal meg, akkor saját halottjának tekinti-e az Alapítvány, vagy hazaszállítják a holttestét.

– Tessék – Flüelen nagyot sóhajtott és hátradólt a karszékekben, a rugók nem ropogtak alatta. Mert sokkal könnyebb vagy puhább a feneke, gondolta Valentin.

Flüelen úgy dőlt hátra, hogy Valentin látta benne az elismételt mozdulatot, miként az ösztöndíjasok vonják kérdőre ilyenkor. Meddig maradhatok? Mit csináljak, mit várnak tőlem? És tessék, ez is ugyanazt mondja, mint a többi. Ez se különb, hiába bízunk benne. S akkor, mert Valentin ismerte ezt a mondást, gyáva nyúlnak nincs hazája, kedve támadt merészet gondolni.

– Ráér estére? – kérdezte Valentin.

Flüelen a kérdés összes lehetséges jelentésváltozatát pörgette a fejében, s némi haj-, fül-, homlok- és szemöldökmozgatás után úgy ítélte meg, hogy Valentin azt kérdezi tőle, ráér-e estére.

– Igen, rá – mondta Flüelen. – De miért kérdezi?

– Tudja, gyerekkoromban sokat kardoztam az iskolában, és folyton rávágtak az ujjaimra. És most, hogy öregszem, egyre nehezebben mozognak az ízületeim.

Nehezemre esik a gépelés, viszont a gondolataim nagyon gyorsan pörögnek. Azt szeretném, hogy egy órát, másfelet diktálhatnék magának.

Flüelen olyan tágra nyitotta a szemét, hogy a haja beleakadt a szemöldökébe. Szaporán pislogott.

Valentin üres tekintettel nézett maga elé a földre.

– Ugye, most hülyéskedik? – kérdezte Flüelen.

– Nem – Valentin szomorú, nehéz gyerekkora kiült az arcára.

– Már ne haragudjon, de ez nem tartozik az Alapítvány hatáskörébe – mondta Flüelen kissé indulatosan, megfogta a szék karfáját, s csak tanult modora fogta vissza, hogy el ne rohanjon.

Valentin érezte, ezúttal messzire ment, itt nem játszhat úgy, ahogyan otthon.

– Bocsásson meg, nem akartam megbántani – mondta Valentin.

– Nem bántott meg – mondta Flüelen duzzogva és megbántva.

– Nézze – emelte Valentin kezét Flüelen elé –, lát maga itt egy fél darab sérülésnyomot?

Flüelen értetlenül nézett a zongorista alkatú kézre. Valentin látta, hogy a nő tényleg keresi a nyomot.

– Lehet, hogy gyerekkorom se volt – mondta halkan Valentin, mire Flüelen fölkapta a fejét, kócos frizurája beleremegett, s ezúttal föl pattant a székből.

Valentin is fölugrott, egészen közel álltak egymáshoz.

– Semmi baja a kezemnek – mondta Valentin halkan, bár nem szerette az ilyen beismeréseket –, csak néha kicsit sok az egyedüllét. Ha lenne kedve olykor beszélgetni, annak örülnék. Jó lenne egy pohár bort meginni valahol, és nem csak némán bámulni a távolba. A gondolatok önmagukban megeszik a gondolkodást. Ezért kérdeztem. Ráér estére?

Flüelen oldalt a padlót nézte. Nem látott még ilyen fickót, aki percek alatt ekkora fölfordulást okoz benne. Ha most azt mondja, nem ér rá, úgy tesz, mint aki nem értette meg, amit mond.

Flüelen bólintott.

– Oké! A hattýúknál hétkor.

Valentin kinyitotta az ajtót, Flüelen köszönés nélkül távozott, mintha mindketten kimerültek volna.

Valentin könnyű ebédet ütött össze, krumpli, tojás, hagyma és kolbász felhasználásával. A cseresznyepálinkából fél kortyot ivott. Ebéd után ledőlt az ágyra, forgolódott, félve gondolt az estére. Ugyanakkor csodálkozva látta, hogy kérdései kimondatlanok maradtak. Talán nem véletlen. Nem szabad, nem lehet őket feltenni.

Lassan merült álomba, pedig nem volt semmi más dolga.

Jóval hét óra előtt indult a városba, a nap sárga erdőt festett a hegyoldalra.

Kiwi szobájából írógép kopogása szűrődött ki újra a nyitott ablakon. Valentin megpróbált belesni rajta, de ahhoz túl magasan állt, csak a plafont és a csillárt látta.

Megtörölte a szemüvegét, főzés közben összefogdosta.

A lejtős utcán úgy haladt lefelé, mint aki el akarja szórni a csuklóját. Egész teste lazán himbálódzott a válla körül.

Köszönt, lépdelt, köszönt, mintha otthon lenne, pedig az alkonyi fények egyre csak juttatták eszébe, egyszer ennek is vége szakad.

Eljön a reggel, amikor haza kell indulni, s ebben van némi végzetesség, valami véglegesség.

A vendégség vége. Amire nem jó gondolni.

Az a vendégség jó, ahol addig maradhat, ameddig akar. Mert a vendégségek többségét előbb-utóbb elunja az ember, hazavágyik. De most innen hova? Itt jó.

Időben mérhetetlen távolra került Magyarország, az ott töltött évek hosszú, hiábavaló sora. Elmúltak, eltűntek. Halovány, szürke emléktömeg maradt a helyén.

Az itt töltött napok alatt gondolatai és érzékei között fölszívódott az a hely, ahonnan ki kellett jutnia. Mit jutnia? Szabadulnia. S milyen szabadulás az, ami egyszer csak véget ér, és vissza kell térnie ugyanoda?

Valentin mélységesen elszomorodott, hullámozó kedélye kínozza. Lehet, hogy itt elmúlna, lehet, hogy itt ki se alakulna. Mert itt kedv és biztonság van.

Jól van, hagyd ezt abba, morogta magában az utcán. Használd ki ezt a kevés időt, mielőtt visszamégy a ketrecre. Ráérsz otthon bőgni, mint egy majom. S ettől tényleg elszorult a torka. Nincs borzalmasabb, mint mikor saját gondolatáitól meghatódom, gondolta.

Zsebkendőt vett elő, szétnézett az utcán, látja-e valaki. Megtörölte a szemét, kifújta az orrát, senki nem figyelt rá. Rendezte sorait.

Volt ideje megtanulni irányítani magát.

Az útjába eső kioszkban újságot vásárolt, kísétált a tópartra, a hattyúk közelébe, leült a padra és széthajtotta az újságot. Épp olyan volt, mint az otthoniak. S bár nem értette, miről írnak benne, de az újság szerkezete, hangulata, a direktben mosolygó fejek, a reklámok, az idilli üzleti partnerséget ábrázoló fotók hajszálra az otthoniak.

Napok teltek el azóta, mégis úgy lapozgatta, hátha írnak valamit a múltkori szirénás riadóról. Egy képen rendőrautó állt, de láthatólag semmi köze hozzá. Itt legalább gyorsan túltesznek a híreken, gondolta, s akkor egy rossz minőségű fotón ismerős formát fedezett fel.

Saját magát. Nagy szatyrokkal lépdelt a cukrászda előtt. Mikor is volt? Akkor vette a két kiló banánt és a jércemellet. És azt a ropogós kenyeret, amit úgy tört ketté a fogai alatt, mint a friss grillázs.

De miről szólhat a cikk? Ismerős szavakat keresett. Megérzése szerint a forgalomról vagy forgalom változásáról írtak.

Újra figyelmesen megnézte a képet. Rajta kívül autók és másik két gyalogos látszott, közülük csak egy volt fölismerhető.

Valentin hátradólt a széles padon, kezeit átvette a támlán, s a hegyekben kigyúló lámpások felé nézett. Át a vízen, mely még a délutáni szél hullámait dobálta, de a levegő már nem mozgott.

Délutáni gondolatai jöttek volna elő, de szó szerint visszanyomta őket. Nem akarta, hogy érzékenysége eluralkodjon rajta. Inkább élvezte a frissen hűlő levegő illatát, amely a víz párájából emelkedett ki.

Flüelenre gondolt, előre ki kell találnia, hogyan viselkedjen vele, különben fölösleges zavart okoz megint. Flüelen klassz lány, és láthatólag az Alapítványon kívül másra nemigen van ideje. Valószínűleg mindent tud az itteni életéről, de talán semmit az enyémről, gondolta Valentin. Pedig hasonló alkat, bár ez majd elvállik.

Kíváncsi leszek, mit szól az újsághoz. Alig, hogy megjöttem, már benne vagyok. Hiúnak fog gondolni, mert talán az is vagyok.

Valentin összereződött, jobbán sötét árny jelent meg.

Idős asszony vékony kabátban, kendővel, az alkonyhoz képest napszemüvegben. Botjával a pad felé mutatott.

– Szabad? – kérdezte alig érthetően.

Valentin arrébb húzódott, helyet kínálta az asszonyt.

Egy pillanatra az jutott eszébe, ez Flüelen. Most megleckézteti a délelőttiért.

Valentin oldalról nézte lopva, belefér-e az asszony jelmezébe Flüelen. Szomorúan látta, hogy nem. Pedig elragadó ötlet. Vagy eltelt volna ennyi idő, és ez valójában Flüelen, harminc évvel később.

Látod, barátom, mondta magának Valentin, így szórakoztatod magad ebben a kies világban. Látszólag egy padon ülsz jó ideje, mégis mennyi minden történt veled. És mennyi minden fog még, ha egyszer fölállsz innen.

Valentin saját gondolatai nyomán fölállt, köszönt az asszonynak, s elindult a hattyúk felé.

Hét óra lesz tíz perc múlva, jól látszott a toronyórán. Mintha az első randevúra várakozna, hengert formált az újságból, és fejbe kólintotta magát. Barátság, barátom!

Most újra megfogta a hattyú nyakát, amely finoman csiszolt fémből volt kiöntve. A hideg nyakról egyszeriben eszébe jutottak a harangok, amiket az elmúlt napokban mintha nem hallott volna. Nem rázták az épületek falait. Az erős harangzúgás a szeizmológiai méréseket is összezavarja.

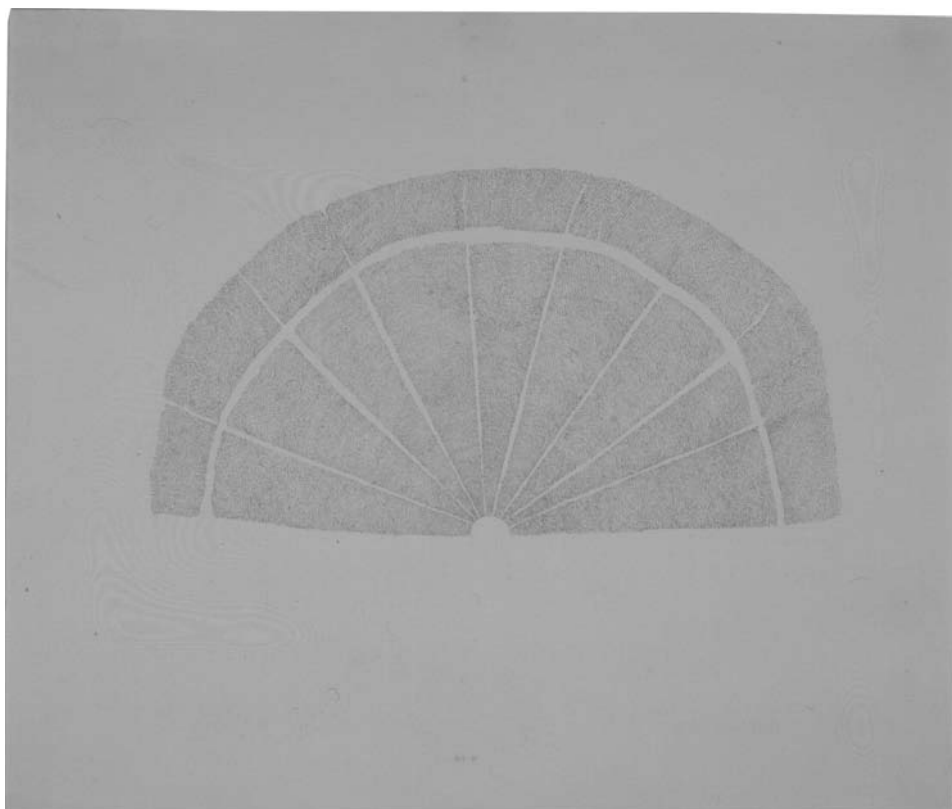
Valentin levette kezét a hattyúnyakról, s a hozzá vezető két tóparti utat figyelte. Az egyikén hatalmas piros sapka bukkant föl, a másikon flitterek csillogtak.

Csak nehogy zavarba hozzon valami bálestélyi öltözettel!

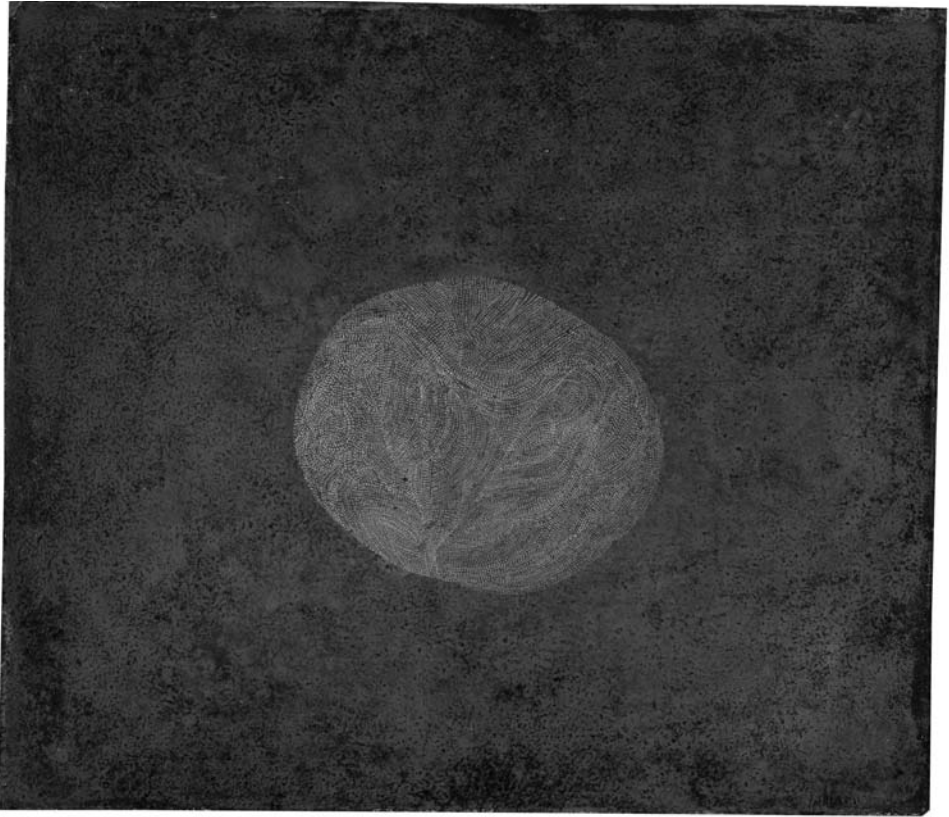
Valentin farmert viselt, fekete pólót és kék pulóvert. Az újság összefogta a kezét, kukába hajította.

Pontban hét óra. Flüelen késni fog. De hogy mennyit, a jóisten tudja!

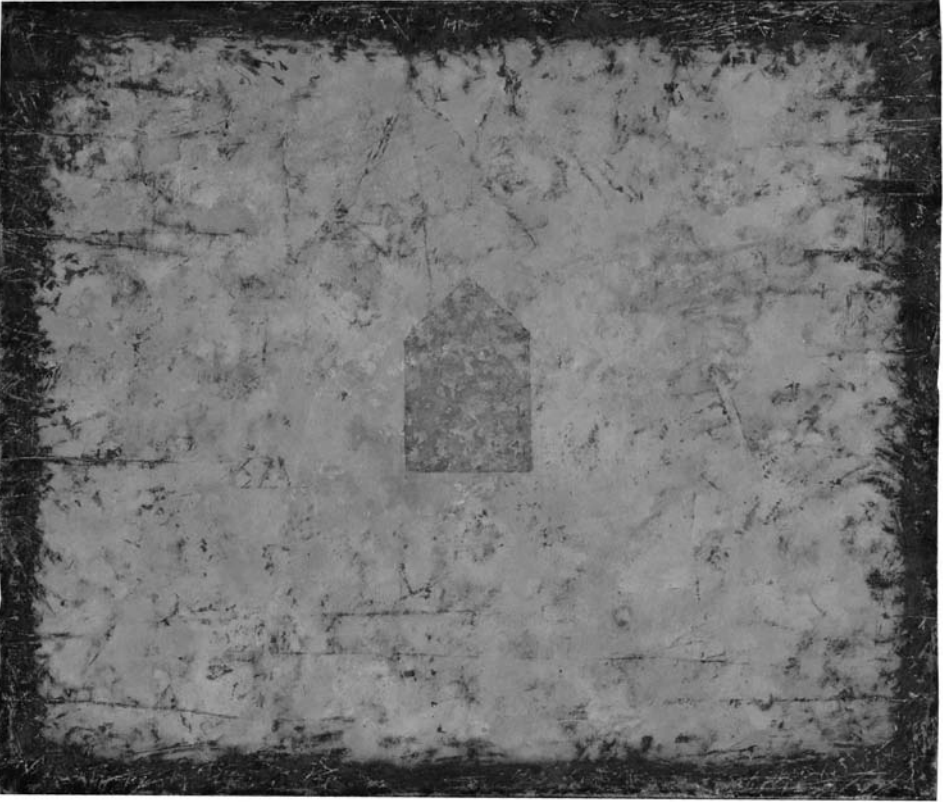
(folytatjuk)

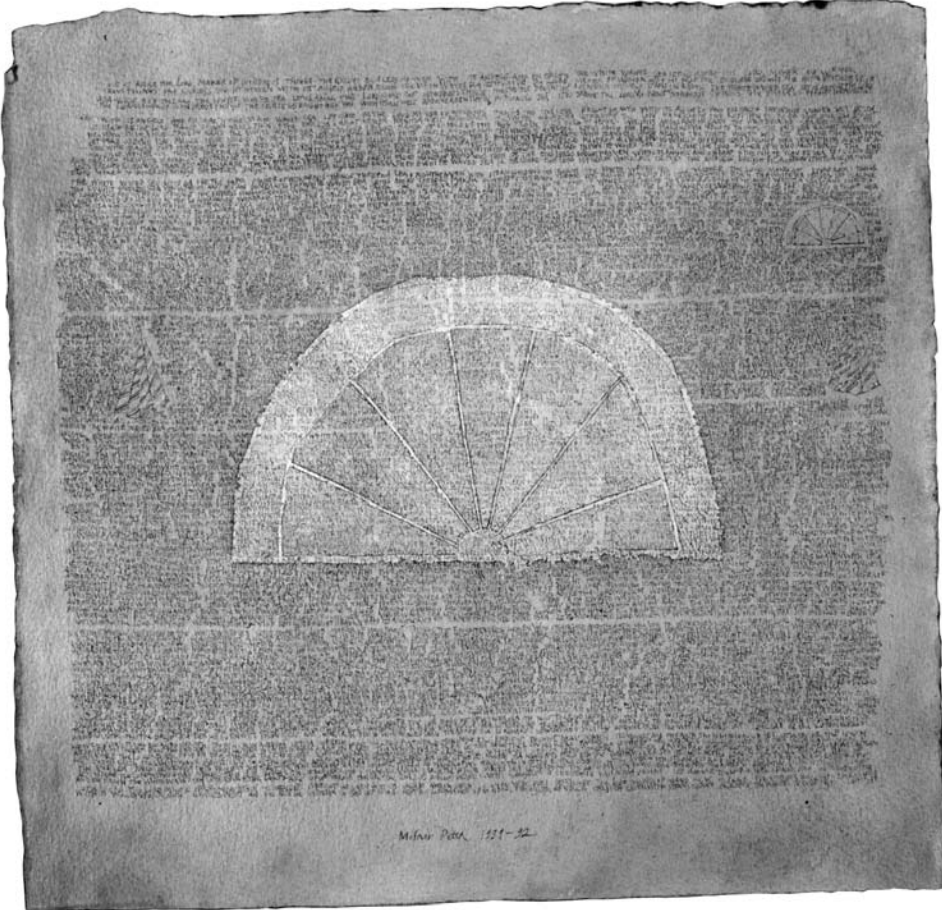
Fötér

Hold

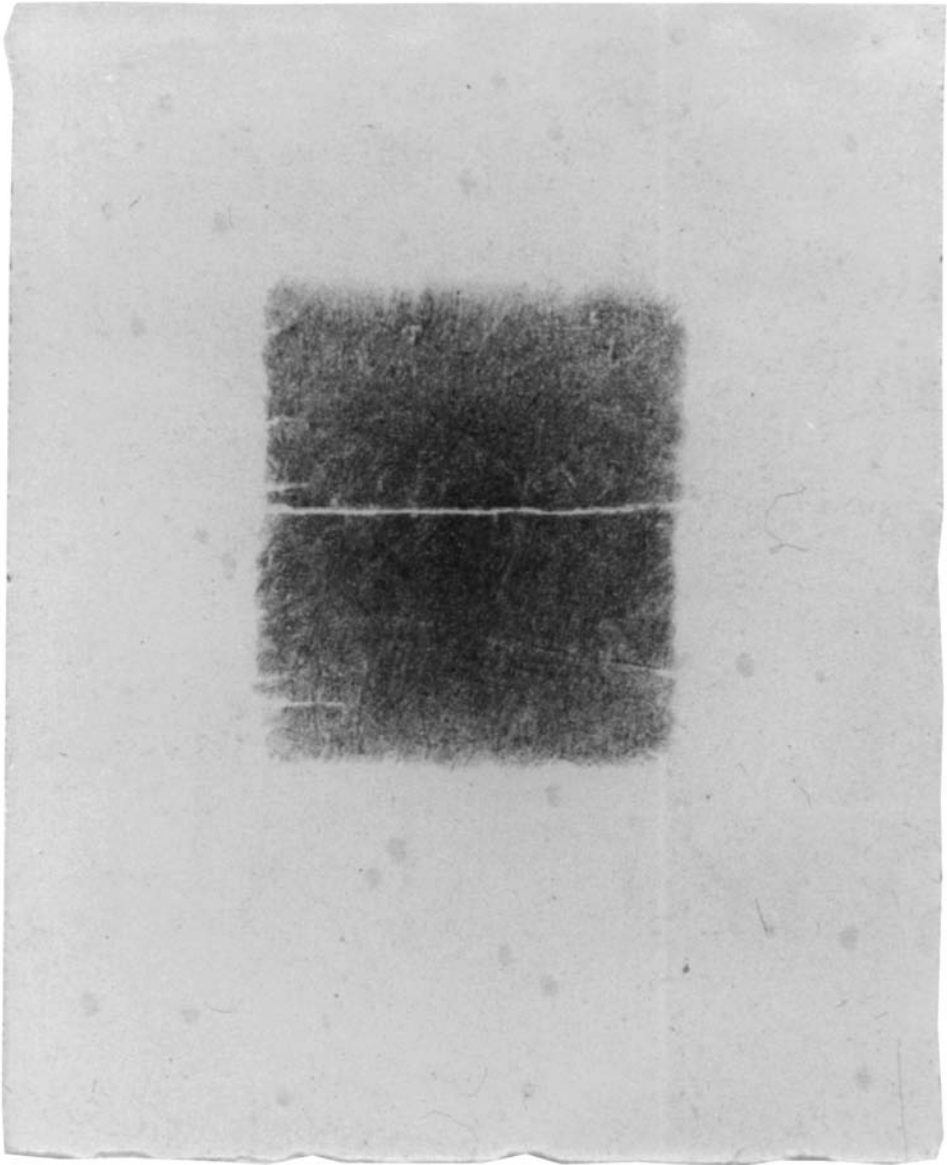

Ismét Laoce

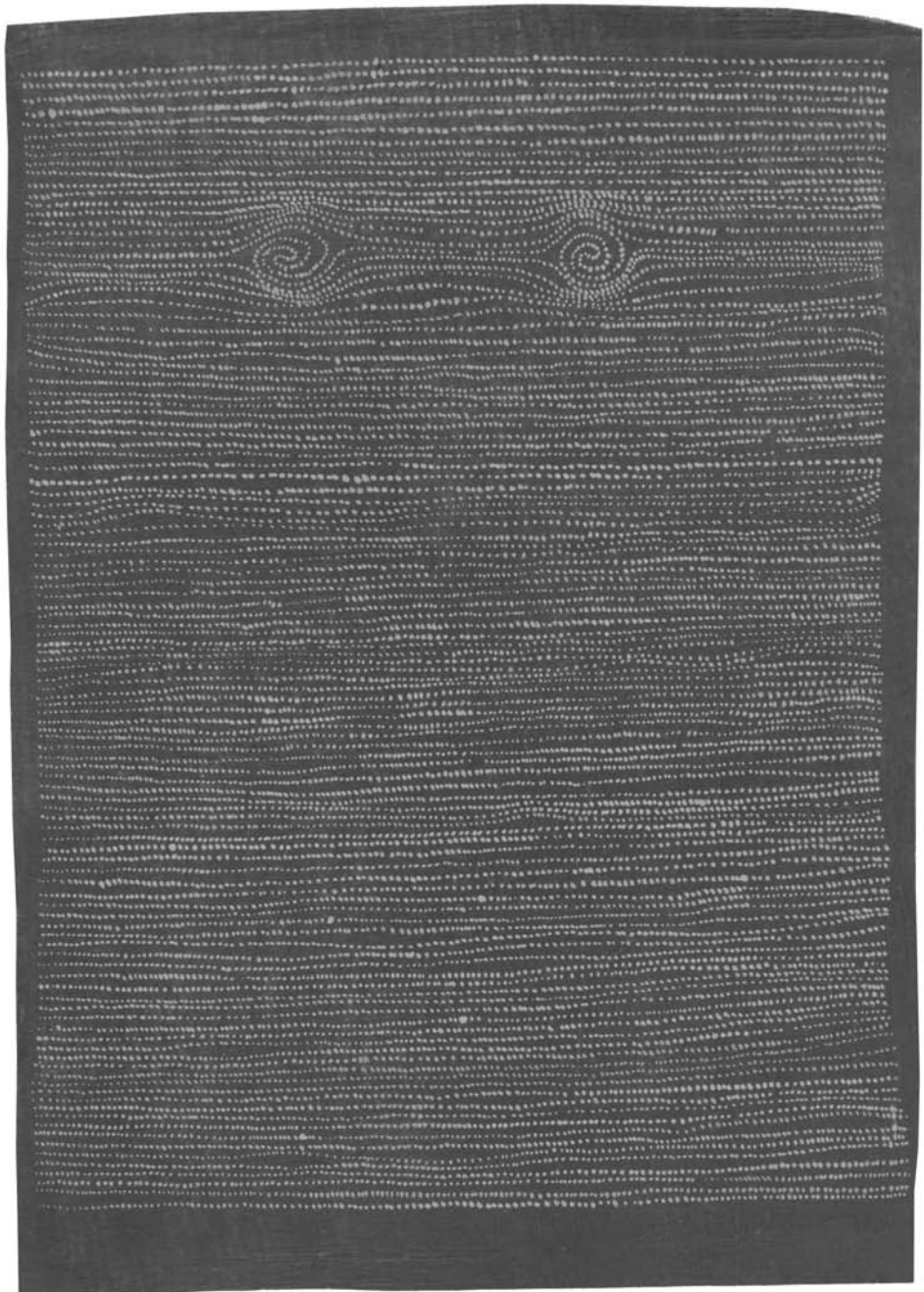

Milner Peter, 1881-82

Siena

Szürke táj

Tengeri öreg

Jász Attila

A Töredék teljessége

Bemutató. Szeifert Judit: Molnár Péter

[Vállalkozások]

Szeifert Judit arra az abszurdításra vállalkozott, hogy Molnár Péter képeiről beszéljen.

Lehetetlen vállalkozás.

Tudom, miről beszélek, jómagam is megpróbáltam már néhányszor, mégpedig versben, ahol azért nagyobb esély adódik verbálisan rátapintani Molnár Péter képeinek lényegére. De nem sikerült, kell belátnom, éppen a könyvet is lapozgatva, a reprodukciók által felidézve az egyszerűségükben is összetett szerkezetű, mágikus sugárzású eredetieket. Olyan fokú finomság VAN Molnár Péter képein, hogy azt szavakkal szinte nem lehet kifejezni. Reménytelen. Szeifert Judit mégis megkísérelte, és sikerült neki. Bár csak körülírni, már ismert fogalmakkal bátyázni körbe a képeket, és az azokkal megegyező ún. lényeket.

[Borító]

Kedvezően nagy méretű...

A legújabb Molnár Péter-irányvonal egyik illusztris darabja, egy mozaiktípusú tábla-kép reprodukciója uralja szolidan a fekete alapot.

A kép fölötti fekete sávban a lehetetlent megkísértő műtörténészneve található. Visszafogott méretben. Ahogy egy kismonográfia borítójához illik.

Az alsó fekete sávban albumszerűen nagy betűvel a képalkotó művész neve, alatta kisebbel, a kiadóé.

Már a borítóra való rápillantáskor elbizonytalanodhatunk tehát, milyen könyvet is tartunk a kezünkben. Nem mintha nem lenne mindegy, minek nevezzük, mégis. Behatárolt és behatárolható világunkban megszoktuk, hogy tudatják velünk a műfaji hovatartozást.

Ha muszáj lenne, azt mondanám, albumszerű kismonográfia. Hisz nemcsak a szöveg törekszik a teljességre, az életút, pontosabban, az életmű útjának bejárására, hanem a kísérő képanyag is. Színesben, egész oldalakon át. Vagyis a képeknek lehetőségük van a kísérő-kísért pozíció megfordítására. És ezt meg is teszik.

(Hisz ezzel kezdtem a bemutatást...)

[Belső borító]

Természetesen, a belső borítón következetesen, a külsőn található képet találjuk, jelzésértékűen, finoman, szürkén.

[Fotó]

A kötet egy Molnár Péterről készült fotóval kezdődik. Ritkán szokott szerencsésen összejönni ez a dolog, a szerző fotójával. Viszont, ez egy remek kép a Péterről. Ilyennek gondol-

nám a képei alapján. Mint barátot, ilyennek ismerem. Kifordul a képből, szerényen. Keze, napfénytől óvón a szeme előtt. Ujjai között cigaretta, amitől valahogy nagyon is emberi lesz a gesztus. (Szárnyai, hisz ne feledjük, angyalról van szó, nem látszanak. Szerencsére, különben sokan megijednének. Pedig nem kellene, a legszolidabb angyal, akit ismerek.) Néz, figyel valamit, igen intenzíven. Egy téren állhat, ami lehetne Kecskeméten is, de inkább valami toszkániai kisvárosra gyanakszom. Néz, figyel. És látszik, hogy lát is valamit.

[Szöveg]

Remek, alapos, pontos. És nagy szerencsénkre, és Péterére, érthető, világos, tiszta is. Amik szintén fontos erények. Nem tehet mást tehát, körülírja Molnár Péter műveit, megrajzolja a lehetséges kulturális háttereket. Felveti a képek által megfogalmazódó problémákat.

„Így ezekben a művekben, a hiány metafizikus tartalmain keresztül, és a tradicionális művészeti eszközök alkalmazása által, az idő módszerének építő-romboló dialektikája jut kifejezésre. Ugyanakkor Molnár Péter képei a töredéket az időtálló művészi alkotás metaforájává avatják.

Repedések, mélyedések, formák és formátlanságok.

Az idő fokozatos munkájának tanúi.”

[Képek]

Egy korai Hamvas-esszéit lapozgatva találtam rá a repedések, rések metaforikusságának feloldására. Az esszéista az antik és modern tájképet veti össze. Megfigyelte, hogy egy bizonyos idő (korszak) után az ábrázolt táj és a festmény között semmi hasonlóság nincsen. Azaz: „a hasonlóság nem volt nagyobb, mint az antik tájképnél, amikor a tengert a hullámvonal s a hal jelentette. Jelek ezek is mind [mármint a modern tájképek – J. A.], és nem is nagyon érthetlennék.”

Igen, ezen a résen, hasadákon már tényleg ki lehet bújni a klasszikus-romantikus művészet illúziójából, és vissza lehet találni valami ősibb jelrendszerhez. (Jelen esetben: házalakhoz, holdformához, pontokhoz és betűkhöz.) Azaz, modern módon a lelki-gondolati aspektusokra koncentrálva lehet egy konkrét tájat visszaadni. Ahogy Molnár Péter is teszi. És ez az absztrakt táj éppoly szakrális táj, ahogy egy düneri fűcsomó is az. Töredékességében éppúgy hordozza a teljességet. És tegyük hozzá, a tökéletességet is...

És hogy mitől szakrális egy kép?

Erre megint csak Hamvas Bélának van egy jó válasza.

„Ha a képen nincs igazság, akkor profán, és be lehet vele fűteni. Csak akkor szakrális, vagyis csak akkor magas, ha az igazat ábrázolja.”

En ma, óvatosságból, igazság helyett a valóság szót használnám. Hisz Péter képi világa éppoly valóságos számomra, mint az öreg kecskeméti templomtorony zöldesszürkés patinája. (Amiben Péterrel együtt az idő folytonos, fokozatos és kitartó munkáját csodálhattuk meg egy közös sétánk során.)

[Adatok]

A könyv végén a szerzőre vonatkozó legfontosabb és legpontosabb adatok találhatóak. Melyek a képek és az idők találkozásai által kiépített labirintusban segítenek tájékozódni.

Ittzés Mihály

János a vérzivatarban

avagy egy *másik* Hány János a kecskeméti Katona József Színházban

Örkény István írja *Pisti a vérzivatarban* című groteszk játékának előszavában: „[...] azok[nak], akik e darabtól nem voltak elragadtatva, [...] a ‚vérzivatar‘ már a torkukon akadt. ‚Hát csupa vérzivatarból állt az életünk?‘ – kérdezték fejcsóválva. ‚Hát nem?‘ – kérdeztem én. Mi mást mondhattam volna?‘ Mint a 19. századi romantikából örökölt, de már elfelejtett kifejezést értelmezi a megütközést kiváltó szót, s Berzsenyit idézi *A magyarokhoz* című ódájából: „Nyolc századoknak vérzivatarja közt [...]”.

Ha nem is nyolcszáz év, de másfél évszázad történelmi eseményeit, vérzivatarainak némelyikét kapcsolta egybe rendezői látomásában *Juronicus Tamás* a legutóbbi színházi évad második felében több mint két tucat előadáson játszott Hány János-adaptációjában. Az eredetileg a napóleoni háborúk idején játszódó mese-történet – a rendező műsorfüzet-beli vallomása szerint – ezúttal „[...] a bukott magyar forradalmakról is szól: ‚48-ról, ‚56-ról.‘ A néző – a nyilvánvalóbb utalások miatt – elsősorban persze az 1950-es évek közepére „ismer rá”. De más – később részletezendő – „áthallásokról” is gondoskodtak a rendező és munkatársai.

Azt aligha lehet vitatni, hogy Kodály Zoltán népdalokon, zenetörténeti forrásokon és saját leleményén alapuló zenéje tette a 20. század első felében a magyar zenés színpad megkerülhetetlen alkotásává Paulini Béla és Harsányi Zsolt anekdotázó „népszínművét”. Ennek alapja, a két elem, szöveg és zene termékeny szimbiózisa, pontosabban a cselekmény és szöveg kínálta helyzetek kiteljesítő zenei kihasználása. Így a végső értelmet, a szavakkal alig vagy egyáltalán nem kifejezhető, s egy-egy esetben a programszerű és illusztratív tárgyiasságot is a muzsika fogalmazza meg, legyen akár szöveges dalról, akár hangszeres tételről szó. A szóban forgó előadás többértelműségére is ez az elem adott lehetőséget a rendező-koreográfus szerint: „Miközben a zene halad előre, az instrumentális zenei részek alatt a táncosok más időben és más térben játszódó történetet adnak elő. [...] A zenéből indultam ki [...]”.

A zenei vonal erősítését szolgálta tulajdonképpen a megrostált, meghúzott szöveg, mely még néhány mellékszereplő (udvarhölgyek, egyik generális) elhagyásához is vezetett. Igaz, nem egy zeneszám is elmaradt, de csak olyanok, amelyek nem tartoznak feltétlenül a darab fő eszmei vonulatához. Vagy a helyi színeket festik (például a rutén lányok kara az I. kalandban), vagy a nem alapvető eseményeket illusztrálják (Hány lovag-lása a vad paripán, Luciferen, vagy az amúgy is csak az 1952-es felújításkor beillesztett induló; mindkettő a II. kalandban). (Ellenpéldaként gyarapodásról is beszámolhatunk: az igencsak ritkán hallható Nyitány – koncertelőadáskor *Színházi nyitány* a címe – a rendező

táncos koncepciójának teljesebb kifejtéséhez adott lehetőséget. Hogy miként, arra még visszatérünk.)

Még ha végig leköti is a figyelmét az előadás, okkal s joggal ötlük fel a nézőben a kérdés: szabad-e, kell-e az efféle korszerűsítés, a hajdanvolt, igazándiból meg sem történt eseményeket jelképes értelemmel színpadra vivő szűzsé összekapcsolása újabb történelmi eseményekre reflektáló, időszerű kerettel? S ezen új dramaturgia érvényesülése érdekében a zene eredeti, elsődleges jelentésének erőteljes átértelmezése. Ugyanilyen súlyos kérdéseket vet fel, hogy több zeneszám máshol hangzik el, más szövegekörnyezetben és dramaturgiai helyzetben, mint ahogy azt a zeneszerző beillesztette a darabba. Mindez itt és most természetesen nem a szerzői jog szempontjából vetődik fel (bár egyes kritikus hangok ezt a szempontot is megemlítették), hanem egyrészt esztétikai, másrészt dramaturgiai, harmadrészt pedig eszmei kérdésként. Ha logikus, az előadás koncepciója által megkívánt s így szervesen illeszkedő is az új helyén az adott tétel, tehát esztétikai és dramaturgiai szempontból igazolható, művészet-etikai kérdésként még mindig felvetődhet a módosítás jogossága.

Juronics Tamás rendező-koreográfus, Almási-Tóth András dramaturg és Selmeczi György zenei vezető nyilvánvalóan nem azon törte a fejét, hogy miként tudnák a legfeljebb szöveg-húzásokkal, s esetleg a fent említett zenei részletek mellőzésével „karcsúsított”, de lényegében mégis az eredeti formában színpadra állítani a Hány Jánost. Nem tudtak volna mit kezdeni az egyébként kínálkozó hagyományosabb-népszerűbb formavilággal, s ezért „előre menekültek”? A koncepció keresésben-választásban gyanítható valamilyen kritikai alapállás az eredetivel szemben: meseszerűségét, naiv báját, az itt-ott túlírt, többek szerint „göregáboros” szöveget ma elfogadhatatlannak érezték? Buktatóitól akarták távortartani magukat? Nem tartották jónak a zene dramaturgiai elrendezését, mi miért éppen ott szól Kodály koncepciója szerint, ahova ő illesztette? Mindezekre a kérdésekre persze csak az előadás gondozói tudnának válaszolni egyértelműen. A nézőnek, a kritikusnak az előadás valóságából kell kiindulnia, abból kell megértenie a művészi szándékot, vagy legalább a megértést megkísérelnie. Mindenesetre elgondolkodtató, hogy a műsorfüzet tanúsága, az ott olvasható idézetek szerint elvben és alapjában nem akartak az újraalkotók más eszmei mondanivalót érvényre juttatni előadásukkal, mint amit Kodály és a mű korábbi elemzői, Szabolcsi Bence és Mátyás János, láttak a darabban. Mégis szükségét érezték, hogy a ma divatos megoldást, a „belemagyarázást”, átértelmezést, modernizálást válasszák. Ezzel nemcsak tágtították, hanem szűkítették is a darab szellemi-történelmi világát: egy irányba terelték a néző gondolatait, érzéseit. Nem hagyták rá, hogy általánosítva levonja a tanulságot a stilizált meséből és a zenéből. Gondolkodnivalót azonban mégis hagy bőven...

A Hány János parabolaként és enigmaként való értelmezése egyébként nem újkeletű. Nádasy Kálmán egy épp harminc éve tartott Kodály-szemináriumi előadásában-tanulmányában hangsúlyozta, hogy Kodályék darabja többretegű alkotás, „akárcsak névadó hőse – *fortélyos mű*”. A darab egyik fontos sajátosságát így jelölte meg: „*alkalmazkodó tünetegyüttes*”, amelynek minden megvalósítás új meg új variációját adja a zene, a szöveg, a kép egységében. Példákat említ arra, amikor oly nagymértékű az elhajlás az eredetitől, hogy „[...] már nem variánsról, hanem *mutációról* kellene beszélnünk, mivel ez a Hány-daljáték eredeti „génjeit” is megváltoztathatja. S ez már komoly veszély.” A Katona József Színház produkciójára, azt hiszem, nagyon is ráillenek Nádasy szavai: veszélyeket rejtő mutáció.

Nádasy Kálmán szerteágazó és a mű mélyére világító fejtegetése a Hány János 1926-os időszerecséjére, ugyanakkor a darab életerejére, hosszú távú fennmaradására is rámutatott. Kodály itt is hű volt önmagához, ahogy azt évtizedekkel később Kisfaludyval szólva énekelte a *Mohács* című vgyeskarri darabjában: „A múlt csak példa legyen [...]”.

Nádasdy szerint: Örzse belépője – „*Sej, verd meg Isten, aki eztet csinálta, / De még jobban, aki ezt kitalálta!*” – nem Ferenc császár és Napóleon koráról szól. Zenei anakronizmus tulajdonképpen e népdal „visszadatálása”, hisz a 19. század elején még nem is voltak efféle új stílusú népdalok. Nádasdy figyelmeztet rá: első világháborús katonanótát adott a zeneszerző a női főszereplő szájába. Nem volt más e népdal, mint „átok az első világháború földidézőire, bűnöseire, hiénáira”. (Ezt a közelmúltra utalást próbálta jó néhány éve Selmeczi György rendezése – számomra kevésbé meggyőzően – „tárgyasítani” a Millenáris Park színháztermében bemutatott Hány-produkcióban: a csatajelenetet a színpad fölé vetített világháborús filmhíradórészletek illusztrálták.) Nádasdy elemzése kiter arra is, hogy a kétféjű sas kigúnyolása is utalás volt a még élő Habsburg-pártiságra, a legitimistákra. Úgy látszik tehát, hogy a Hárnyak is – mint oly sok művészi alkotásnak – valóban sajátja ez a többrétegű mondanivaló.

A mostani kecskeméti „mutáció” tehát „csak” újabb történelmi párhuzamokat, jelenést illesztett a darabba. Sajátos megoldás a mindvégig megkettőzött Hány-figura: felváltva vagy éppen egyszerre van színen az ágrólszakadt öreg (a prózai szereplő, a történelmi valóság) és a huszáruhásh fiatal (az énekes, az ábránd), amilyennek amaz szeretne volna tudni hajdanvolt magát. (Az alakítottaknak is van apró előzménye: finom utalásra emlékszem Szinetár Miklós 1965-ös Hány János-filmjéből. Egy-egy pillanatra a kocsmában mesélő öreg Hány alakja villan be egy későbbi jelenet képsorába, mintegy utalva arra, hogy mindez csak Hány meseteremtő képzetében történik.)

Kodály Zoltán sokszínű zenéje tette, hogy Hárnyt Ady Mesebeli Jánosával rokoníthatjuk, magában a népszínműre hajazó szövegben még nem volt benne. Juronics adaptációja talán még inkább ezt a halállal gyürkőző Jánost állítja középpontba. De nem magában, hanem mellé emeli a táncosai által megtestesített, a színlapon szereplőként nevesített *szegény magyar népet*. A bevezető jelenetben őt (őket) látjuk. A rendező nyilatkozatában hivatkozott forradalmak szimbólumaként, summázataként négyfokozatú a „történet”: szenvedés – eszmélés – küzdelem – elbukás. A zene, ha nem is kínálja, de megbírja ezt az értelmezést belső dramaturgiájával, változó karaktereivel. Első látásra azonban nem könnyű ezt a folyamatot felismerni. A megvalósítás leköti a figyelmünket, ugyanakkor előre vetíti a koreográfia sajátos „zeneellenességét”. Ugyanis véletlenül sincsenek benne már a Nyitányban is megjelenő verbunkoskarakterre utaló lépések, gesztusok. A stilizált történelmi hivatkozás helyett – ha lehet ezt tánra alkalmazni – a szabad asszociáció módszerével él. A koreográfus más műveiben megismert hajlongó-tekerő, szabad (tehát a klasszikus balettre sem emlékeztető) mozdulatvilág uralja a táncos jeleneteket. Hiányzik a mozgásból az a nemes tartás, mely ezeknek a magyar táncoknak alapvető karaktere. A maga koncepciója szempontjából a koreográfus persze helyesen is járt el: hagyományos néptánclépések aligha lettek volna szervesen beilleszthetők. A mozgás kifejezőerejét azonban – a zene eredeti jellegétől való „elrugaszkodás” ellenére – aligha vonhatjuk kétségbe.

A másik veszteség: elsikkad a zene szelíd és gyilkos humora, ironiája. Az első bécsi Burg-jelenetben (Második kaland) szó sincs bájos harangjáték-figurákról. Helyette a felső színpadon rohanó lábak látszanak, majd röplapszóró, szabadságot hirdető plakátokat ragasztó alakok jelennek meg – szóval forradalmi jelenet tanúi vagyunk. Közben kontrasztnak némajátékot is látunk: (öreg) Hány traktálja tovább a gyíkfenőcs receptjével a Császárnét. Előbbre került Örzse csúfondáros tyúketető nótája, amelyet – az eredeti szerint – a kétféjű sasnak énekel. Itt fegyveres forradalmárok láthatók a színen, s a lány közvetlenebbül fejezi ki megvetését a császári népség iránt: leszedi képeiket a falról s elégeti.

Inkább tragikus, mint groteszk-gúnyoros értelmet kap a csatazene és Napóleon gyászindulója is. Az ifjú Hány kicsit sokat vagdalkozik, vív a fantomellenséggel, s nem egy-egy „varázsütéssel” vágja le a támadókat, amint pedig azt a zene egyértelműen jelzi. Az

elesett franciák pedig átalakulnak forradalmár-áldozatokká, akiket öreg-Háry harsány „győztünk!”-kiáltásokkal támogat életre a gyászinduló hangjai alatt. A Császári udvar bevonulásának zenéjéhez pedig erőszakjelenetet asszociált a rendező.

Vegyük sorra még néhány fontos áthelyezett zenei tétel jelentésváltozását. Örzse már említett belépője nem az Első kalandban, a Monarchia és Muszkaország határán játszódó jelenetben hangzik el, átkot szórva a magyar katonát idegenbe vivő akaratra általában, hanem a bécsi Burg-jelenetben, a háború hírére reagál. Nem vitatható: jó helyen van itt is, de megint csak szűkíti az „üzenetet”. Ugyancsak ide került, de nem hátrahelyezve, hanem előbbre hozva az eredetileg a győzelmet ünneplő Toborzó, „A jó lovas katonának, de jól vagyon dolga.” S mi a látvány hozza? A Szegény magyar nép (tánckar) áll forradalmi seregként fegyverbe, közben a statikusan beállított kórus les ki a két színpadszint közötti résen, mintegy lőállásból. Még egy puskás kölyök is feltűnik a színen, hogy az '56-os utalás egyértelműbb legyen... A hangszeres közjáték némi komikus játékra ad alkalmat a rendezőnek: a két Háry lovazása tölti ki jórészt ezeket a zenei frázisokat.

Nem lehet célunk a teljes rendezői készletár lajstromozása, de néhány momentumot még meg kell említenünk. Előbb csak a felső szinten, később lent is megjelenik két, egyenruhája és rohamsisakja szerint szovjetként azonosítható, általánosságban a zsarnokságot megtestesítő katona. Ők rugdalják be fentről öreg Háryt – a nézők számára megszerezve az első, abban a pillanatban alig-alig értelmezhető sokkot – a kocsma helyett börtönként azonosítható alsó szintre. Kétségtelen, Háry nyomorúságot megszépítő meséje, ábrándozása így még kontrasztosabban indul, mintha a jelenet eredeti funkciója szerint a falusi élet mindennapi gondjai közül röppentené az ábrándok világába az elbeszélőt és hallgatót. „Hol zsarnokság van, ott zsarnokság van” – juthat eszünkbe Illyés verse, amikor Mária Lujza érzelmes rokokó menüettdalát (Kukuskám) a háttérben vonuló csizmák „festik alá”. (A katonacsizma többször visszatérő motívum.) Az Ábécédé nóta eléneklésekora a fogdmegek taszigálják be s ki a gyermekkart is: kényszerből vállalt produkció a hatalom szórakoztatására? De a zsarnokságasszociáció másként, látványban summázottan is feltűnik a színpadon: Napóleon öltözeke Sztálin generalisszimusz ünnepi fehér egyenruháját formázza, miközben Hitler-bajuszt visel és a hagyományos Napóleon-kalap alatt Rákosi kopasz feje búvik meg.

Az előadásról ezúttal csak annyit, hogy előnyére vált a prózai szövegeknek, hogy színészek játszották a kisebb, de fontos szerepeket (Marcsi bácsi, Napóleon, Ebelasztin báró), vállalva egy-egy énekszám előadását. Az ő szájukból a prózai szövegek hitelesebben szóltak, a figurák megformálása plasztikusabb, mint sokszor az operaszínpadon, amikor énekesek alakítják ezeket a szerepeket is. Többet nyert a darab prózai-színészi vonulata, mint amennyit veszített a néhány dal zeneileg kevésbé tökéletes megvalósításával.

Összegezve benyomásainkat elmondhatjuk, hogy Juronics Tamás rendező-koreográfus munkatársaival és „csapataival” – színészek, énekes szólisták, táncosok, s persze a kórusok és a zenekar – szuggesztív előadást hozott létre. Azonosulhatunk is koncepciójával. Mégis azzal az érzéssel hagyja el a néző a színházat: nem a Háry János című Kodály–Paulini–Harsányi darabot látta, hanem egy *másik* Háryt, melyhez amaz csak mintegy nyersanyagot szolgáltatott szövegben, zenében. Ebből az előadásból a Háry Jánost nem ismerhetjük meg. Az előadás sok hívet szerzett, de talán épp az itt említett szempont miatt sok ellenérzést is kiváltott. Végső soron a mű mondanivalója hazaszeretetről, történelmi áldozatvállalásról, keserű, terhes egyéni és közösségi sorsot megszépítő költői ábrándokról, mesék igazáról, nem csorbult. „Csak” más formában, más hangsúlyokkal, s mint mondtuk, történelmi és emberi perspektíváit egyszerre tágítva és szűkítve jelent meg a színpadon.

Ha Örkeny-idézettel kezdtük, fejezzük is be eszme-futtatásunkat az ő soraival. A bevezetőben említett darab mottója talán kifejezi, mit is véltünk felismerni a kecskeméti Katona József Színház 2006. évi, elsősorban az éppen csak magunk mögött hagyott 20. századra reflektáló Hány János-produkciójában:

*„E kor nekünk szülők és megölők.
Tőle kaptuk, mint útravalót,
hogy lehessünk hősök és gyilkosok,
megbélyegzők és megbélyegzettek,
keveset tevők, nagyot álmódók,
másokat mentők, magunkat pusztítók,
egy időben, egy helyütt és egy személyben:
ki merre fordul, aszerint.”*

Folyóiratunk megjelentetését a
Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériuma,
a Nemzeti Kulturális Alap

nka
Nemzeti Kulturális Alap

és a

József Attila Kulturális és Szociális Alapítvány
támogatja.